

ČASOPIS ZA ZGODOVINO
IN NARODOPISJE

NOVA VRSTA
9.(XLIV.) LETNIK 1973
DRUGI ZVEZEK

1973

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

Izvečke prispevkov v tem časopisu objavljata Historical Abstracts in America;
History and Life

Abstracts of articles in this journal are included in Historical Abstracts and America;
History and Life

Na prednji strani platnic je fotografija Vischerjeve risbe Dobrna leta 1681
(Jože Koropec, Srednjeveška Dobrna, str. 223)

Naslov uredništva ČZN: Pedagoška akademija, Maribor, Mladinska 9
Redakcija tega zvezka je bila končana septembra 1973
Za znanstveno vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji

Jože Koropec

SREDNJEVEŠKA DOBRNA

Prijazno Dobrno najdemo v mali dolini sredi gozdnatega okolja pod Paškim Kozjakom severozahodno od Vojnika na poti proti Velenju. Dobrnska pokrajina je zgodaj privabila prve naseljence, ki so zapustili sledove o sebi iz železne dobe, zlasti iz njenega mlajšega dela z loncem okoli 500 keltskih novcev. V njej so se radi zadrževali tudi Rimljani.¹

Slovenci posavskega naselitvenega toka so se priselili sem z vzhodne strani konec 6. stoletja. Vodi sredi hrastovih logov so začeli praviti Dobrnica, najvažnejšemu naselju ob njej Dobrna, bližnjemu kraju s toplimi izviri pa Toplice.

Proti koncu 10. stoletja se je izoblikovala v okviru nemškega cesarstva Savinjska pokrajina ob Savinji in dolenski Krki ter ob tistem delu Save, ki je blizu omenjenih njunih pritokov. V večini prve polovice 11. stoletja je vodila to krajino Hemina družina, nazadnje ovdovela Hema sama. Po njeni smrti (1045) se je znašla Dobrnska pokrajina v posesti njenih sorodnikov Bogenskih (Bogen leži ob Donavi jugovzhodno od Regensburga v Nemčiji). Ti so imeli pri nas posest tudi pri Krškem, pri Preddvoru (severovzhodno od Kranja) in pri Vipavi.²

Pred 1147 je prodal Hartvik Bogenski za 114 mark (1 marka = 160 srebrnikov) svojo lastno posest Dobrno (Dobern) krški škofiji, ki je imela v posesti že sosednje Vitanje in Lemberg. Leta 1155 je moral krški škof prikniti še 100 mark, da je tako zadovoljil Hartvikovega brata. Listina iz leta 1155 omenja na Dobrnskem tudi njive, vinograde, mline in lovišča, ne pa toplic.³ Leta 1306, ko je začel nastopati kot priča Nikolaj iz Dobrne (Niwenhofs), se z virom prvič izpričuje novo ime za Dobrno-Neuhaus. Nikolaj je še živel leta 1309. Leta 1322 je kupil Ulrik z Ravnega brega (Rabensberg), gradu v Rupah severovzhodno od Vojnika, nekaj posesti, med drugimi tudi kmetijo v Dobrni (Doefen), od Albrehta in Berte Dobrnških (Neuhaus) in kmetijo pri Ravnem bregu od Eberharda Dobrnškega.⁴ Kaj vse pove ta listina! Dobrnški, verjetno sorodniki Ravnobreških, žive v novem utrjenem zidanem središču in prodajajo kmetije. Na dobrnški kmetiji je živel podložnik Zebuzla, prvi znanl domačin. Ali je pred novo stavbo (Neuhaus) imela Dobrna staro zldano stavbno središče, se ne ve. Beseda nov lahko pomeni nasprotje staremu ali pa nekaj povsem novega. Ker so verjetno Dobrnški izšli z Ravnega brega, bi ta gradič lahko pomenjal staro središče (Altes Haus). Gospodstvo Ravni breg se je izlu-

¹ Krajevni leksikon Dravske banovine, 1937, 91

² Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice I, 1971, 115-122, 524-539

³ Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev IV, 1915, 179

⁴ Hans Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültten, Städte und Märkte, 1962 (Untersteiermark), 220-221

Listine 1689, 1716 b, 1724 b, 1907 c. Štajerski deželni arhiv v Gradcu (Sda)

ščilo iz Lemberga, iz Ravnega brega pa dobrnsko gospostvo, k čemur je pripomogel spomin na nekdanjo samostojnost dobrnske pokrajine za časa Bogenskih.

Eberhard Dobrnški je prodal leta 1335 svoj delež na »altes Haus« pri Ravnem bregu, leta 1346 pa zastavil trdnjavo Neuhaus krškemu stolnemu kapitulju za 120 oglejskih funtov (funt = 240 srebrnikov).⁵ Videti je, da so prav Nikolaj, Albreht in Eberhard prišli z Ravnega brega, zgradili in krški Dobrni z dovoljenjem škofa trdnjavo, ustvarili z njo središče krškega dobrnskega gospostva in razumljivo je postalo, da je trdnjava prešla v posest krške cerkve. Poslej je krška škofija oddajala celotno dobrnsko gospostvo kot svoj fevd v najem, tako pred 1387 Ptujskim, 1387 Celjskim »vest Neuhaus« pri »Töfferrju«, kmalu nato zopet Ptujskim do njihovega konca 1438. Na gradu pa so živeli Dobrnški naprej, seveda podrejeni enkrat enim, drugič drugim. Z gradu je izšel tudi Eberhard Dobrnški, ki je postal najprej salzburški stolni prošt, 1403 pa nadškof.⁶

Prve podrobnejše vesti o dobrnskem svetu prinašajo krške, deželnoknežje in celjske fevdalne knjige iz 15. stoletja. V letih 1403 in 1404 je prejel kot krški fevd Kumer Reiff kmetijo pri Pirešici (Peratschicz) in Janez Soteški (soteški grad — Helfenberg — je v kraju Studence jugozahodno od Dobrne) 7 kmetij pri Dobrni.⁷ V letih 1406 do 1442 je nastopal Sigmund Dobrnški. Leta 1406 je posodil bratu nadškofu 3000 ogrskih zlatnikov in ta mu je zato zastavil gospostvo Pišce.⁸ Obilne krške fevde je sprejel 1413, in sicer: 2 kmetiji pri prvič omenjenih Toplicah (Töpplic), 11 posesti pri Dobrni, 3 posesti v Jelšju

⁵ Listina 1907 c, Sda Untersteiermark, 221

⁶ Ignaz Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant VIII, 1893 (Orožen), 353—354 Untersteiermark, 221

⁷ Krška fevdna knjiga, prepis dr. Pavla Blaznika, 220, 233, 234

⁸ Untersteiermark, 254

(Erlach), 1 posest pri »Vajkslu« (Weichsel), 1 posest pri »Trebatschiczu«, 4 pri Srebotnem (Zibar), 2 pri Lokovini (Lukchaw), 1 pri Kamenšaku (Stain), 5 posesti, 2 mlina in travnik pri trdnjavi, 2 posesti v vasi Prelska (Preyles), 2 v Mali Pirešici (Nider Peratschicz), 1 v Veliki Pirešici (Ober Peratschicz), 1 pri Vinski gori (Wein), 2 posesti, mlin in dvor pri Janževi cerkvi (Sand Johann), 2 posesti v Smolju (Melenbergk), 4 v »Sschrepinach«, 7 v »Hofsteten«, 4 v Loki (Lachk), 5 vinogradov pri Janžu in Dobrni, 1414 mnoge fevde pri Juriju, 1415 dvor v »Harlu«. Leta 1415 je prevzel z bratom štajerske deželnoknežje fevde blizu Maribora, in sicer gradič ob cesti med cerkvijo Kungote in Zgornjim Radvanjem, 2 njivi, vinograde in desetine v Pekrah in imel to še 1432. Vinogradniški hrib nad Zgornjim Radvanjem je dobil po Dobrnskih ledinsko ime Neuhaus. Poleg tega je kupil 1418 krške fevde od Jošta Soteškega, in sicer 2 kmetiji pri trdnjavi, kmetiji pri »Kreuczu«, kmetijo v Stanetini (Staneten), kmetijo v »Staingeschiru«, kmetijo v Dolih (Tal), kmetijo v »Kherspachu«, kmetijo v Srebotnem (Zyrobot), 2 kmetiji v Mali Pirešici, 1 desetino v Prelski.⁹ Jošt Soteški si je pridržal kot krške fevde še 3 kmetije v »Kristannsekhu«, kmetijo in puščo v »Streuczpergu«, kmetijo v »Lobenczu«, kmetijo v »Lassu«, 2 kmetiji in puščo v »Staingeschirru«, kmetijo v »Pachu« in kmetijo pod »Jasernikchom«. Eno krško kmetijo v Pirešici je uživala še Uršula Archer.¹⁰

Za leto 1421 vemo, da je dobil Sigmund krške fevde pri Bizeljskem in leta 1424 javlja krška fevdna knjiga nove Sigmundove fevde: sirnico v Lopatniku (Lappatanikh), kmetijo »Poginwerha«, kmetijo v Dolih, kmetijo v »Derbot-scheczu«, posest v »Luppaniczu« in vrt med kletjo, vinogradom in (Janževo) cerkvijo, 1431. leta pa še 2 posesti pri trdnjavi, 5 kmetij na »Hirspergu«, 2 v Zlatečju (Slatisch), tri in pol ter mlin v Vrbi (Werben), 1 v »Wadresu«, 2 v »Stainpachu«, 2 v »Rasworu«, poldrugo kmetijo in mlin v Socki (Aynod), dvor pod »Perghom«, 4 domce pri Kamenšaku (Stain), posest pri Juriju (sand Jorgen), posest pri »Krantshiczu«, kmetijo in posest pri Orlici (Orlicz in Eben) in kmetijo ob Topličici (Topplicz) v Kozjaku (Kosyakch).¹¹

Celjski so priznali 1425 Sigmundu gospostvo Ravne (Forchteneg) severovzhodno od Šoštanja, njemu in njegovemu bratu Volku 1437 še naslednje fevde: 5 kmetij v Gorici (Goriczen), 5 v Pirešici, 3 v Spodnji Ponikvi (Klain Ponikel), 4 v Zgornji Ponikvi (Ober Ponikel), 3 v »Grussobii«, 2 v »Rayachu«, 1 desetino ob Bistrici pri »Pleyburgu«, 1 posest pri »Hofstetnu«, kmetijo in 5 računskih veder gornine v Vinski gori, kmetijo v Selah (Zel), kmetijo »Tseppo«, dve tretjini ene desetine od 14 ognjišč v Srebotnem in pri »Lukawu« ter pri »Chasti«. Leta 1432 sta brata sprejela štajerske deželnoknežje fevde: kmetijo v Bukovski vasi pri Slovenjem Gradcu, kmetijo pri Marijini cerkvi v Trobljah (Rotenpach), kmetijo v Dovžah, kmetijo pri »Grassenekgu«, poldrugo kmetijo na »Krewczpergu« pri Kotljah, 75 njiv pri trgu Žalcu, vrt v Žalcu, 2 kmetiji v Košakah (Kossach) v Slovenskih goricah, 5 domcev pri »Czwetlu-Czerolu«, 14 domcev, klet, vrt in njivi na Pobrežju pri Mariboru, bivališče pri Radvanju, hišo in vrta v Mariboru ter desetino od ene posesti v Pekrah.¹² Zadnjič se

⁹ Krška fevdna knjiga, 83—84

Albert Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark VII, 1864, 134—135

Orožen, 293—294

Jože Koropec, Zemljiške gospoščine med Dravogradom in Mariborom do konca 16. stoletja, 1972, 100

Untersteiermark, 229

¹⁰ Krška fevdna knjiga, 97

¹¹ Krška fevdna knjiga, 100*, 101, 106*

Untersteiermark, 240

¹² Celjska fevdna knjiga, prepis Josipa Mravijaka, Pokrajinski arhiv v Mariboru, št. 159

Albert Starzer, Die landestürstlichen Lehen in Steiermark von 1421—1546, BKSQ 32, 1902 (Starzer), 286

Untersteiermark, 205—206

omenja Sigmund z bratom Andrejem 1442. Sigmunda so pokopali v ptujsko-gorski romarski cerkvi, kjer je ohranjen njegov imenitni nagrobnik. Za življenja je bil kot vazal Ptujskih med njenimi najbogatejšimi darovalci.¹³

Še 1458, 1539 in 1587 so ukazali krški škofi zapisati, kaj so izročali pri Dobrni v fevd. Zapis za leto 1458 našteva fevde iz prve polovice istega stoletja, novo v njem pa je to, da šteje med fevde Dobrnskih tudi že tiste, ki jih je Jošt Soteški obdržal po letu 1418, da govori o pustih 12 domcih — prej je bilo 11 posesti — v Dobrni Na gradu (Purperg) pod trdnjavo, da omenja še kmetijo v »Wuerczu« in sirnico v hribovju nad trdnjavo, da omenja podružnično Marijino cerkev v Dobrni in da daje Dobrnskemu v fevd tudi trdnjavo, kar je bilo možno šele po koncu Ptujskih in Celjskih.¹⁴ S tem je seveda pomen Dobrnskih porastel. Nad sabo so imeli le še oddaljene in nemočne krške škofe. Med 1458 in 1460 je prevzel šentpavelske fevde pri Mariboru Volk Dobrnski. Leta 1482 so prisilile cerkvene oblasti dobrnskega duhovnika Blaža, da je moral vrniti mežnarjevemu sinu Gregorju Bonu 2 kravi, 2 svinji, 30 starov (star je posoda okoli 90 litrov) žita in 17 mark.¹⁵

Od 1515 se javlja v virih Bolfenk Dobrnski, 1527 in 1539 skupno z bratom Jurijem, s katerim ima v posesti urad Trnovlje (Dürnbüchl 1527), vladarjeve fevde pri Mariboru (1527) in krške fevde pri Juriju (1539). Leta 1516 in 1525 je bilo Bolfenkovo imenje ocenjeno s 160 funti, nekako v tem času mu je vrnil celjski kaplan še imenje 12 funtov.¹⁶ Deželne oblasti so zahtevale 1527, da javijo gospodstva število odraslih ljudi, da so potem na tej osnovi razpisale davek. Bolfenk Dobrnski je javil, da živi v dobrnski trdnjavi in njeni pristavi poleg njegove družine 7 ljudi-hlapci, dekle in kuharica. Podložnih družin je najavil poimensko nad 110, med njimi 2 Vebra (tkalec), Flajšakerja (mesar), Satlerja (tapetnik), Šnajderja (krojač) in Krabata. Pri kmečkih podložnih družinah so živeli dninar, dekle (7) in hlapci (12). Eden podložnikov je imel deklo in dva hlapca.¹⁷ Leta 1531 je prepustil Bolfenku brat Jurij blizu 22 funtov imenja, kar je bilo prej imenje ptujsko-gorske cerkve. Bolfenk je izkoristil težave sosednjih samostanov in nakupoval od njih imenja: 1531 od Pleterij 29 funtov, 1532 od Jurkloštra 14 funtov, 1532 od Studenic 17 funtov. Vikar Nove cerkve mu je prodal 1532 svojo tretjino desetinskih pravic-imenje 1 funta. Ker so 1532 pustošili Turki tudi po dobrnski zemlji, je dežela odpisala Bolfenku 12 funtov imenja. Leta 1539 zvemo, da je Bolfenk imel tako kot že njegovi predniki Doklece pri Ptujski gori z ribolovnimi pravicami po delu Dravinje. Naslednje leto je kupil od ženinega sorodnika Morica Welzerja 4 funte imenja. Na osnovi teh znanih in manjših neznanih posestnih sprememb je bilo njegovo imenje 1540 veliko 255 funtov. Leta 1542 je pridedovala njegova žena po sorodniku Krištofu Welzerju 33 funtov imenja.¹⁸

Oblasti so zahtevale 1542 nove podatke za pravičnejšo odmero davkov. Bolfenk jih je poslal zase in za ženo Barbaro v Gradec 17. junija. Dobrnski grad je ocenil v skladu z oblastnimi navodili s 500 goldinarji (goldinar = funt), pristavo z

¹³ France Stelé, Ptujška gora, 1866, 36—37

Untersteiermark, 215

Jože Koropce, Srednjeveški Vurberk, ČZN XXXIX, 1968, 120

¹⁴ Krška fevdna knjiga, 295—296

¹⁵ Llstina 7922, Sda

Starzer, 286

Robert Baravalle, Zur Geschichte der steirischen Masse II, ZHVS XXX, 1836 (Baravalle), 63, 139

¹⁶ Arhiv družine Neuhaus 3, Sda

Davčna knjiga 1516/120, 1525/116, Sda

Starzer, 287

Untersteiermark, 185, 229

¹⁷ Glavarina 1527/132, Sda

¹⁸ Arhiv družine Neuhaus 3, Sda

Davčna knjiga 1531/183, 191', 1532/201, 213, 1534/236', 1540/136', 1542/172, Sda

grajsko zemljo z 250, vinograda pri gradu s 314, dohodke sodstva s 100, toplice z 200, mlin s 100, 4 hrastove in bukove gozdove z 80, hrastov gozd v Doklecah — segal je na Janški vrh v Halozah — s 100, hrastov gozd pri Juriju s 40, obrestni sposojenega denarja z 200, štiri majhna ribišča, med njimi tudi v grajskem jarku, z 10, ribolov po Dobrnici z 20, ženin vinograd s 93, njeno hišo v Celju s 40 in njen ribolov pri Trnovljah s 30 goldinarji. Omenjene denarne vsote so bile daleč pod resničnimi vrednostmi.

Podatke o podložnikih naj predstavi pregled (tabela na strani 220, 221).

V 11 enotah Bolfenkove gospostvene posesti je živel 225 družin, v ženini posesti pa v 2 enotah 55 družin. Med stare dobrnske podložnike smemo uvrstiti okoličane gradu v uradih Dobrni in Lopatniku. Podložniki iz uradov Doklec, Razborja, Slovenjega Gradca in Sotenskega pri Juriju so prišli k Dobrni najbolj verjetno kot fevdi, verjetno tudi z nevestami. Ostale posesti pa si je gospostvo pridobilo šele z nakupom samostanskih imenj 1531 in 1532, Paridola in obeh Goric od Pleterij, »Slaka« od Jurkloštra in Grobelnega od Studenic. Ženini ljudje iz Šempetra so bili podložniki gospostva Rudeneka v Poljanah zahodno od Mozirja in podložniki iz Trnovelj.

V gradivu imenjske cenitve se javljajo sledeča krajevna in ledinska imena:

Dobrna-Zavrh (Gupf), »Nabinach, Wels, Stropnik, Khemen, Pains, Werz, Pach«

Sotensko-»Weders«, Kameno (Stain), »Felbern«, »Hierischpuchl«

Gorica pri Urbanu-Preskočina, Vodule, »Peitschnitz, Sasersch«, Zakelj

»Slak«-Koritno, »Sasat«, Osredek, Kalobje, »Vogelspuchl«

Grobelno-Stopče, Proseniško, Gorica, Voglajna, »Patkney«, Slivnica, Vodice
Lopatnik-»Unterrovach, Felbern, Pierpam«.

Priimki pri podložnikih so redki, vendar so že rekli komu Kralj, Knez ali pa Osu in Hudimaul. Navadno so ljudje navedeni le z imeni. Podložniki so bili domačini, le prav redko naletimo na kakšnega priseljenca: Kočevar (Trnovlje), Kranjc (Gorica pri Urbanu, Trnovlje, 4 v Lopatniku). Župani so znani le redki: Doklece, obe Gorici, Osredek, Vodule, Razbor in Ostrovica. V Srebotnem in pri Juriju se javljajo 3 amtmani, verjetno so tudi to župani. Na posestih obeh zakoncev je bila sedmina kočarjev, 2 sedmini velikih kmetov, drugo pa so bili srednji kmetje. Poleg poljedelstva so živeli od živinoreje. Poprečje govedi na podložno družino je bilo 6,8 glave, 5,7 glave pri svinjah, razširjena je bila tudi drobnica. Brez konj je bilo le 80 podložnikov, približno toliko jih je imelo pa vsaj po dva. Prav s konji so si iskali dodatne dohodke v tovorjenju in trgovini. Nekateri podložniki so si iskali kruh tudi v obrteh:

Veber — Jelšje, Loka, Jurij, Gorica pri Suhem, Lopatnik

Satler — Dobrna

Šnajder — Doklece, Jurij, Šempeter

Šuster (čevljar) — Šempeter, Trnovlje

Hafner (lončar) — Trnovlje

Sitar — Jurij

mlini — Dobrna, Sotensko, »Slak« (2), Grobelno (2), Lopatnik, Doklece.

Pri Janžu je živel gostilničar, pri dobrnskih toplicah gostilničarja Blaž in Gašpar, Blaž Skaze je imel kopališče, v Lopatniku pa je razveseljeval ljudi Godec. Vsak drugi podložnik v dobrnskem uradu je imel pri kmetiji vinograd, v »Razborju« pri Mariboru kar vsi. Ostali podložniki pa so imeli radi gospostve gorninske vinograde pri Janžu (30), Razborju (11) pri Šibeniku južno od Jurija ter na Janškem vrhu (10) v Halozah, gospejni podložniki pa v »Pra-protniku« (22).

	število družin	vrste posesti	cenilna vrednost (v goldinarjih)							popi.		
			-10	-15	-20	-25	-30	-35	-40 več			
Dobrna	68	m, 13 d, 24 p, p+m, 9 pk, polk+dp, 14 k, 2 k+dp, k+d, kop	12	29	14	6	4	2	<u>41</u>	16		
Slovenj Gradec	3	2 k, k+3 dp					1	1	<u>60</u>	37		
Sotensko - Sateschko	16	2 d, pk, 6 p, p+m, 2 k, 2 k+dp, 2 k+dvdp	1	2	4	4		1	1	<u>45</u>	26	
Paridol - Pernthal	7	7 k				3	2	2		<u>50</u>	23	
Gentz Gonca (Suho) pey Monpreis	3	3 k				1		2			24	
Gorica (Urban) Goritz pey sandt Urban	17	2 d, 2 polk, 13 k			4	7	1	5			19	
»Slak« - Slaackh	22	m, 2 d, 17 k, k+dp, k+dvdp	2	3	8	5	1	2		<u>44</u>	20	
Grobelno - Grueb	28	m, 4 d, pk, 19 k, k+dp, k+v, k+dvdp+m	2	5	9	3	5	1	2	<u>58</u>	22	
Lopatnik	41	t, t+l, t+n, 2 d, pk, 29 k, k+m, 5 k+dp	1	3	20	5	5	1	5	<u>54</u>	23	
Doklece	12	2 d, p, 2 pk, 2 k, 3 k+dp, k+m, k+d			3	2		5		1	<u>56</u>	26
»Razbor« - Amasbar	8	3 d, dd, id, 3 k	1	3	2			2			20	
Šempeter Zu Sandt Petter	33	m+dp, 7 d, polk, 16 k, k+dvdp, 4 k+dp, k+rdp	3	8	11	5	4	1	1		19	
Tinovlje	22	22 k				7	9	6			24	
	55		3	8	18	14	10	1	1		21	

podčrtane številk pomenijo goldinarje

m - mlin, d - domec, p - posesr, dp - dodatna posesr, pk - pusta kmetija, polk - polkmetija, n - njiva, k - kmetija,

ŽIVINA LETA 1542

	konji					govedo					
	1	2	3	4	skupno	0	-5	-10	-15	-25	poprečje
Dobrna	22	4			30	5	19	39	5		6
Slovenj Gradec	1	1			3		1	1	1		8,3
Sotensko	3	1	1		10	1	6	7	1	1	6,4
Paridol	4				4		1	5	1		7,6
Gorica (Suho)	3				3			2	1		9,3
Gorica (Urban)	7	6	1		22		2	9	6		9,3
»Slak«	8	5			18	1	8	12	1		6,4
Grobelno	12	7	2	1	36	2	4	15	5	2	7,9
Lopatnik	23	9			41	3	17	16	4	1	6,1
Doklece	2				2		3	7	2		7,3
»Razbor«	2	1			4		4	4			5,6
	87	34	4	1	171	12	65	117	27	4	6,8
Šempeter	16	5			26	1	8	18	5	1	7,6
Tinovlje	13	8	1		32		13	6	3		5,8

davčna osnova (v krajcarjih)														kmetje		
-10	-15	-20	-25	-30	-35	-40	-45	-50	-55	-60	-65	več	poprečje	kočarji	srednji	veliki
2	5	7	7	8	8	7	9	4	1	1	5	4	36	12	36	20
					1				1			1	58		2	1
		1	1	4		2	3		1	1	2	1	41	2	12	2
					1		2	2		1	1		46		5	2
					1				1	1			48		7	2
				1	2	1	5	4	2	1	1		45		4	13
1	1	1	2	5		4	1	3		3	1		36	4	10	8
1	1		1	4	4	1	6	2		3	2	3	44	2	12	14
1		3	3	6	9	7	3	3	2	1	2	1	36	8	26	7
			1	2	2	1		4				2	44	1	9	2
					4	1	1		1	1			46	1	6	1
5	7	12	15	30	28	27	30	23	8	13	15	12	39	30	123	72
	2	2	7	3	5	6	4	2		1		1	33	9	18	6
				5	4	2	8	1	2				38	1	16	5
	2	2	7	8	9	8	12	3	2	1		1	35	10	34	11

kop - kopališče, dvdp - dvojna dodatna posest, v - vinograd, l - travnik, l - les, dd - dvojni domec, ld - trojni domec, ldp - trojna dodatna posest

ŽIVINA LETA 1542

svinje						ovce						koze					
0	-5	-10	-15	-25	poprečje	-5	-10	-15	-20	-35	skupno	-5	-10	-15	-20	-35	skupno
8	33	24	3		4,6	8	11	7	3	1	263	8	9	8	3		251
	1	2			4,7			2		1	45	1	2				19
	6	5	5		6,9	1					4	2	2	1	2		77
	2	2	2	1	9	2	1	3			53	2	1	1	1		48
		3			9,3		1				6	1	1	1			24
	5	8	3	1	7,9	1			1		23	3	5	1			68
	2	11	7	2	5,0							4	6			1	94
1	10	7	6	4	8,8												
6	20	11	2	2	4,9												
	5	4	3		7,1							1	1				8
1	6		1		3,8												
16	90	77	32	10	6	12	13	12	4	2	394	22	27	12	6	1	589
										cden							
4	18	10	1		4,3	2	3	1	1	118	180	1	3	1	2	2	126
	13	7	2		5,1												

KMEČKI VINOGRADI

	število	cenilna vrednost (v goldinarjih)						poprečje
		-5	-10	-15	-20	-25	-30	
Dobrna	35	4	12	7	9	2	13	
»Razbor«	8	1	4	1	1	1	8	

Cenitev gorninskih vinogradov v goldinarjih:

Sogorniki:	—5	—10	—15	—20	—25	—30	—35	—40	poprečje
Janž	30	12	4	11		1		2	16
Razbor (Šibenik)	11	2	7	1	1				9
Janški vrh v Halozah	10		2		2	1	2	2	25
	51	2	21	5	14	1	3	2	16
»Praprotnik«	22	1	11	6	2		1		13

Imenjska osnova je nanesa 1542 za oba zakonca 301 funtov, od tega Barbarina 39. Že naslednje leto so zahtevali od gospostev drugačne podatke za davčno odmero. Bolfenk Dobrnski je tokrat sporočil, da prinaša dobrnsko gospostvo letno 227 goldinarjev, 316 zvrhanih graških četrtov (po 79 litrov) pravdne (dajatvene) pšenice, 53 pravdne rži, 427 in pol pravdnega ovsa, 11 pravdnega prosa, 3 in pol pravdnega zdroba, 2 in pol pravdnega boba, 13 in pol desetinske pšenice, 4 desetinskega ovsa, 5 graških veder (po 85 litrov) desetinskega mošta, 26 pravdnega mošta in 24 graških veder gorninskega mošta, nadalje 3 koštrune, 3 jagnjeta, 17 kozličev, 32 kopunov, 82 kokoši, 12 kož, 71 sirov in 5284 jajc. Barbara je javila svoje dohodke: 32 goldinarjev, 46 in pol zvrhanega graškega četrta pšenice, 48 rži, 80 ovsa, 11 in pol prosa, 11 graških veder pravdnega mošta iz Ostrovice, 3 in pol gorninskega mošta, 1 goldinar dohodka iz dominikalnega vinograda, 6 koštrunov, 128 kur, 300 sirov, 38 čehulj (3 čehulje so bile težke okoli pol kilograma) prediva, 3 lakte lodna in 1040 jajc. Podatke sta dobila zvečine iz urbarjev, in ker so bili podložniki težko obremenjeni, je tudi nova skupna davčna osnova nanesa kar 340 funtov, od tega Barbarina 51 funtov.¹⁹

Barbaro viri zadnjič omenjajo 1551, Bolfenka pa 1557, ko je prodal gostilno s kmetijo v Janžu za 800 krajcarjev ali dobrih 13 goldinarjev (60 krajcarjev = 1 goldinar).²⁰ Zapustila sta 5 hčera. Zunanje dobrnske posesti so si razdelile med sabo, dobrnsko kopališče (Wildpad = naravno kopališče) in mlin pod gradom pa prodale leta 1564 bratrancem za 290 goldinarjev. Med temi bratrance se je dokopal do dobrnskega gospostva, velikega le še 90 imenjskih funtov, Janez Franc Dobrnski 1566. Leta 1571 je s komisijo skrbno ugotavljal njegove meje. Njegova oskrbnika (verwalter, pfeleger) sta bila pred 1575 Ivan Orlovič, od 1575 do 1582 pa Matej Purchklinger. Za časa Janeza Franca se prvič (1567) omenja Miklavževa kapela na Zavrhu.²¹

Ko je 1582 Janez Franc Dobrnski zastavil svoje dobrnsko gospostvo Janezu Soteškemu, je ukazal oskrbniku izdelati nov urbar. Njegove osnovne poteze zaznamo v tabeli na strani 223.

Gospostvo je bilo bistveno manjše kot 1542. Odpadle so vse zunanje posesti in še okrog gradu jih je bilo manj. Po 1542 je nastal mlin v »Wretzlu« in pri Janžu se prvič omenjajo stope, ponekod tudi sirnice in kmečki vinogradi. Višine dajatev za kmetije so bile zelo razgibane. Za mlino so dajali v grad 50—200 srebrnikov, za najeti grajski mlin 7 goldinarjev, za stope 64, za kočjo pri Janževem

¹⁹ Imenjska cenitev 1542 in 1543, XXVI/362, Šda

²⁰ Arhiv družine Neuhaus, 3, 4, Šda

²¹ Arhiv družine Neuhaus, 5, 11, Šda
Davčna knjiga 1566/246, 1570/265, Šda
Staro deželno pravo, 787, Šda
Orožen, 314, 354

Število družin	vrste posesti	siebniki	dajalve								
			pš. (kasni škali po okoli 40 litrov)	iz	oves	zdrob (celjska vedra po 26 litrov)	hnb	predivo (ščuhje)	kure	jajca	
Vas Dobrna	12 3 v, 10 k, 2 ko	100-140			6-7					4-5	20-30
Ob Topličici	2 2 s, 2 k	920-1050			7		1	2		6	30
Vas Jelšje	3 3 k	48	2	3	3	0,5		1		4	15
»Vajksle«	1 s, k	800								3	20
»Drowschitz«	1 s, k		4	4	5	1				5	20
Schofno	5 d, 2 polk, 2 k	kmetiji: 42	5		3	0,5		1		6	15
Ponikva	1 k	102								3	15
Wretzl	1 m, k	384								4	20
Lokovina	2 2 k	48		5	3	0,5		1		4	15
Zavrh	1 v, k	783								1	15
Pielska	2 2 k	150	2-7						-2	1-5	15-25
Janž	4 stope 2 m, kp, k	kmetiji: 310								1	15
»Hollstetten«	4 v, s, 4 k	121,5	7		6					4	15
Lopatnik	3 3 s, 3 k	660-840									
Loka	4 4 s, 4 k	923		6	7		1	2		7	30
»Khrisobijze«	1 v, k	43		6	7		1	2		7	30
»Khamena- werda«	1 d	80									
Doli	2 2 v, 2 k	100	7		4			1,5		1	25
»Kherschapach«	1 k	126	10		6			2		5	20
»Wogiwereh«	1 v, k	121,5	10		6			2		5	20
52	stope, 3 mlini, 9 vinogradov, 12 sinle, 2 doma, 3 kočje, 2 polkmetiji, 43 kmetiji										

pokopališču 140 srebrnikov in 5 dni tlake, za kmečke vinograde 3—12 veder (po 20 litrov) mošta. Gorninski vinogradi so bili sedaj le pri gradu, bilo jih je že 65. Gospostvo jih je nekaj dokupilo, nekaj zrigolalo ali pa začelo smatrati

Reprodukcijska risba Dobrne (Georgius Matheus Vischer, Topographia ducatus Stiriae 1681)

nekdanje kmečke vinograde za gorninske. Sogorniki so dajali zanje do 6 veder mošta. Od toplic in hišice ob njih je bližnji podložnik (pred 1585 Ruprecht Rabenkropf, 1585 Blaž Šloser) oddal gradu letno 2400 srebrnikov = 10 goldinarjev. Ta denar so potrošili za popravila.²²

Po smrti Janeza Franca Dobrnškega, ki je umri brez otrok, je prevzela gospostvo njegova sestra Roza. Njen mož Janez Panavic je ukazal prepisati urbar 1585. leta. Po njegovi smrti je imela Roza še 2 moža, otroka pa nobenega. Z uspehom se je tožarila za bratovo vdovo, ki se je vnovič poročila. Pri Rozinih toplicah so iskali zdravja že ljudje od daleč, tako 1579 ljubljanski škof, 1594 celovski meščan. Leta 1605 je bila Roza nesporna lastnica dobrnskega gospostva. Stajerske deželne oblasti so ji 1608 dodelile kar 600 goldinarjev za ureditev toplic za gospodo, nato so deželne oblasti 1611 in 1612 zgradile še topliško poslopje. V visoki starosti je Roza 1613 prodala dobrnsko gospostvo, ki je bilo tri stoletja v posesti njenega rodu, Janezu Gačniku.²³

DOBRNA IM MITTELALTER

Zusammenfassung

In der Mitte des 11. Jahrhunderts war Dobrna das Dominium der Herren Bogen. Sie verkauften es aber dem Bistum von Gurk. Vom Jahr 1306 an findet man für Dobrna einen neuen Namen-Neuhaus. Die Neuhauser (Dobrnski) kamen, wie es scheint, vom Rabensberg (Ravni breg)-Altes Haus, sie haben mit Bewilligung des Bischofs das befestigte Neuhaus in Dobrna erbaut und damit das Zentrum der Herrschaft gegründet. Die Bischöfe hatten ihr ganzes Gut vermietet, in der Burg lebten aber die Neuhauser, unterworfen den Mietsherren. Im 15. Jahrhundert haben die Neuhauser viele Feudalgüter der Bischöfe von Gurk, der Grafen von Celje und des Landesherrn übernommen. Das Thermalbad wird zum ersten Mal in Jahr 1413 erwähnt, die Kirche aber im Jahr 1458.

Gegen die Mitte des 16. Jahrhunderts hatte sich die Herrschaft Dobrna sehr vergrößert, sie war aber zu zerstreut. Im Jahr 1542 umfasste sie 225 Untertanenfamilien in 11 Einheiten und 51 Bergrechtweingärten in 3 Gebieten. Sie wurde auf 262 Gültspfund geschätzt und so unter die grössten Herrschaften im Lande gezählt (Studenice 262, Maribor 305). Ein Siebtel der Untertanenfamilien waren Häusler, zwei Siebtel Grossbauern, die übrigen waren mittelgrosse Bauern. Die Viehzucht war sehr verbreitet, die Untertanen konnten die zusätzliche Einkünfte im Gewerbe, im Frachtwesen oder Handel haben, durch schwere Urbariumbüden wurden sie notwendig dazu bewegt.

Das Urbarium vom Jahr 1582 bezeugt eine wesentlich bescheidenere Herrschaft, und zwar von 50 Gültspunden. Viel wurde durch die Verkäufe schon entfremdet. Zur Zeit der Rosa Neuhauserin hatte in der Herrschaft das Thermalbad immer mehr an Bedeutung gewonnen, es kamen viele Herren von weit, um dort zu genesen. Im Jahr 1613 hat Rosa das Gut verkauft.

²² Urbar leta 1582, arhiv družine Neuhaus 10, Sda Baravalle, 63, 139

²³ Listina 24. aprila 1585. Sda Arhiv družine Neuhaus 10, Sda Davčna knjiga 1610/341, 1617/333', Sda

Karlmann Tangl, Beiträge zur Geschichte der Herrschaft und des Badeortes Neuhaus, MHVS III, 1852, 171—177
Orožen, 305, 361—363

Primož Simoniti

»DEKRET ALI PRIČEVANJE ALEKSANDRA VELIKEGA O SLOVANIH«

I.

Na koncu svojega obširnega in izčrpnega članka o »Boštjanu Glaviniću de Glamoč in njegovem opisu Rusije«¹ je Jakob Richter priobčil iz Glavinićevega rokopisa »groteskno pismo, s katerim je baje Aleksander Veliki (356—323 pred našim štetjem) podelil moskovskim Slovanom poseben »privilegij«. Kar na začetku naj mi bo dovoljeno dodati, da hrani avstrijska Nacionalna biblioteka na Dunaju poleg kodeksa št. 8578, ki vsebuje Glavinićev opis Rusije z dodanim Aleksandrovim privilegijem, taisti rokopisni tekst še v enem kodeksu, in sicer v sočasnem cvp (= codex Vindobonensis palatinus) št. 9370. Besedilo v obeh zapisih se ujema tako rekoč dobesedno, le da v cvp 9370 ni Glavinićevega predgovora s posvetilom cesarju Leopoldu I. Zdi se tudi, da je s poševnim duktusom, bolj na hitro zapisani tekst v cvp 9370 nekakšen koncept za kaligrafsko, v pokončnem duktusu spisano besedilo v cvp 8578.

Ta Richterjeva objava mi je povod, da opozorim na zanimivo najdbo v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani (NUK). Tam namreč hranijo pod signaturo 1591—92, 1594—96 knjigo, v katero je zvezanih več dunajskih tiskov iz let 1550 in 1551; njihov avtor ali prevajalec je bil profesor na dunajski univerzi Joannes Ramus, s pravim imenom Mair ali Meyer, iz Goesa na Nizozemskem². Med platnicami iz makulaturnega papirja, prevlečenimi s pergamentom, ter tiski samimi so spredaj trije prazni spojni listi, na drugem od teh je z lepo izpisano humanistično kurzivo 16. stoletja zabeleženo tole rokopisno besedilo:

»Decretum siue testimonium Alexandri Magni de Slavis Nos Alexander Magnus, Philipi Regis Macedonum, Hircorum, Monarchia figuratus, Graecorum imperij inchoator, Magni Dei Jouis filius, per Nataluc nunciatus, aloquutor Brachmanuorum et Arborum, Solis et Lunae, Conculcator persarum et medorum regionum, dominus mundi ab ortu Solis usque ad oasum, a Meridie usque ad Septentrionem, Illustris tri prosapiae et / linguae eorum Slavorum³ / Gra-

¹ ČZN 6 (XLI), 1970, str. 22—36.

² *Symmlela elegiarum et epigrammaton Latinorum ... Joanne Ramo Goessano autore, Viennae 1551* (s posvetilom ljubljanskemu škofu Urbanu Tekstorju); *Epigrammata ex thesauris Graecorum deprompta et iam recens Latina facta, Viennae 1550*; *Elegiarum libri duo, Viennae 1550* (s posvetilom Sigismundu Herbersteinu); *Lachrymae in funere illustrissimi D. Nicolai Comitis a Salim, Viennae 1551*; *Ileslodl Aserael poetae vetustissimi poemation de Hereulis Clypeo iam recens latino carmine redditum Joanne Ramo de Goes apud Austrlaeorum Viennam Graecae linguae professore publico interprete, Viennae 1550*. O Ramusu in njegovih spisih gl. M. Denis, *Wlens Buchdruckergeschicht bis 1560*, str. 447, 460—61, 467, in A. Goldmann, *Die Universität 1529—1740*, v: *Geschichte der Stadt Wien VI*, Wien 1918, str. 175.

³ Očitno napaka pri prepisovanju, mesto bl se moralo glasiti: »Illustri prosapiae Slavorum et linguae eorum« (tako vsaj piše npr. Pribojević, gl. spodaj).

Decretum sine testimoniū
Alexandri Magni de Slavis

Nos Alexander Magnus, Philippi Regis Macedo-
num, Hierorum, Monarchia figuratus, Graecy
imperij inchoator, Magni Dei Fovis filius, per
Natalis nunciatus, eloquutor Brachmaniorum
et Ariorum, Solis et Luna, Circulator Persarum
et mediorū regionū, dominus mundi ab ortu
Solis usq; ad occum, a Meridie usq; ad Septe-
trionem, Illustris tri prosapia et lingua cog-
slavorum / Gracia pacem atq; salutem a
nobis successoribus vestris, succedentibus nobis,
in gubernatione mundi, Quoniam nobis semper
adfuistis in fide ueraces, in armis strenui
nri coadiutores / bellicosi et robusti / damus et

Faksimile mistificiranega privilegija, recto. (Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica,
sig. 1581-96)

ciam pacem atque salutem a nobis / successoribus vestris, succedentibus uobis in
gubernatione mundi. Quoniam nobis semper adfuistis in fide ueraces, in armis
strenui nostri coadiutores / bellicosi et robusti / damus et conferrimus uobis
libere et in perpetuum totam plagam terrae, ab Aquilone usque ad fines Italiae
meridionalis, ita ut nullus ausus ibi remanere, residere, habitare nec se locare,
nisi uestrates, et si aliquis inuentus ibi fuerit manens, sit uester seruus, et serui
posterī, uestrorum posterorum, Datum in Ciuitate nostra nouae fundationis
Alexandria, fundata super magni Nili Fluuii Aegipti. Anno 12 regnorum no-

strorum ardentibus magnis Dijs Joue Marte Plutone et maxima Dea Mine-
rua / testes autem huius rei Aucletus illustris Locothea noster, et alij Prin-
cipes undecim, quos uobis sine prole decedentibus relinquimus nostros heredes,
et totius orbis.«

Pred sabo imamo torej starejši zapis, varianto Aleksandrovega »dekreta«
ali »pričevanja«, ki se v dikciji precej razlikuje od privilegija, katerega si je
Glavinič po svoji izjavi izpisal iz moskovskih letopisov: ta je namreč izrazito
adaptiran za moskovske Slovane.

Ob tej potvorbi se pač najprej zastavi vprašanje, odkod v 16. stoletju ta —
dejali bi: v panslavističnem duhu zasnovani tekst.⁴ Da pa to besedilo kljub
vsej svoji grotesknosti v tem času vendar ni tako osamljeno, kot bi se zdelo na
prvi pogled, kaže omemba Aleksandrovega privilegija Slovanom pri Adamu
Bohoriču. V »kratkem predgovoru« (praefatiuncula) k njegovi slovnici iz leta
1584 beremo o Francu grofu Thurnu in baronu Sigismundu Herbersteinu, ki da
»nista pozabljala najodločneje braniti zasluženost časti domovine. Kakor sta o
tem zapustila obilo dokazov, tako se tudi naslednje ne sme preizkorno ocenjevati:
ko je namreč prišla pisana listina, bodi da jo imenuješ svoboščino bodi privileg
(diploma seu si dicas immunitas, seu priuilegium), ki je bila izdana po Aleksan-
dru, velikem kralju Makedoncev, in v kateri se daje Slovanom za odlično, pri
osvajanju malodane vsega sveta izkazano mu pomoč dovoljenje, da si smejo
vzeti na jugu in na severu najlepše pokrajine Evrope: tedaj ta dva viteza in
plemenita zavetnika slave očinske nista nehála stvari pridno izsledovati, do-
kler ni končno listina v praškem kolegiju, poprej dvomljiva, v nevarljivem za-
pisu le-tam tako, kakor je bila najdena, postala vsem znana in se natisnila.«⁵
Za to, ali sta to listino res iskala in našla omenjena »slavna viteza«, za zdaj
menda ni nobene druge trdnejše opore od teh Bohoričevih besed, omemba pra-
škega kolegija pa kaže, da je Bohorič izvedel za izmišljeni dekret, katerega vse-
bino povzema, na Češkem. Kidrič⁶ in za njim Rupel⁷ domnevata po Niederle⁸,
da je Bohorič poznal potvorjeni Aleksandrov privilegij po natisnjem češkem
prevodu Vaclava Hajeka z Libočan v njegovi Češki kroniki (Praga 1541).

Morda na tem mestu ne bo odveč nekaj besed o srednjeveški literarni tra-
diciji, ki se je rada ukvarjala z Aleksandrom Velikim in vedela o njem pripo-
vedovati vsakršne zgodbe. A že v starem veku je nastala kmalu po smrti tega
največjega dotlejšnjega vojskovodje cela vrsta del, ki so obravnavala življenje
in junaška dela te kometске postave. S tem se začenja tradicija grške in rim-
ske historiografije o Aleksandru, ob kateri je zrasel tudi pisan šop romansi-
ranih biografij, namenjenih manj zahtevnim bralcem. Posebno mesto gre med
njimi tako imenovanemu Psevdo-Kalistenovemu romanu o Aleksandru; poleg
nekaj grških recenzij nam je nekako izpod konca 3. stoletja znana vulgarnola-
tinska predelava, v katero so pomešani kosi iz neke starejše zbirke fingiranih
pisem, ki jih piše Aleksander sam ali ki so naslovljena nanj. O priljubljenosti
tega čtiva pričajo že v antiki nastali prevodi (npr. sirske in armenske); iz Bi-
zanca je to obstruzno skrupucalo prinesel v 10. stoletju arhiprezbiter Leo iz
Neaplja in potem je ta »Historia de preliis« (imenovana tudi »Liber de nativitate,
vita et morte omnium gestorum Alexandri«) nastopila svojo pot skozi za-
hodnoevropsko srednjeveško književnost. Leonova priredba se začenja s prav-

⁴ Prim. H. Morović, Oko tobožnje oporuke Aleksandra Velikog u korist Slavena. Moguć-
nosti IX (1962), str. 539—547; F. M. Bartoš, Zapis Aleksandra Velikeho Slovanum a jeho puvodce.
Casopis Narodneho muzeu, Praha 1947, I. zv.

⁵ V prevodu A. Sovreta, gl. M. Rupel, Slovenski protestantski pisci. Ljubljana
1966, str. 365—66.

⁶ F. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, Ljubljana 1929—38, str. 92.

⁷ n. n. m., str. 451.

⁸ L. Niederle, Slovanské starožitnosti I, Praha 1902, str. 335—36.

ličnim Aleksandrovim rojstvom: njegov pozemski oče je egiptovski kralj Nektanebos (od tod najbrž sicer nerazumljivi Nataluc v ljubljanskem zapisu privilegija), resnični pa seveda Jupiter; vsa pripoved je fantastično spačena »zgodovina«; Aleksander koraka nad Perzije čez Malo Azijo, Sicilijo, Italijo in Severno Grčijo, bojuje se z Rimljani, vpletena je Aleksandrova korespondenca z bragmanskim kraljem Dindimom, slog govorov in pisem je tak, kakor da bi šlo za bibličnega junaka, kratka, bralec je imel pred sabo srednjeveško predelanega Aleksandra kot utelešenje viteškega ideala. Temu ogrodju je svobodna igra domišljije dodajala in odvezemala, ne da bi se kaj prida menila za kakršno koli zgodovinsko točnost ali doslednost. Tako je postal ta tekst osnova za celo vrsto svobodnih pesniških predelav⁹. Toda besedilo se nikakor ni omejilo le na zahodno Evropo, ki je snov povzela po latinskih variantah, nanjo naletimo pod imenom Aleksandrida tudi pri južnih Slovanih in Rusih, kamor je prišla iz bizantinske popularne literature¹⁰.

V tradiciji tega zelo razširjenega čtiva je najbrž treba iskati povod za nastanek falzificiranega Aleksandrovega privilegija Slovanom; kdaj in kako je nastal, je najbrž neugotovljivo. Niederle (n.n.m.) meni, da segajo začetki tradicije v 14. stoletje, in sicer v češki prostor, ter da so se zlasti razširili v času husitskih vojn kot izraz prebujene nacionalne zavesti, združene z učeno fikcijo, ki jo je porodila iz patriotičnih nagibov vznikla želja kronistov, da bi izvajali genealogije vladarjev in ljudstev iz sive davnine. V oporo takim pretenzijam so bila tista mesta pri resnejših antičnih Aleksandrovih zgodovinopiscih, ki omenjajo stare Ilire, Kelte, Sarmate, Skite itd. To je bilo toliko bolj mogoče, ker je bil srednji vek nasploh naklonjen takim in podobnim mistifikacijam. Tudi med Slovani iščejo kronisti slavne prednike svojega rodu (dinastija Nemanjičev se povezuje s Konstantinom Velikim, Frankopani izvajajo svoj rod od rimskih Frangipanov, neki splitski kronist izvaja nastanek mesta Splita iz trojanske vojne, sv. Hieronim naj bi bil izumitelj glagolice, cesar Justinijan pa slovanskega rodu itd.¹¹) — in tako lahko postane tudi Aleksander Veliki branilec in zaščitnik Slovanov: zato je treba z avtoriteto največjega osvajalca vseh časov podpreti pravico Slovanov do zemlje, na kateri žive, in sicer v zavezujoči obliki pravne listine.

Že srednji vek pozna narodno zavest, ki sloni na jezikovni skupnosti ali sorodnosti, a tudi humanistična historiografija 16. stoletja ni bila narodnostno nevtralna. Tako so se nemški humanistični zgodovinopisci zgledovali po svojih italijanskih vzornikih, ki so poveličevali stari Rim, in začeli v svoji izraziti nacionalni tendenčnosti razglašati Kelte in druge stare narode za Germane; celo Slovani so jim Germani. To nemško usmeritev so prevzeli tudi zgodovinopisci, ki obravnavajo naše dežele v 17. stoletju (Megiser, Schönleben, Valvasor)¹². Tudi drugi slovanski narodi so že v 16. stoletju dobili podobna dela, ki pa so seveda pisana s slovansko tendenco: poudarja se predvsem razsežnost slovanskega sveta in dokazuje avtohtonost Slovanov ter s tem njihova istovetnost z

⁹ Prim. A. Lesky, *Geschichte der griechischen Literatur*, Bern 1957/58, str. 699 in nasl.; Christ-Schmid-Stählin, *Geschichte der griechischen Literatur II/2*, München 1925, str. 811—13; M. Manitius, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters I*, München 1959, str. 529—31.

¹⁰ Prim. Enciklopedija Jugoslavije 1, Zagreb 1955, str. 57—59.

¹¹ Prim. Morović, n. n. m.; Enciklopedija Jugoslavije 3, 1958, str. 387 in 4, 1960, str. 487. V tej zvezi gl. npr. tudi A. Lhotsky, *Apsis Colonna. Fabeln und Theorien über die Abkunft der Habsburger*, MUG 55 (1944), str. 171—246, o poskusih, da bi Habsburžanom, ki se niso mogli postavljati s slavnim in starim rodom, poiskali prednike v rodbini rimskih Colonnov ali celo pri Trojancih: »Die 'römische' wie die 'trojanische' Habsburgersage bot im Mittelalter und noch im XVI. Jahrhundert die ungeahnte Möglichkeit, die Ahnenreihen bis in die hochaltertümliche Götter- und Heldensage vorzutreiben. Man erkennt aus allem die grosse Unsicherheit des hohen und des späten Mittelalters in solchen Fragen.« (str. 219)

¹² O tem obširno F. Zwifler, *Prva koncepcija slovenske zgodovine*, GMDS XX (1939), str. 355—372 z nadrobno analizo njihovih stališč.

raznimi antičnimi narodi. Ta mnenja so seveda nekritična, vendar v nacionalnem oziru nikakor niso brez pomena. Slovenci nismo dobili nobenega zgodovinskega dela te vrste, »slovanska« tendenca se je pri nas omejila na posamezne beležke, zlasti pri slovenskih protestantskih piscih¹³.

Najbrž bi nas vodilo predaleč, če bi hoteli navajati podatke o razširjenosti Aleksandrove diplome. Celo vrsto natisov in omemb pri čeških, poljskih in hrvaških ter ruskih piscih v 16. in 17. stoletju našteva Niederle, navajajoč kot najstarejši natis že omenjeni Hajekov češki prevod iz leta 1541. To podobo je dopolnila najdba Š. Jurića iz leta 1962: v metropolitanskem fondu zagrebške Nacionalne in sveučilišne biblioteke je Jurić našel še en izvod dela hvarskega humanista Vinka Pribojevića (Priboevius) De origine successibusque Slavorum, ki je izšlo v Benetkah 1532¹⁴, besedilo privilegija, ki ga prvi v natisnjeni obliki objavlja Pribojević, pa je ponatisnil Morović (n.n.m., str. 542—43). Slednji ugovarja Niederlovi tezi, da je treba iskati nastanek potvorbe v času husitskih vojn na Češkem (obstajajo sledi, ki so starejše od teh vojn, npr. omemba v registru benediktinskega samostana v Pragi že iz leta 1392), in meni, da je treba domnevati izhodišče tradicije pri južnih Slovanih; že Dobrowsky je 1817 v pismu Kopitarju trdil, da je prišel falzifikat na Češko s Hrvatskega ali iz Dalmacije v 14. stoletju ob prihodu glagoljašev v praški emauski samostan pod Karlom IV. Kakor koli že, popolnoma upravičena je misel, da je bila lažna Aleksandrova diploma znana med Hrvati že pred Pribojevićem; ta pravi, da je bila najdena v Konstantinoplu: Privilegium Alexandri Magni donatum Populis Slavis: Quod ex libro greco antiquissimo extractum: (Constantinopolim [sic] reperto) & de uerbo ad uerbum e greco sermone: in latinam linguam: cum omni cura et studio: uersum sit. Morović navaja tudi nekaj rokopisnih tekstov v hrvatskih knjižnicah. Ob tej priložnosti naj omenimo, da hrani dunajska nacionalna biblioteka poleg zapisa iz leta 1516 (cvp 3296, fol. 448r) še sto let mlajši zapis, ki ga je beneškemu senatu v imenu mesta Splita predložil predstavnik tega mesta¹⁵ (cvp 6249).

V zvezi z Boštjanom Glavinićem smemo omeniti še enkrat¹⁶ njegovega prastrica, hrvatskega zgodovinarja in glagoljaša Franja Glavinića, ki je v svojem življenju svetnikov »Czvit szvetih to yest sivot szvetih«, Benetke 1628 in 1657, objavil hrvaški prevod Alexandrovega privilegija, posnet po italijanskem prevodu Dubrovčana Mavra Orbinija¹⁷. Namesto slovenskega naj zdaj sledi kar Glavinićev v arhaični čakavščini spisani prevod (v moderni transkripciji po Morovićevem ponatisu, n.n.m., str. 544—45):

»Mi Alexander od Philipa, kralja od Macedonia, Poglavnik Monarshie svita zlamenovan, Garčkoga cesarstva početak, Velikoga Jove sin po Natabanu naučen, vladalac Augustov, Bragmanov i Arbanov: od istoka sunca, dari do zapada, i od pol dneva, dari do Septentriona Plemenitomu narodu slovinskomu i jeziku njihovemu milost, mir i pozdravljenje od nas i naših poslidnih, ki na vladanie svita stupe. Zašto nam bihote u veri stalni, u oruž-

¹³ Zwittler, n. n. m., str. 361. Kldrlč, n. n. m., str. 89—92.

¹⁴ S. Jurić, Novi primjerak Pribojevićeva govora, Prilozi povijesti oloka Ivara 1962, št. 2, str. 31—32. — Izdaja Pribojevićevega dela, ki ga je oskrbel G. Novak (Zagreb 1951) po dotle edlnem znanem (izkazalo se je, da nepopolnem) izvodu v Markovl knjižnici v Benetkah, ne vsebuje Aleksandrovega privilegija.

¹⁵ Copla tratta da un libretto presentato nel Collegio de' Saulj ordinarj dell' ecc^{mo} senato a 29 genaro per il nobil huomo L. Batta faller de Zuane per nome dell nobil della Città di Spalato in causa con il Cittadini et popolo di essa città (fol. 104r), O splitski rodbini Falierov gl. G. Novak, Povijest Splita 11, Split 1961.

¹⁶ Richter n. n. m., str. 23—25.

¹⁷ Regno degli Slavi, Pesaro 1601. Orbini pravi, da je izvedel za Aleksandrovo diplomu od Poljakov. Ponoven prevod v latinščino je po Glavinićevem hrvaškem prevodu objavil Jurić Ratkaj (Rattkay) v svoji Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae. Viennae 1652, str. 10—11.

conferemus nobis libere et in perpetuum,
totam plagam terrae, ab Aquilone usque
ad fines Italiae meridionalis, ita ut
nullus ausus ibi remanere, et ledere, ha-
bitare nec se locare, nisi nostrates, et si
aliquis inuentus ibi fuerit manens, sit
noster seruus, et serui posteri, nostrorum
posterorum, Datum in Civitate nostra nona
Fundationis Alexandria, fundata super
magno Nili flumine Aegypti. Anno 12 regno-
rum nostrorum ardentibus magnis eius
Jove Marte Plutone et maxima Dea
Minerva testes autem huius rei Auctoribus
illustris Leocthea noster, et alii Principes
undecim, quos nobis sine prole decedentibus re-
linquimus nos heredes, et totius orbis :

ju sarčeni i naši pomočniki hrabreni: zato vam dajemo i darivamo slobodnim načinom u vike vas del zemlje od Aquilona, dari do najzadnih krain, proti pol dnevu od Latinske zemlje, tim načinom, da nieda drugi narod, smiti bude ondi stati, pribivati ili zdaržatse, nego vaši. I ako ki budu naslise ondi stojeći, budite vaši sužni, i sinovi nihovi sužni sinov vaših. Dane u gradu novomu Alexandrie, od nas uzidanom, na velikoj riki Nilo leta 12. naših Kraljest, pomagajući nam veliki Jove, Marte, Plutone i B. Minerva. Svidoci od ove stvari jesu plemenit Athleta naš Tezaurir i ostalih jedanaeste Hercegov kih umirajući mi prez sinov jesmo ostavili dilnike naše, i od vsega svita.«¹⁸

Težko bi verjeli, da Boštjan Glavinčić ni poznal dela svojega prastrica in tega odlomka v njem, vendar se mu iz kakršnega koli razloga ni zdelo primer-no opozoriti cesarja Leopolda I. na stričevo diplomu, ki ji je bil našel sorodnika v moskovskih analih.¹⁹

II

Ob zapisu Aleksandrovega privilegija Slovanom v knjigi, ki jo hrani NUK, se zastavlja tudi vprašanje, kdo ga je napisal in od kod je knjiga prišla v knjižnico. Kot rečeno, omenja Aleksandrov privilegij Bohorič, tudi pisava kaže v 16. stoletje. Žal pa v knjigi ni nikjer prav nobene siceršnje beležke ali znamenja, ki bi kaj povedalo o njenem bivšem lastniku. Tudi vezava je sočasna, renesančna, podobna še nekaterim vezavam, ki jih hranijo v NUK²⁰. Poskusimo torej ugotoviti provenienco posredno.

Najstarejši seznam knjig bivše licejske knjižnice, prednice današnje NUK, v katerem je naša knjiga zabeležena, je sestavil leta 1803 bibliotekar Wilde²¹, ni pa je v popisih knjig, ki so prišle v licejko dve desetletji poprej predvsem iz samostanov (jezuiti, Stična, Bistra, ljubljanski avguštinci itd.)²². Izmed starejših bibliotek preostane tedaj le še gornjegrajska knjižnica ljubljanskih škofov; licejka je prevzela njene knjige leta 1798, in sicer v štirih zabojih, brez seznama, zgolj sumarično²³. Vendar hranijo v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani seznam knjig gornjegrajske škofovske knjižnice (fasc. 96/14), ki ga je sestavil l. 1655 generalni vikar Filip Terpin²⁴. Tam najdemo pod razdelkom »Huma-

¹⁸ Vsi zapisi, kar sem jih videl, se med seboj v glavnem ujema, občutnejše razlike so npr. pri imenih, beseda »Hirocorum« (ali Hircorum) se pojavlja samo v ljubljanskem zapisu in v cvp 3298 (Hiroca se blii antično plemo ob Kaspiškem morju). Se nekaj primerov: »per Natataiuc nunciatus« (NUK) : »per Nathabanum nunciatus« (Pribojevič) : »per Nectonaboet nuntiatu« (cvp 3298) : »Aucletus illustris locotheca noster« (NUK) : »Athleta illustris Lotaterra noster« (Pribojevič) : »Anthlotus illustris localna noster« (cvp 6249) itd. Sicer pa malo nerazumljivosti in temnega smisla takemu »dokumentu« prej koristi kakor škoduje.

¹⁹ Boštjan G. je posvetil Leopoldu in cesarici Margareti svatovski pesem ob njuni poroki leta 1666: *Depiva Charitum Avrora avgvstissimi Phoeby Leopoldi Augusto rore in Margaritam resoluta: Auspicatissimis Toris Augustissimi, Potentissimi, Inuictissimi &c &c Leopoldi, et Avgvstissimae Margaritae affectu pio, et aeternum devoto oblatu Ab humillimo subdito, ac Capellano Sebastiano Glavinich. Viennae, Typis Susannae Rickenin (1666 iz kronograma), 2°, 12 fol., NUK 14567. S. Jurčič, *Opera scriptorum Latinorum natione Croatarum usque ad annum 1848 typis edita (Iugoslaviae scriptores Latini recentioris aetatis I/2)*, Zagrabiae 1971, je v svoji nadrobni bibliografiji ne navaja.*

²⁰ Npr. nekateri rokopisi v NUK (št. 210, 220, 254, 264, 286, 330, konec 16. stoletja) z značilnim okrasjem, vtisnjenim v pergamentne platnice, ter z zelenimi, zdaj odrganimi trakovi, prav tako tudi nekoliko mlajša (1606–1608) rokopisa št. 99 in 215.

²¹ *Bibliothecae Caes. Reg. Lycaei Labacensis in Ducatu Carnioliae catalogus 1803, pars II, pag. 190, št. 1985* (v rokopisnem oddelku NUK).

²² K. Stefan, *Geschichte der Entstehung und Verwaltung der k. k. Studienbibliothek in Laibach, MHVK XX (1907), str. 20–21.*

²³ Stefan, n. n. m., str. 43.

²⁴ *Index Librorum et Authorum Bibliothecae Oberburgensis excellentissimi et Reverendissimi Principis Episcopi Labacensis Conscriptus per Reverendum Dominum Philippum Terpin Vicarium Generalem anno 1655.* Kolikor mi je znano, je bil katalog doslej neznan in neuporabljjen. Na hitro sem skušal ugotoviti, ali je mogoče po Terpinovem katalogu identificirati gornjegrajske knjige v današnji NUK. Že prvi poskus je prinesel pozitivne rezultate (prim. naslednjo opombo).

nistae« na fol. 23r zapis: »Joa. Rami elegantiarum« (sc. liber ali libri); oznaka *Elegantiarum* najbrž ne pomeni nič drugega kakor zbirni izraz za »elegantne« novolatinske pesmi Joannesa Ramusa, ki jih vsebujejo njegovi tiski, zvezani v to knjigo (enako verjetna je možnost, da bi se bilo piscu kataloga zapisalo »elegantiarum« namesto »elegiarum«), pred katerimi je zapisana Aleksandrova diploma. Zato smemo s precejšnjo verjetnostjo sklepati, da smo tako v nekdanji gornjegrajski knjižnici identificirali prav ta izvod, ki je danes v NUK. To potrjuje tudi tistih nekaj podobno vezanih gornjegrajskih knjig, ki jih je mogoče najti v Terpinovem katalogu in v NUK (nekatero celo z vpisom »Bibliothecae Oberburgensis«)²⁵. Hipoteza je pomembna zato, ker je bila leta 1616 knjižnica kranjskih deželnih stanov izročena Tomažu Hrenu, ki jo je dal spraviti v škofovsko rezidenco v Gornjem gradu²⁶, v stanovsko knjižnico pa so prišle knjige nekaterih slovenskih protestantov, Primoža (ml.) in Felicijana Trubarja, Jurija Dalmatina in drugih — tudi Adama Bohoriča²⁷. Žal, se je ravno seznam Bohoričevih knjig, ki jih je le-ta ponudil stanovom v odkup, izgubil v tem stoletju²⁸.

Ker knjiga Ramusovih pesmi ni zabeležena v nobenem izmed pravkar omenjenih ohranjenih protestantskih seznamov knjig, ki jih je prevzela stanovska knjižnica, ostaja odprta hipotetična možnost, da je prišla v Gornji grad vendarle iz stanovske knjižnice, nemara celo iz Bohoričeve zbirke. Žal, za zdaj v NUK ni bilo mogoče identificirati še nobene knjige, ki bi bila izpričano nekdanja Bohoričeva last. Misel, da bi utegnila biti naša knjiga v zvezi prav z Bohoričem, se poraja pač sama od sebe predvsem zato, ker je ravno Bohorič »tipični predstavnik teh (namreč narodno-poveličevalnih, op. P. S.) tendenc med slovenskimi protestanti«, »ki je vneto čital razne traktate o Slovanih«, posebno tudi spise čeških avtorjev²⁹.

Kljub temu da je ta možnost za zdaj pač nedokazljiva, smemo iz notranjih razlogov s precejšnjo zanesljivostjo domnevati, da izvira naš zapis Aleksandrovega »dekreta ali pričevanja o Slovanih« iz kroga narodnostno prebujenih slovenskih protestantov: po svoji vsebini se vse predobro ujema z duhovno fiziognomijo humanista Bohoriča in ljudi iz njegove okolice. Ti možje so v svoji vni, da poudarijo častitljivo, starodavno in slavno preteklost svojega preziranega in zaničevanega ljudstva, segli tudi po tem mistificiranem »dokumentu«, najsi je še tako iz trte izvit. A razumeti jih moramo iz njihovega časa, v katerem podobni falzifikati niso bili nikakršna redkost, zakaj samo po sebi je umevno, da zgodovinske zavesti ljudi 16. stoletja ne bomo merili s kritičnimi očmi 20. stoletja.

²⁵ Poleg že omenjenih rokopisov prim. podobno vezavo zlasti na rokopisih št. 99 in 215 (zapiski škofa Scharlichja po predavanjih filozofije v Gradcu), ki sta pri Terpinu zabeležena na fol. 15v. (Reinaldi Scharlichii manu scripta Philosophia in tres partes divisa). — Predvsem pa je bila gotovo v stanovski knjižnici knjiga G. Reisch, Margarita philosophica nova, Strassburg 1508 (NUK 4898), nekdanja last prvega vodje stanovske šole, protestanta Lenarta Budine, v kateri je poznejši pripis *Translatius ex episcopatu Labacensi* (gl. J. A. Glonar, Budna. ČZN 26, 1931, str. 222); v Terpinovem katalogu je zabeležena na fol. 16r (Margaritha Philosophica in quarto tab. lignis — izvod je res vezan v polusnje in ima lesene platnice). Zanesljivo je prišel iz Gornjega grada tudi rokopis št. 51 (Boethius, De consolatione philosophiae, 1. pol. 15. stol., gl. M. Kos, Srednjeveški rokopisi v Sloveniji, Ljubljana 1931, str. 90), ki je zabeležen pri Terpinu na fol. 15r (Boethius de consolatione Philosophiae manu scriptus in fol.).

²⁶ Stefan, n. n. m., str. 14.

²⁷ AS, stan. arhiv fasc. 54/7. Da so stanovi odkupili in prevzeli Bohoričovo zbirko, je dokazal A. Rijavec, Glasbeno delo na Slovenskem v obdobju protestantizma, Ljubljana 1967, str. 139 in 203.

²⁸ J. Dolar, Die Schicksale der Bibliothek Adam Bohoričs, v: Adam Bohorič, Arcticae horulae, II. Teil. Untersuchungen (Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen IV, 2), München 1971, str. 135—139, meni, da so prišle Bohoričeve knjige v šolo deželnih stanov in od tam — če jih niso že prej požgali — v jezuitski kolegij; možnost, da bi bile prišle v Gornji grad, da pride komaj v poštev. Vendar prim. že citirano mesto pri Stefanu, n. n. m., str. 14.

²⁹ Kidrič, n. n. m., str. 90—92

DAS GEFÄLSCHTE »DEKRET ODER ZEUGNIS ALEXANDERS DES GROSSEN
ÜBER DIE SLAVEN«

Zusammenfassung

Der Verfasser macht auf eine handschriftliche Eintragung aus dem 16. Jahrhundert, enthaltend das gefälschte »Decretum sive testimonium Alexandri Magni de Slavis«, aufmerksam, die sich in einem Buch in der National- und Universitätsbibliothek in Ljubljana befindet, und behandelt kurz die Herkunft und Ausbreitung des gefälschten Privilegs. Es ist im 14. Jahrhundert im tschechischen Raum oder bei den Südslaven entstanden. Der erste slowenische Grammatiker Adam Bohorč schreibt in der Vorrede zu seinen *Arcticae horulae* (1584), dass es in seiner Zeit in Prag gefunden worden sei. Die Eintragung des Privilegs im Ljubljanaer Exemplar dürfte aus dem Kreis der slowenischen protestantischen Schriftsteller des 16. Jahrhunderts stammen; es wird versucht, diese Annahme durch die Erörterung der Provenienz des Buches zu bestätigen.

MARIBORSKA ŽUPNIJA DO LETA 1600

Kakor nimamo pisanega zgodovinskega vira o nastanku mesta Maribora, tako ga nimamo tudi o začetkih mariborske župnije, saj nimamo ustanovnega pisma niti za mesto niti za župnijo. Mesto je po vsej priliki nastalo v zadnjih desetletjih 12. stoletja pod gradom na današnji Piramidi, ki se v zgodovini prvič omenja leta 1164 kot »castrum Marchburch«.¹ Župnija pa je v kraju izpričana za leto 1189 ali za čas v letih med 1185 in 1192, ko se omenja njen župnik Konrad.² Cerkev sama je sicer zgodovinsko izpričana šele za leto 1248, ko jo vir imenuje »ecclesia sancte Thome apostoli«³, vendar pa stilna analiza stavbe dokazuje, da je cerkev nedvomno stala že sredi 12. stoletja.⁴

Glede na to, da je bila v naših krajih župnijska organizacija v celoti izvedena šele v 12. stoletju,⁵ da se župnija v virih omenja šele v drugi polovici tega stoletja in da je romanski kulturni prostor stal že sredi stoletja pod gradom moččnih Spanheimov, lahko z vso upravičenostjo trdimo, da je bila za sedanje mariborsko območje na levem bregu Drave ustanovljena pražupnija s sedežem v današnjem Mariboru že v prvi polovici 12. stoletja ali najkasneje sredi stoletja. Nekateri zgodovinarji pa so bili mnenja, da je bil sedež prafare za omenjeno območje pri cerkvi sv. Martina v Kamnici pri Mariboru, od koder naj bi ga v 12. stoletju prenesli v novo naselje pod gradom v Mariboru⁶. Zgodovinarji so svojo trditev opirali na dejstvo, da se cerkev v Kamnici omenja že konec 11. stoletja in da njen patrocinij kaže na njeno visoko starost. Cerkev se resda omenja v listini, ki je nastala v letih med 1096 in 1105 in s katero je podaril prošt salzburške cerkve Hartwik benediktincem v Št. Pavlu na Koroškem poleg druge posesti na levem bregu Drave tudi »ecclesiam ad Gamniz«, vendar beseda »ecclesia« ne pomeni nujno tudi župne cerkve.⁷ Brez kakršnega koli zgodovinskega dokaza pa je trditev, da je salzburški nadškof ob ustanovitvi jareninske župnije, ki je bila okoli leta 1160 izločena iz kamniške, njene pravice prenesel k cerkvi v Mariboru⁸, ter mnenje, da je bil prvotni sedež mariborske župne cerkve pri cerkvi sv. Ulrika pred graškimi vrati pri Mariboru.⁹

¹ Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda 11, Ljubljana 1965, str. 294.

Fran Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev IV (v nadaljnjem besedilu Gradivo), Ljubljana 1915, št. 470.

² Gradivo IV, št. 761 in št. 716.

³ Joseph Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark III, Graz 1903, št. 31.

⁴ Fran Stele, Mariborska stolnica, ZUZ XIX, 1943, str. 5.

⁵ Jakob Riehter, Inkorporacija in prodaja mariborske župnije, ČZN XLII, 1972, str. 203.

⁶ Matija Ljubša, Zemišepisni razvoj sedanjih lavantinskih župnij na levem bregu Drave do Jožefa II., ČZN XIX, 1924, str. 67.

Fran Kovačič, Zgodovina Lavantinske škofije (1228—1928), Maribor 1928, str. 71.

⁷ Gradivo III, št. 408.

⁸ M. Ljubša, o. c., str. 67.

⁹ Ignaz Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant 1 (v nadaljnjem besedilu Orožen 1), Marburg 1875, str. 8.

Fr. Kovačič, o. c., str. 71.

Središče mariborske pražupnije je bilo torej pri cerkvi, ki jo je po vsej verjetnosti sredi 12. stoletja pozidal štajerski krajišnik Otokar¹⁰ in ki je bila sprva posvečena apostolu Tomažu, kasneje pa Janezu Krstniku. V listinah iz leta 1254 se cerkev imenuje »ecclesia sancti Johannis baptiste et beati Thome apostoli«¹¹, pozneje pa nosi le patrocinij sv. Janeza Krstnika. Tudi sprememba patrocinija mariborske župne cerkve stoji pred nami kot uganka. Morda je bila cerkev prvotno posvečena le sv. Tomažu, nato obema patronoma, pozneje pa je naslov Tomaža sčasoma izginil.

Mariborska župnija je v cerkvenoupravnem oziru pripadala salzburški nadškofiji, po jožefinski preureditvi škofijskih meja leta 1786 sekovski ali graški škofiji, po prestavitvi sedeža lavantinske škofije iz Št. Andraža v Labotski dolini v Maribor leta 1859 pa je prišla pod jurisdikcijo lavantinskega, mariborskega škofa.¹² V letih od 1506 do 1859 je bila župnija inkorporirana krški škofiji, osem let, od leta 1545 do 1553, pa je bila last mariborskega mesta.¹³ Patroni in zavetniki župnije so bili ves čas pred inkorporacijo deželni knezi, od leta 1276 Habsburžani, ki so tedaj prevzeli dediščino po izumrlih deželnih knezih Babenberžanih, po inkorporaciji pa krški škofje.¹⁴ Mariborska župnija po svojem značaju ni bila le mestna župnija, saj pod njeno jurisdikcijo ni spadal samo teritorij mestnega pomerija, ampak tudi prostirano območje na levem bregu Drave. Njen teritorij je segal na severu do reke Pesnice, na vzhodu skoraj do Vurberka, na zahodu pa do potoka Črmenice pri Ožbaltu ob Dravi.¹⁵

Mariborski župnik je imel določene pravice in ponekod tudi dohodke od vikariatov, podružničnih cerkva in beneficijev svoje župnije. Ko so se posamezni vikariati osamosvojili, tako najprej v Kamnici, Selnici in pri Sv. Petru, je imel mestni župnik pravico za te dušnopastirske postojanke predlagati predstojnike.¹⁶ Župnik je imel torej le ius praesentandi, medtem ko je bil ius confirmandi izključna pravica salzburškega nadškofa. Po inkorporaciji pa je pravica prezentacije prešla na krške škofe, ius confirmandi pa so si vedno lastili salzburški nadškofje. Pod župnikovo jurisdikcijo pa je bila v srednjem veku in na začetku novega veka tudi vrsta cerkva in kapel, ki so stale na mestnem pomeriju in ki so bile deloma prave podružnične cerkve župnije, deloma last posameznikov ali pa korporacij. Eksempčne so bile le samostanske cerkve in kapele: znotraj mestnega obzidja minoritska cerkve Matere božje na današnjem Vojašniškem trgu ter kapeli v žičkem in vetrinjskem dvorcu, zunaj obzidja pa cerkev sv. Katarine s pokopališčem v Melju, last ivanovcev ali malteških vitezov. Pod župnikovo jurisdikcijo sta bili pred graškimi vrati cerkev sv. Ulrika, pri katerem je vikar opravljal božjo službo predvsem za okoliško slovensko prebivalstvo, pred koroškimi mestnimi vrati pa cerkev Naše ljube gospe na Lebarjih, ki je imela svojega stalnega beneficiata. Pri obeh cerkvah je bilo tudi pokopališče, na katerem so pokopavali v prvi vrsti prebivalstvo, ki je živelo zunaj mestnega obzidja, medtem ko so mestno prebivalstvo pokopavali pri farni cerkvi na pokopališču, na katerem je stal tudi karner sv. Mihaela. Župnik je imel določene pravice tudi nad cerkvijo sv. Duha v mestnem špitalu in nad cerkvijo Vseh svetih, ki sta jo preuredila iz židovske sinagoge v krščansko cerkev mariborska meščana Bernardin in Barbara Druckher. Obe cerkvi sta imeli svojega stalnega beneficiata. Vsi omenjeni beneficiati kot tudi tisti, ki so svojo službo opravljali pri oltarjih v mariborski župni cerkvi, so bili župniku za pravico do opravljanja svoje službe

¹⁰ Ibidem.

¹¹ J. Zahn, Urkundenbuch III, št. 155 in 156.

¹² J. Richter, o. c., str. 204.

¹³ Ibidem, str. 212–218.

¹⁴ Ibidem, str. 203–204.

¹⁵ Ibidem, str. 204.

¹⁶ Ibidem, str. 210.

dolžni dajati letno določeno vsoto denarja, mu bili dolžni pokorščino ter so bili zavezani prisostvovati določenim obredom v župni cerkvi. Župnik je imel tudi pravico za nekatera beneficiatska mesta predlagati beneficiate.¹⁷

Eden izmed najvažnejših pogojev za nastanek in obstanek župnije v srednjem veku so bili primerni dohodki, s katerimi se je mogel vzdrževati župnik, njegovi duhovni pomočniki, cerkveni uslužbenci in s katerimi so se mogli kriti stroški, nastali v zvezi s službo božjo, ter stroški za vzdrževanje cerkvenih in župnijskih poslopij. Najvažnejši vir dohodkov za vsako župnijo je bila njena zemlja, nato dajatve domačih in tujih podložnikov, manj pomemben vir pa obvezne pristojbine vernikov ter njihovi darovi. Vsaka župnija je že ob svoji ustanovitvi dobila primerno dotacijo v obliki zemljišč, kot njiv, vinogradov, vrtov, pašnikov, ki jih je obdelovala v svoji režiji, v obliki poslopij, podložnikov, gornine, žitne, vinske in druge desetine ter v obliki različnih drugih pravic. Dotacija ustanovitelja župnije se je sčasoma večala z novimi pokloni, zapuščinami in nakupi. Medtem ko imamo za mnoge župnije ohranjene njihove ustanovne listine, ki navajajo dotacijo ustanovitelja župniji, tako da v takih primerih lahko lepo zasledujemo razvoj nadarbine, pa tega, žal, v primeru mariborske župnije ne moremo, saj nimamo ohranjenega njenega ustanovnega pisma. Čeprav prvi podatki o nadarbinu župnije datirajo šele iz 15. stoletja, izčrpnjši pa celo šele iz 16. stoletja, lahko domnevamo, da je bilo jedro posesti, kot nam ga kažejo prvi viri, v rokah mestne župnije že ob njeni ustanovitvi. Prve podatke, ki nam delno nakazujejo obseg župnijske posesti in višino dohodkov, imamo iz leta 1467.¹⁸ V viru imamo zapisan cerkveni letni obračun, seznam gorskoprnih zemljišč vzhodno od Maribora ter činž, ki ga je cerkev pobirala na območju mesta in neposredno pred obzidjem zunaj mesta. Če primerjamo stanje posesti in dohodkov, kot nam ga kažejo prvi izčrpnji viri iz začetka 16. stoletja, s stanjem ob koncu stoletja, ne opazimo nobenih bistvenih sprememb. Včasih so te spremembe le začasne in navidezne, saj gre v mnogih primerih le za trenutne odtujitve in zastave posesti, kar gre na rovaš negospodarstvenosti posameznih župnikov ali njihovih vikarjev, nasilnega poseganja sosednjih zemljiških gospodov po cerkveni zemlji ter pustot, ki so v 16. stoletju nastale prevsem zaradi turškega pustošenja. Določene spremembe v stanju posesti je prinesla tudi inkorporacija fare krški škofiji leta 1506 ter prodaja župnije mariborskemu mestnemu magistratu leta 1545. Za dajatve podložnikov pa lahko rečemo, da so se le-te v času od prvih zapisov do konca 16. stoletja spremenile tako v pogledu vrste kot v pogledu višine.

Mariborska župnija je imela kar lepo dominikalno posest, ki je poleg župnišča in gospodarskih poslopij obsegala precejšnji kompleks vinogradov, njiv, vrtov in travnikov v neposredni bližini mesta. Imela je tudi urbarialno posest na levem in desnem bregu Drave, obsegajočo nad dvajset hub, ter nekaj desetnin gorskoprnih zemljišč vzhodno, severno in zahodno od mesta. Župnija je pobirala tudi v mestu in od nekaterih gospodarskih enot zunaj mestnega obzidja činž ter precejšnje količine žitne in vinske ter druge desetine od svojih in tujih podložnikov v okolici Maribora, predvsem na območju Kamnice, Pernice in Malečnika. Določeni letni dohodki so župnikom dotekali tudi od beneficiatov. Iz vira iz leta 1467 je tudi razvidno, da so mnogi mariborski meščani župni cerkvi in podružnicama sv. Ulrika in cerkvi na Lebarjih poleg zemljišč poklanjali premičnine in čedne vsote denarja.¹⁹

¹⁷ Prim. J. Milnarič, Beneficiji v mestu Mariboru do konca 16. stoletja, ČZN XLIV, 1973, str. 80–91.

¹⁸ Arhiv krške škofije v Celovcu (v nadaljnjem besedilu Arhiv Kšk.) LXII-1a.

¹⁹ Kšk. LXII-1a (cerkveni letni obračun 1467).

Podoba mariborske župne cerkve iz srede 19. stoletja (Fototeka Pokrajinskega muzejca v Mariboru)

Kot smo že omenili, imamo prvi vir za gospodarsko zgodovino mariborske mestne župnije na razpolago, žal, šele iz leta 1467, iz časa župnika Jurija Swentenkriega, tako da se bomo do tega obdobja morali zadovoljiti le s skromnimi podatki o mariborskih župnikih. Glede na to, da je bila župnija bogato dotirana in da je bilo mesto mestnega župnika v pogledu dohodkov kot tudi ugleda zelo privlačno, so se potegovali zanj mnogi ljudje plemiškega stanu, visoke izobrazbe in sploh vplivni ljudje. Tako sta bila npr. prva znana župnika Konrad II. (1189—1215) in Konrad III. (1243—1249) iz rodu mariborskih ministerialov, Konrad iz prve polovice 15. stoletja je bil iz znane plemiške družine Gallenbergov, župnik Nikolaj (okoli 1340) je bil vzgojitelj Friderika, sina vojvode Otona, Jurij Swentenkrieg (druga polovica 15. stoletja) je bil komornik salzburškega nadškofa, Janez Schörtl (okoli leta 1500) magister in dvorni kaplan cesarja Friderika III., dva; Ulrik II. (1297—1308) in Wocho (1317—1334), pa sta postala celo sekovska škofa.²⁰

Prvi znani mariborski župnik, ki je obenem tudi prvi dokaz za obstoj mariborske fare, je bil Konrad II., brat mariborskega ministeriala Ulrika Viltuškega, srečujemo pa ga v listinah med 1185 in 1215.²¹ Konrad (Corradus plebanus de Marchburch) se prvič pojavi za pričo v listini, ki jo Fr. Kos datira v čas med

²⁰ Prim. J. Richter, o. c., str. 205.

²¹ »W(dalricus) de Wilthusen« (Gradivo V, št. 229).

A. Muchar navaja župnika Konrada tudi za leto 1273 (Anton Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark III, Grätz 1846 str. 242.) I. Orožen (I, str. 19) navaja kot prvega župnika žilkega priorja Janeza, kar pa izključujejo že sama redovna pravila kartuzijanov.

1185 in 1192 in s katero podeli štajerski vojvoda Otokar posest kartuziji v Jurkloštru²², ter leta 1189 (Chunradus plebanus de Marhpurch) kot priča v listini istega vojvode, izdani za cistercijsko opatijo Rein pri Gradcu.²³ Župnika Konrada (Chunradus plebanus de Marhpure) pa poslednjič srečamo v listini iz leta 1215, izdani v Lipnici, kamor se je podal na sinodo na povabilo salzburškega nadškofa Eberharda II., ki je bil tedaj na vizitaciji na Koroškem in Štajerskem.²⁴

Naslednji znani župnik je bil Konrad III., prav tako kot prejšnji iz rodu mariborskih ministerialov, srečujemo pa ga v virih med leti 1243 in 1249. Konrad (Chonradus venerabilis de Marhpurch plebanus) je leta 1243 s svojim bratom v Mariboru pečatil listino za kartuzijo Žiče²⁵, leta 1249 pa ga najdemo na sinodalni skupščini v župni cerkvi v Ptujju, skupaj s salzburškim nadškofom Filipom Spanheimskim, sekovskim škofom Ulrikom I. ter drugimi odličniki. Tedaj je Konrad pečatil tudi listino za studeniški samostan.²⁶

V letih med 1273 in 1289 je bil mariborski župnik Albero. I. Orožen pravi zanj, da je bil župnik šele leta 1279²⁷, toda po A. Mucharju naj bi bil župnik že leta 1273.²⁸ Tega srečamo kot mariborskega župnika za pričo v listini ddo. 1288, junij 10., s katero podeli Gottfrid, župnik pri sv. Magdaleni pri Mariboru (in litore), kartuziji Žiče mlin na Dravi.²⁹ Poslednjič pa se Albero navaja kot mariborski župnik leta 1289.³⁰

Naslednja dva znana mariborska župnika sta postala pomembni osebnosti, saj sta bila kasneje sekovska škofa. Župnik Ulrik, izpričan prvič za leto 1290 kot župnik ptujski in vicedom lipniški, je bil mariborski župnik leta 1295³¹, ko je spremljal salzburškega nadškofa Konrada IV. na obhodu njegove škofije v Admont.³² Leta 1296 je Ulrik poleg vicedomske službe opravljal tudi službo arhidiakona, leta 1297 pa je dosegel škofovsko čast ter bil škof do leta 1308.³³ Wocho, ki po vsej verjetnosti ni bil plemiškega rodu, se prvič omenja kot mariborski župnik leta 1300, nato leta 1302, 1305 in 1308, poslednjič pa leta 1315, škof pa je bil od leta 1317 do 1334.³⁴ Wocha zasledimo leta 1305 in 1308 kot pričo v

²² Gradivo IV, št. 716.

²³ Gradivo VI, št. 761.

²⁴ Gradivo V, št. 236.

²⁵ Chunradus plebanus, ki ga srečamo v listini, ki jo Fr. Kos (Gradivo IV, št. 854) postavlja v čas med leta 1193 in 1220 in s katero Volkmar iz Maribora podarja posest šentpavelskemu samostanu, bo vsekakor identičen s prvim znanim mariborskim župnikom.

V nekaterih listinah iz prve polovice 13. stoletja, ki so bile izdane v Mariboru, srečamo med pričami tudi duhovnike, za katere domnevamo, da so prebivali v mestu. Tako najdemo v letu 1224 duhovnika Davida (David sacerdos) (J. Zahn II, št. 211.) Viljem, ki ga najdemo v listinah leta 1229 in 1236, pa se naravnost omenja kot mariborski duhoven. Leta 1229 (J. Zahn II, št. 265) se imenuje sicer le kot »sacerdos«, leta 1236 (J. Zahn II, št. 344) pa »Wilhelmus sacerdos de Marchpurch«, ko zastopa kartuzijo Jurklošter v sporu in pravdi med omenjenim samostanom in gornjegrajskimi benediktinci. Leta 1229 srečamo tudi sholastika Ulrika (Wlricus scolasticus) in diakona Gebharda (Gebhardus diaconus), leta 1243 pa duhovna Gebharda in Diepolda (Gebhardus, Dipoldus sacerdotes).

Naj omenim, da I. Orožen (I, str. 19) loči tri Konrade, Konrada iz listine leta 1198, iz listine leta 1215 ter iz listine iz leta 1243. Ni nam jasno, zakaj pravi I. Orožen (I, str. 558) za Konrada v listini iz leta 1243, da je zanj treba šele ugotoviti, ali se je samo imenoval po Mariboru ali pa je bil dejansko mariborski župnik.

²⁶ Gradivo V, št. 829.

²⁷ A. Muchar V, str. 225 in 226.

Leta 1257 je v Žičah pečatil listino mariborski župnik, vendar, žal, ni naveden z imenom. (Beda Schroll, Urkundenbuch des Benedictiner-Stiftes St. Paul in Kärnten, Wien 1876 — Fontes rerum Austriacarum XXXIX, št. 89.)

²⁸ I. Orožen I, str. 538.

²⁹ A. Muchar III, str. 242.

³⁰ Idem, VI, str. 55.

³¹ Idem, III, str. 242.

³² Ulrik se omenja prvič 2. marca 1290. (Karl Amon, Die Bischöfe von Graz-Seckau 1212—1968, Graz 1968, str. 61.)

³³ A. Muchar VI, str. 101 in III, str. 242.

³⁴ K. Amon, o. c., str. 61.

²³ 23. avgusta 1300 se navaja kot mariborski župnik »Boto«, 4. maja 1302 kol »her Woche«, nato pa do 15. februarja 1315. (K. Amon, o. c., str. 70.)

listinah za lavantinskega škofa Wernerja. V prvi listini nastopata z župnikom za priči tudi njegova kaplana Heidenreich in Ožbalt, v drugi pa Ožbalt sam.³⁵ Leta 1311 in 1315 je bil Wocho priča ali pa je pečatil listine za žičko kartuzijo³⁶, leta 1311 pa je pečatil tudi listino za benediktince iz Št. Pavla na Koroškem.³⁷

Naslednja dva znana mariborska župnika sta Gerhard ali Gerhoch ter Nikolaj iz Eggenburga pri Kremsu v Avstriji. A. Muchar navaja za leto 1325 kot pričo v listini za studeniški samostan mariborskega župnika Gerhocha von Stackeda. Z župnikom sta bila za priči tudi njegova kaplana Nikolaj in Henrik Süessfelden.³⁸ I. Orožen pa navaja kot pričo v listini, izdani za studeniški samostan leta 1335, mariborskega župnika Gerharda Radekha.³⁹ Tu gre očitno za isto osebo. Medtem ko bo priimek »von Stacked« pravilen, pa ostaja letnica odprto vprašanje. V letih med 1337 in 1344 pa se kot mariborski župnik omenja Nikolaj iz Eggenburga (Niclas von Eggensburg), vzgojitelj sina vojvode Otona Friderika. Mož je leta 1337 spremljal vojvodo Alberta do Kölna in Königsfeldna, kjer je ostal s sinom vojvode.⁴⁰

Iz druge polovice 14. stoletja sta nam znana mariborski župnik Janez in vikar Lenart. Janez Ebernant, ki ga R. G. Puff navaja kot župnika leta 1361 s primkom Eberan, je bil mariborski župnik v letih med 1351 in 1361. Čeprav je dobil že leta 1351 dovoljenje, da mariborsko faro zamenja s katerokoli drugo⁴¹, pa ga srečamo kot mariborskega župnika še leta 1361, ko se omenja kot dobrotnik mariborskega mestnega špitala.⁴² Fr. Kovačič ga imenuje Friderik Ebernaut ter pravi zanj, da je imel leta 1351 selniško župnijo. Leta 1344 je bil kanonik pri cerkvi sv. Mihaela v Konstanzi ter je kot doktor filozofije predaval teologijo v Parizu, pozneje je bil celo poslanec vojvode Rudolfa na papeškem dvoru.^{43a} Leta 1367 in 1368 pa je bil vikar cerkve Lenart⁴⁴, ki se v listini ddo. 1368, oktober 9., navaja kot priča »Lienhart diezeit vicari zu Marburg«.⁴⁵

Leta 1430 in 1431 je bil v Mariboru župnik Konrad iz znane plemiške družine Gallenbergov. Leta 1430 mu je daroval Ulrik iz Welsa na Zgornjem Avstrijskem, kaplan oltarja sv. Katarine v mariborski župni cerkvi, za bratovščino sv. Duha v Mariboru svoj vinograd v Kamnici (Gembs).⁴⁶ Naslednje leto je Konrad pečatil neko listino, v kateri se navaja kot »Cuenratt Gallenberger die zeit pharrer ze Marchburg«.⁴⁷ Pozneje, od leta 1455 do smrti 1464, pa ga srečamo kot župnika v Novi cerkvi.⁴⁸ Konrad je po vsej priliki identičen s Konradom Gallenbergerjem, ki mu je leta 1424 poskušal dobiti faro v Brucku na Muri njegov nečak plemič Friderik Apfalterer, ki je v ta namen poslal meščana Brucka Andreja Vogla kot svojega opolnomočenca s prošnjo k salzburškemu nadškofu Eberhardu.⁴⁹ Konrad bo po vsej verjetnosti identičen tudi s tistim Konradom (Conradus Gallenberg), ki je bil posvečen za duhovna leta 1429.⁵⁰ Za srednji vek ni namreč nič nenavadnega, če se je kdo potegoval za službeno mesto ali pa beneficij že pred svojo posvetitvijo.

³⁵ A. Muchar VI, str. 160, I. Orožen I, str. 558; Fr. Kovačič, o. c., str. 168.

³⁶ A. Muchar VI, str. 184 in 204.

³⁷ B. Schroll, o. c., str. 193.

³⁸ A. Muchar VI, str. 234.

³⁹ I. Orožen (I, str. 20) navaja za vir S. Povodna.

⁴⁰ A. Muchar VI, str. 276 in 277, I. Orožen I, str. 20 in 558.

⁴¹ Rudolf Gustav Puff, Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte III, Gratz 1847, str. 47.

⁴² Kartoteka M. Slekovca v PaM.

⁴³ I. Orožen I, str. 20.

^{43a} Fr. Kovačič, o. c., 223.

⁴⁴ Idem, I, str. 558.

⁴⁵ Kartoteka M. Slekovca v PaM.

⁴⁶ I. Orožen I, str. 20.

⁴⁷ Fotokopija mariborske mestne knjige v PaM II, 158^a (v nadaljnjem besedilu Mmk.).

⁴⁸ I. Orožen VIII, str. 146.

⁴⁹ A. Muchar VII, str. 176.

⁵⁰ Kartoteka M. Slekovca v PaM.

Leta 1450 je bil mariborski župnik Wolfgang Wurm⁵¹, ki ga leta 1433 najdemo kot župnika na Ponikvi. Tedaj je bil priča v pogodbi med salzburskim nadškofom Janezom in Friderikom Ptujskim v zadevi Ptuja, Ormoža in Središča.⁵²

Prve podatke za gospodarsko zgodovino mariborske mestne župnije imamo iz časa župnika Jurija Swentenkriega, ki ga imenujejo viri kot mariborskega župnika v letih od 1454 do 1474. Jurij Swentenkrieg⁵³, doma iz Welsa na Zgornjem Avstrijskem, je bil med mariborskimi župniki zelo pomembna osebnost, saj je bil komornik na dvoru salzburskega nadškofa ter gotovo ni ves čas prebival v Mariboru, ampak v Salzburgu.⁵⁴ Jurij je bil tudi ustanovitelj enega najpomembnejših in najbolj dotiranih beneficijev v Mariboru, beneficija sv. Marije Magdalene in Marte pri oltarju v mariborski župni cerkvi.⁵⁵ Kot mariborskega župnika (Georg Swentenkhrieg . . . pharrer ze Marchburg) ga srečamo prvič leta 1454, ko je pečatil listino, s katero je Andrej pl. Süssenheim ustanovil pri oltarju sv. Tomaža v župni cerkvi beneficij sv. Tomaža, canterburyjskega nadškofa.⁵⁶ Leta 1455 je zopet pečatil listino za beneficij sv. Ruperta v župni cerkvi v Mariboru.⁵⁷ Leta 1459 je Jurij prodal svojo hišo in dvor pri župni cerkvi Hansu pl. Süssenheimu.⁵⁸ Naslednje leto in leta 1462 je zopet pečatil listino kot zavetnik župnije sv. Petra pri Mariboru.⁵⁹ Leta 1464 ga srečamo v urbarju šentpeterske župnije.⁶⁰ Leta 1465 je na prošnjo žičkega priorja Nikolaja napravil z reinskim opatom Hermanom za kartuzijo transumpt neke listine.⁶⁰ Poslednjič pa srečamo Jurija leta 1474, ko je iz Salzburga naročal v listini svojemu provizorju Tomažu, da po prostovoljni resignaciji beneficiata beneficija sv. Katarine Janeza Smidpekha izroči beneficiatsko mesto duhovniku Ožbaltu Liechtenhoferju.⁶¹

Kot smo omenili, imamo prve podatke za posestno zgodovino mariborske mestne fare iz obdobja omenjenega župnika, iz leta 1467. Zgodovinski vir obsega letni obračun, seznam župnijskih gorskopravnih zemljišč vzhodno od Maribora in seznam in višino činža, ki ga je cerkev pobirala na območju mesta in neposredno pred obzidjem zunaj mesta, ter v tem obračunskem letu cerkvi podarjene posesti. Popis in obračun je po naročilu župnika napravil njegov vikar Peter, ki je 29. septembra podal svoj obračun v prisotnosti župnikovega oskrbnika Andreja Beringerja (Andre Werringer), mestnega sodnika Jurija Aicherja (Jorg Aicher), člana mestnega sveta Ivana Berderja (Hanns Werder), Wolfganga Brauna (Wolfgang Prawn), Ivana iz Radgone (Hanns Rakerspurger), Mihaela iz vetrinjskega dvorca (Michel in Vitringer hof), Henrika (Hainreich Erchinosner?) ter oskrbnika mestnega špitala Nikolaja Polaka (Niklas Polak).

Omenjeni vir nam izkazuje štirinajst gorskopravnih zemljišč vzhodno in severovzhodno od mesta Maribora, in to v njegovi neposredni bližini. Zemljišča, ki so obsegala trinajst vinogradov in les, so bila v Košakah, Sojči in Počehovi ter na Cvajniku in Koglu. Cerkev je od teh zemljišč, ki so jih izkoriščali predvsem mariborski meščani, med katerimi je bilo veliko število obrtnikov, dobivala letno po 32 vodnih in 8 računskih veder vina ter po 87 pfenigov in 25 polovic.

⁵¹ I. Orožen, str. 558.

⁵² Kartoteka M. Slekovca v PaM.

⁵³ I. Orožen (I, str. 17, 558) ga imenuje Schwendenkrieg, v Mmk. (168', 175) se pojavi obličajno v obliki Schwenlenkrieg, v listinah pa skoraj redno Swentenkrieg.

⁵⁴ »Camermeisler des hoffs zu Sallzburg« (Mmk II, 166').

⁵⁵ Prim. J. Milnarič, o. c., str. 85.

⁵⁶ Mmk. II, 163.

⁵⁷ Mmk. II, 175'.

⁵⁸ Originalna perg. listina ddo. 1459, januar 28, v SLA.

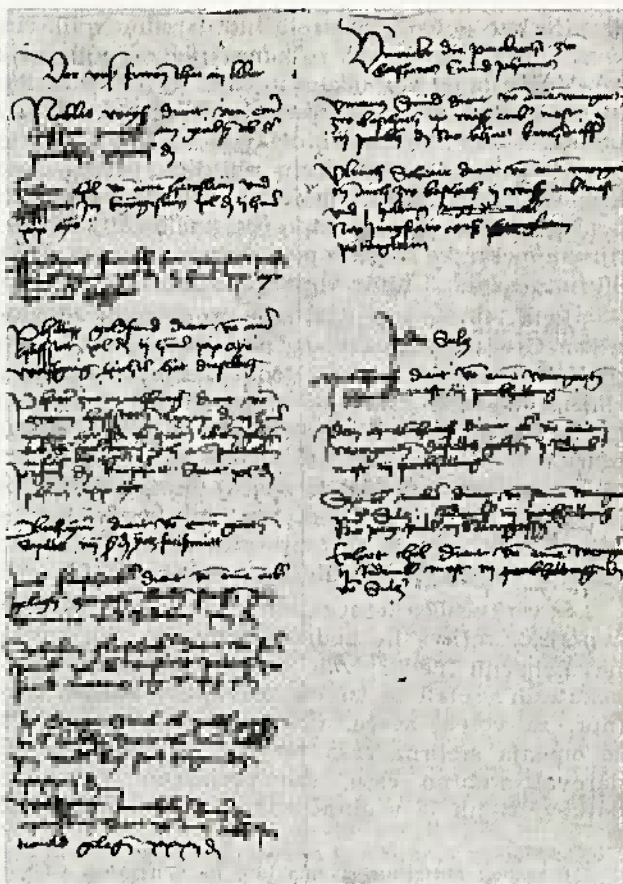
⁵⁹ Originalna perg. listina ddo. 1460, april 18, v SLA.

I. Orožen I, str. 558.

⁶⁰ »Georgius Swenlenkhrieg plebanus Marchburge« (Urbar v PaM.)

⁶⁰ Originalna perg. listina ddo. 1465, november 27, v SLA.

⁶¹ Originalna perg. listina ddo. 1474, marec 11., Salzburg v SLA.

Faksimile strani iz urbarja in strani gorninskega registra iz leta 1467 (Arhiv krške škofije v Celovcu)

Čeprav nam vir na zahodnem in severnem robu mesta, predvsem na Kalvariji in pri Kamnici, v tem času ne izkazuje gorskopravnih zemljišč, ki nam jih izkazujejo prvi ohranjeni viri iz 16. stoletja, to še zdaleč ni dokaz, da cerkev tedaj teh vinogradov ni že imela. Glede na to, da je cerkev imela v Kamnici veliko število podložnikov, je tod gotovo imela tudi svoja gorskopravna zemljišča, saj nam to dokazujejo analogni primeri pri drugih zemljiških gospodih. Morda so bila tedaj zemljišča zastavljena ali pa kako drugačečasno v tujih rokah in jih, kakor se je to pogosto dogajalo, niso vpisovali v register, saj jim tedaj niso donasala dejanskih koristi in dobička.⁶²

⁶² Kovač Vincenc (Vincencz) in Ulrik Scherer (Vireich Scherer) imata vinograd v Kosakih (zw Koschach).

V Sojči (in der Sulez) ima dva vinograda Muetenhawser, po en vinograd pa Erhart Chöl in Szülmeri Muid (?). Slednji ga je dal sodarju Juriju (Jörg), ki je bil doma iz ulice z imenom »Lawsgassen«, ki jo R. G. Puff (III. str. 84) in J. Zahn (str. 327) istovetita z današnjo Milnsko ulico, J. Curk (str. 70) pa z Ulice heroja Slandra.

V kraju z imenom »Kerspach«, ki ga urbar iz ok. 1550 (Kšk. LXII 1 a) istoveti s Sojčo (Sulez oder Krespach), so imei vinograde vetrinjski cistercijanci, Sigmund lieberi, tkalec Tomaž (Thoman) iz Počehove ter zlatar Filip (Philipp). Zid(?) Mesid je imel vinograd na Cvajniku (in der Zwalnnek), Affrasmuett(?), krojač, na Koglu (in der Gugl), tam blizu, vendar že v Počehovi, pa ranocelnik Ivan (Hanns) vinograd, Rūcpi Gwerlich pa les. (Citati pod opombama 62 in 63 se nanašajo na: Joseph Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, Wien 1893; Rudolf Gustav Puff, Marburg in Steiermark..., Graz, 1847. in J. Curk, Maribor. Urbanističnogradbeni zgodovinski oris, ČZN XXXVII, 1966, str. 63 sl.)

Prim. Milko Kos, Urbarji salzburške nadškofije, str. 26.

Cerkev je tedaj pobirala tudi izredno velik činž od nekaterih gospodarskih enot v mestu samem ali pa zunaj njega. Tu gre očitno za dohodke, ki jih je cerkev dobivala od gospodarskih enot, ki niso bile dejansko njena lastnina, ampak so bile cerkvi od njih zapisane le določene letne dajatve. Cerkev je pobirala činž od hiš, oštátov, obrtniških delavnic, viničarij in vrtov ter preš in kleti, ki so bile v mestu ali pa pred mestnim obzidjem pri Ulrikovih in koroških vratih. Le tri gospodarske enote so bile daleč zunaj mesta, na Betnavi, na Dravskem polju in pri Kungoti. Cerkev je letno prejemale od 18 hiš, 13 in pol oštata, treh vrtov, treh njiv in mesarske stojnice po 4 šilinge pfenigov, 1 marko pfenigov, 1687 pfenigov, 40 funtov loja, 3 funte voska, 32 kokoši in 320 jajc.⁶³

Leta 1467 je župnijski cerkvi poklonila vdova po Janezu iz Gradca (Johannesen Grezzerin) dva vinograda, dve njivi in les na današnji Kalvariji in ob njenem vznožju (in dem Voderwerher, vnder den Vorderwerger) pri župnijskem vinogradu z imenom »Mayrhofer«. Od velikega vinograda in njiv, ki so imele značaj gorskopravnih zemljišč, je cerkev dajala v deželnoknežjo klet v Mariboru letno po 7 in pol računskega vedra vina, od malega vinograda in lesa, ki sta prav tako imela značaj gorskopravnih zemljišč, pa je dajala marenberškemu nunskem samostanu letno po pol računskega vedra vina in pol pfeniga. Cerkev je bila za dobrotnico dolžna obhajati aniversarij z vigilijo ter zaдушnico ob gorečih svečah in zvonjenju.⁶⁴

Iz cerkvenega letnega obračuna je tudi razvidno, da so mariborski meščani župnijski cerkvi in podružnicama sv. Ulriku in cerkvi Naše ljube gospe na Lebarjih podarjevali precej premičnin ter čedne vsote denarja. Pri nekaterih vsotah se izrecno navaja, v kakšen namen je bila vsota podarjena (npr. za vosek, sveče, vino, cerkveno opravo). Med pomembnejšimi darovi se omenja srebrna čaša ter dar Müttenhauusa (Müttenhawsen), ki je cerkvi daroval srebrno čašo, vso pozlačeno. Poleg vsakdanjih in običajnih izdatkov, ki jih je v obračunskem letu župnija imela, tako izdatkov za vosek,

⁶³ Szeboit Mitterhueber ima hišo na današnjem Glavnem trgu (am platz), ki se i. 1325 omenja kot »der Marchte«, 1435 pa kot »der Platz« (J. Zahn, str. 326), ter oštát »in der Newgassene«, ki je morala biti v graškem predmestju, saj se nekajkrat omenja »vor sannd Virelechen thor«. Ivan Prenner (Hanns Prünner) ima hišo pri žičkem dvoru ob Dravi (Szyezzer hoff), tkalec Lenart (Leonhart) hišo pri pokopališču minoritov(?) (an der pruederfrethoff). Matej Steyrcr (Mathe Steyrer) hišo, krojač Jurij (Jörg) hišo na današnji Slovenski ulici (in der Windischen gassen), ki se omenja že leta 1319 (die Windische gazze — J. Zahn, str. 326). Hiše in oštate imajo v mesju tudi Nelhart Heber hišo, sodar Jurij (Jorg) hišo, duhovnik Nicklas Rosenhaym, ki ga poznamo kot beneficiata oltarja sv. Ruperta v župnijski cerkvi, oštát s prešo, pasar Ivan (Hans) hišo, Ivan Pfaffenhofer (Hanns Pfaffenhofer) oštát s kletjo ter Mihael iz Ybbsa (Michel von Ybs) hišo, mesar Jakob (Jacob) plačuje od hiše v ulici z imenom »Kukiczgessleine«, ki jo J. Curk (str. 70) postavlja v današnjo Bavarsko ulico, krojač od hiše »in der Renggassene«, za katero pravi R. G. Puff (III, str. 80), da je tekla od današnjega Glavnega trga proti dravskemu mostu, mesar Marín plačuje od hiše »in der Purckgassene«, ki jo J. Curk (str. 70) istoveti z današnjo Gospejno ulico, Žid Hendei pa plačuje cerkvi od svoje hiše pri vratih v obzidju (bey dem türlein an die rineknawer).

V graškem predmestju (vor sannd Virelechs thor) pa so cerkvi dajali činž: Martin Skof (Mert Skoff) in pek Urban (Vrbann) od oštátov ob mestnem jarku (an dem graben), kramar Moritz (Moricz), tkalec Pavel (Paul) ter kovač Ivan (Hanns) od hiš prav tam. Mihael iz Ybbsa je imel dva oštata in vrt, mesar Martin (Mert) viničarijo in oštát, Oberhaynd viničarijo in oštát, Walbram vrt, sodar Jurij (Jorg) oštát in ribič Jožef (Joseph) hišo »in der Newgassene«. Tomaž Reisner (Thöml Reisner) je imel oštát pri mestnem jarku (am statgraben), Bernard Rūman (Pernhart Rūman) pa vrt »bey der lachene«.

V koroškem predmestju (vor vnsrer frawen thor am Leber) so dajali činž Nikolaaj Weiss (Nicklas Wcyss) od oštata pri mostu pri koroških vratih (zenagst am graben ob der pruckhen), Erhart Chöl od hišice in oštata »im Knyegesleinn« (prim. J. Zahn, str. 327), Fridrick Panck (Fridreich Panckh) in zlatar Filip (Phillipp) od oštátov, Oberhaymer od vrta, Jurijeva vdova z goišo (Jörgin dy krophatt) pa od gospodarske enote brez pobližnje označbe.

Nekaj meščanov je imelo tudi njive zunaj mesta: mesar Jakob (Jacob) njivo med cestama, ki peljeta na Betnavo in Radvanje (gen Wintenas vnd Radeban), Gregor Stalel njivo pri Kungoti (im Wadl bey sand Cunigunden) ter Wolfgang Innholz (Wolffgang Jnnchholz) njivo na Dravskem polju (im Traueid), Mesar Žid Schalam pa je plačeval činž od svoje stojnice.

Prim. tudi seznam činža leta 1463. (Mnk. II, 187—189).

⁶⁴ Kot je iz istega vira razvidno, je dobrotnica župnije umrla 22. februarja 1467.

hrano, pijačo, cerkveno opravo, plačo delavcem za obdelovanje cerkvenih vinogradov in njiv ter za prevažanje gnoja, apna in kamenja, pa najdemo prav zanimive izdatke. Iz računa se namreč vidi, da sta župnik in njegov vikar tedaj precej gradila in popravljala ter nabavila tudi precej cerkvene opreme. Tako najdemo denarne postavke za delo kamnosekom, ključavničarjem in mizarju, ki je poleg drugih reči za cerkev napravil tudi klopi (dacz gestuel in der kirchen) za petnajst in pol funta pfenigov. Naj omenim, da je cerkev leta 1467 tudi kupila za osem funtov pfenigov pusto zemljišče in hišo pod današnjo Kalvarijo, od Mihaela pa za funt pfenigov hišo na Lebarjih zunaj mesta.

Pod Jurijevim naslednikom Janezom Schörtlom je prišlo do inkorporacije župnije krški škofiji, kar je trajalo do prestavitve sedeža lavantinske škofije iz St. Andraža v Labotski dolini v Maribor leta 1859 in kar je imelo daljnosežne in negativne posledice za župnijo. Janez Schörtl je postal mariborski župnik, kot je razvidno iz dveh nedatiranih listin, ki ju je nanj naslovil salzburški nadškof Friderik IV. Schaumburg (1489—1494), najkasneje leta 1494. V prvem pismu nadškof pooblašča in naroča »magistro Johanni Schertel plebano in Marchburg«, da v njegovem imenu sprejme resignacijo duhovnika Luke Fabria⁶⁵ na beneficij oltarja sv. Ruperta v župni cerkvi sv. Jurija v Ptujju in da na to mesto uvede duhovna oglejske cerkve Jerneja iz Konjic (Bartholomeus de Ganobitz).⁶⁶ V drugem pismu pa daje nadškof Janezu pravico dajati odvezo v zadevah, ki so sicer samo njemu pridržane.⁶⁷

Pod Janezom, ki je bil magister in nekdanji tudi dvorni kaplan cesarja Friderika III., je prišlo do že omenjene inkorporacije mariborske fare krški škofiji. Ko je leta 1505 pomožni krški škof in osebni tajnik cesarja Maksimilijana Mateja Lang potoval v Italijo skozi Maribor, je Janezu predlagal, da zamenja svojo faro, ker se je zapletel v proces z mariborskim mestom, za drugo, bolj mirno faro. Lang mu je bil pripravljen dati župnijo Meiselding na Koroškem, sam pa bi tako dobil mariborsko faro. Čeprav je bila inkorporacija mariborske župnije krški škofiji pravno izvedena z bulo papeža Julija II. že 3. februarja 1506, se Janez še istega leta in tudi v naslednjem letu navaja še vedno kot župnik mariborski.⁶⁸ Tako ga imenuje mariborskega župnika njegov vikar Andrej Zäch (Andreas Zäch die zeit maister Hannsen Schörtlen pharrer zw Marchpurg vicari) v urbarju in gorninskem registru z dne 2. novembra 1506.⁶⁹ V listini ddo. 1507, januar 15., s katero Janez prezentira svojega vikarja Zächa na mesto vikarja sv. Marjete v Selnici, pa se sam imenuje »Rector ecclesiae parochialis s. Joannis in Marchburg«.⁷⁰ Glede na to, da je bila ob inkorporaciji mariborske župnije župnija Meiselding, ki bi jo bil moral dobiti Janez, zasedena — imel jo je župnik Jurij Obernauer — in ker se Janez v omenjenih virih imenuje župnik mariborski, je očitno še nekaj časa upravljal mariborsko faro.

Z inkorporacijo mariborske fare krški škofiji se je položaj v župniji v pravnem in dušnopastirskem ter gospodarskem pogledu precej spremenil. Dejanski župnik je bil odslej krški škof, v čigar imenu je župnijo upravljal od njega postavljeni vikar; le-tega je mogel brez slehernega razloga vsak čas odstaviti. Tudi v pogledu izkoriščanja župnijske nadarbine je sedaj prišlo do bistvene spremembe. Medtem ko je do inkorporacije fare z župnijskimi dohodki razpolagal vsakokratni župnik, v čigar imenu je gospodarstvo običajno upravljal njegov oskrb-

⁶⁵ Iz konca 15. stol. poznamo na Stajerskem več duhovnikov s priimkom Fabri. Tako se leta 1498 omenja Stefan Fabri kot župnik silvniški (I. Orožen I, str. 460), leta 1495 pa Valentin Fabri, ki je bil tedaj savinjski arhidiakon, konjiški župnik in prošt v Dobruji vest. (J. Richter, Savinjski arhidiakon in njegov konec, CZN XVII, 1966, str. 105.)

⁶⁶ Prepis listine iz 19. stol. v SLA.

⁶⁷ Prepis listine iz 19. stol. v SLA.

⁶⁸ J. Richter, o. c., str. 208.

⁶⁹ SLA 24/320.

⁷⁰ I. Orožen I, str. 526.

nik ali vikar, pa so bili odslej dohodki od nadarbine last krškega škofa, in vikarji, ki so v imenu škofa opravljali dušnopastirsko službo in ki so ponavadi upravljali kot škofovi oskrbniki nadarbino, so morali skrbeti, da je bila zemlja v redu obdelana, da so bile v jeseni vse podložniške dajatve pobrane, dohodke pa so odvajali škofijski menzi. Včasih pa je krški škof poleg rednega vikarja, ki je skrbel za dušno pastirstvo, postavil tudi posebnega komisarja, ki je imel nadzor nad nadarbino. To službo sta nekajkrat opravljala kamniški in šentpetrski župnik.⁷¹ Popolnoma razumljivo pa je, da je škof svojemu vikarju kot tudi oskrbniku prepustil del letnih dohodkov od nadarbine.

Iz prvega obdobja po inkorporaciji župnije krški škofiji poznamo nekaj župnijskih oskrbnikov in vikarjev. Leta 1511 se navaja kot župnijski oskrbnik (verbalter) duhovnik Gabrijel (her Gabriel)⁷², za katerim je bil najdlje do začetka leta 1521 duhovnik Vid Kastner, poznejši kanonik v Strassburgu, od leta 1532 pa generalni vikar krške škofije.^{72a} Kastner, ki se v pismu na salzburškega nadškofa Lenarta z dne 2. aprila 1517 imenuje »parochialis ecclesie sancti Johannis Baptiste in Marchburg provisor«^{72b}, je kot oskrbnik (verballter) nadarbine podal 27. maja 1517 letni obračun za čas od 24. aprila 1515 do 24. aprila 1516.⁷³ Poslednjič pa se omenja v ustanovnem pismu za beneficij vernih duš, ko se imenuje »layenbriesster, der zeit schaffer vnnnd verwaltteter der pharrkirchen zu Marchburg«, 2. novembra leta 1520.⁷⁴ Od Jurjevega leta 1521 pa je bil »po odhodu Vida Kastnerja«⁷⁵ oskrbnik Ivan Vetzl (Hanns Vetzl), ki je 10. maja 1522 napravil obračun izdatkov za obdelovanje dominikalnih vinogradov in za popravilo župnišča za obdobje od 24. aprila 1521 do 24. aprila 1522⁷⁶ in za katerega ne vemo, ali je bil duhovnik ali laik. Leta 1528 je bil mariborski vikar Janez Haubensack (Johannes Haubensackh), ki ga srečamo leta 1528 z enajstimi mariborskimi beneficiati ob času splošne cerkvene vizitacije v Mariboru.⁷⁷ Janez je bil pred letom 1528 beneficiat v Mariboru.⁷⁸ Bil pa je mariborski vikar najdalje do leta 1531, kajti tedaj je krški škof Anton pl. Salamanca-Hoyos izročil faro dosmrtno duhovniku Ožbaltu Waitzlerju.⁷⁹

Iz časa župnika Janeza Schörthla in iz obdobja po inkorporaciji župnije krški škofiji imamo za posestno zgodovino župnije prav izdatne viре; med temi štejemo za najvažnejšega zapis župnijske urbarialne posesti ter žitne desetine iz leta 1500.⁸⁰ Iz urbarja je razvidno, da je župnija imela na obeh straneh Drave urbarialno posest, ki je obsegala 24 in pol hube, med katerimi so bile tedaj štiri puste, 14 oštатов, dve hiši, njivo, travnik in pravdni vinograd. Omenjena posest je fari prinašala letno tele dohodke: v denarju po 1 funt pfenigov, 8 mark pfenigov, 52 šilingov pfenigov ter 816 pfenigov, v žitu 22 četrtov in 24 škafov ovsa ter 30 škafov rži, 6 urn vina, voz drv, 32 kokoši, 18 kopunov in 200 jajc.

⁷¹ J. Richter, o. c., str. 210.

⁷² Inuentarium so nach beueich Sebald Fewiner allenthalb im pharhoff zw Marchburg durch notarien besicht, aufgemerckt vnd aufgericht ist beschehen am tag Marie offerung der do was am alundzwainzigsten tag des monads nouembris anno domini und im andtiffen an gegenwürtigkeit herrn Gabriel die zeit verbalter vnnnd N. Newschwert, Primus Herrrman (21. november 1511. Kšk. LXII 1a).

^{72a} Jakob Obersteiner, Die Bischöfe von Gurk 1072—1882, Klagenfurt 1969, str. 304.

^{72b} Zbirka listin v PaM.

⁷³ Emphang vnd ausgab mein herrn Veiten Kasstner verbalter der pharrkirchen zu s. Johans zu Marchburg . . . (Kšk. LXII 1a).

⁷⁴ Mmk. II, 171.

⁷⁵ »nach dem abzug herrn Veitens Castners« (10. maj 1522. Kšk. LXII 1a).

⁷⁶ Ralttung herrn Hansens Vötzi verbalter der pharr zu Marchburg de anno XXI. (Kšk. LXII 1a).

⁷⁷ I. Orožen I, str. 568.

⁷⁸ I. Orožen I, str. 568.

⁷⁹ 1531, april 24., Strassburg (Kšk. LXII 1a).

⁸⁰ Vrbarium dotis ecclesie parrochialis in Marchburg anno domini 1500 conscriptum (Kšk. LXII 1a).

Najvažnejši in največji del farne urbarialne posesti je ležal na levem bregu Drave z jedrom v Slovenskih goricah pri Jakobu in Jarenini, kjer je bilo sedem hub, in z jedrom pri Kamnici, kjer je bilo 11 oštatorv in 2 hubi. Sem štejemo tudi osamljeno hubo pri Malečniku ter posest pri Mariboru. Manjši in manj pomemben del urbarialne posesti pa je bil na desnem bregu Drave, na Pobrežju in pri Bistrici pri Limbušu, obsegal pa je osem in pol hube, ter na Dravskem polju pri Staršah (St. Janž) in na Hajdini, kjer je bilo šest hub, med katerimi so bile tedaj puste kar štiri hube. Slovenskogoriška urbarialna zemlja, ki je obsegala naselja Zgornji in Spodnji Jakovski dol, Gačnik, Spodnje Partinje, Gradišče pri Zgornjem Partinju in Vosek, je prinašala župniji letno po 2 marki pfenigov, 21 šilingov pfenigov, 136 pfenigov in 10 kopunov. Posest pri Kamnici z urbarialnima naseljema Kamnico in Selnico ob Dravi je cerkvi dajala letno v denarju po 1 funt pfenigov, 2 marki pfenigov ter 346 pfenigov, 12 četrtoev ovs, 16 kokoši in 40 jajc. Osamljena huba pri Malečniku pa je dajala letno po 6 urn vina in prav toliko pfenigov. Mariborska posest, h kateri štejemo 3 oštate, med temi sta dva bila pred Ulrikovimi vrati, dve hiši, pravdni vinograd pri mestu ter travnik v Počehovi, je skupno z dohodki od pokopališča pri cerkvi Naše ljube gospe na Lebarjih⁸¹ ter z vinsko desetino, ki jo je cerkvi dajala kartuzija Žiče za vinograd pri Mariboru, znašala letno po 9 šilingov pfenigov, 4 marke pfenigov ter 234 pfenigov, voz drv, 2 kokoši in 20 jajc. Od posesti na Zgornjem in Spodnjem Pobrežju, v Zgornjem Radvanju ter pri Bistrici pri Limbušu je župnija dobivala letno po 22 šilingov pfenigov in 94 pfenigov, 30 škafov rži, 24 škafov ovs, 14 kokoši, 2 kopuna in 140 jajc. Urbarialna zemlja na Dravskem polju pa je župniji prinašala letno le po 10 četrtoev ovs in 6 kopunov, saj so bile hube na Hajdini puste.

Iz omenjenega urbarja ter drugih urbarjev in različnih virov iz 16. stoletja⁸² je razvidno, da je mariborska župnija pobirala precej žitne in vinske desetine na območju mariborskega mestnega pomerija ter v številnih naseljih v mariborski okolici. Cerkvi je desetina dotekala z območja hrastovške graščine, s predela od Pernice do Malečnika, z območja od Malečnika do Vurberka, z mestnega pomerija, iz Košakov in njihove okolice ter z območja okoli Kamnice, Bresternice, Selnice, Križa in Zgornje Kungote. Župnija si je na vseh mestih delila žitno in vinsko desetino z drugimi zemljiškimi gospodi tako, da je pobirala tretjino sama, ostali dve tretjini pa salzburška nadškofija in graščina Hrastovec, le na ozemlju mestnega pomerija je župnija žitno desetino pobirala sama. Vinsko desetino pa župnija ni pobirala samo tam, kjer je pobirala žitno desetino, ampak tudi na vseh svojih gorskopravnih zemljiščih.⁸³ Natančne podatke o višini desetine in o njeni vrednosti pa imamo na voljo šele iz srede stoletja.⁸⁴ Tedaj je bil del desetine v zakupu, ki je znašal 26 funtov pfenigov in 2 gld., del desetine, ki ga je župnik pobiral sam, pa je znašal 22 štrtinov vina, 28 četrti ovs in 7 četrti prosa. Župniki so povečini pobirali le del desetine, in to navadno le vinsko desetino, medtem ko so večji del žitne desetine dajali v zakup

⁸¹ Od pokopališča in beneficija (von der grabnuss vnnnd mess zu vnser frawn an Lebern) je dobil župnik letno voz drv in marko pfenigov, po viru iz leta 1542 (imenjska cenitev z dne 24. marca 1542. Kšk. LXII 1a) pa ničesar več, ker je cerkev medtem pogorela.

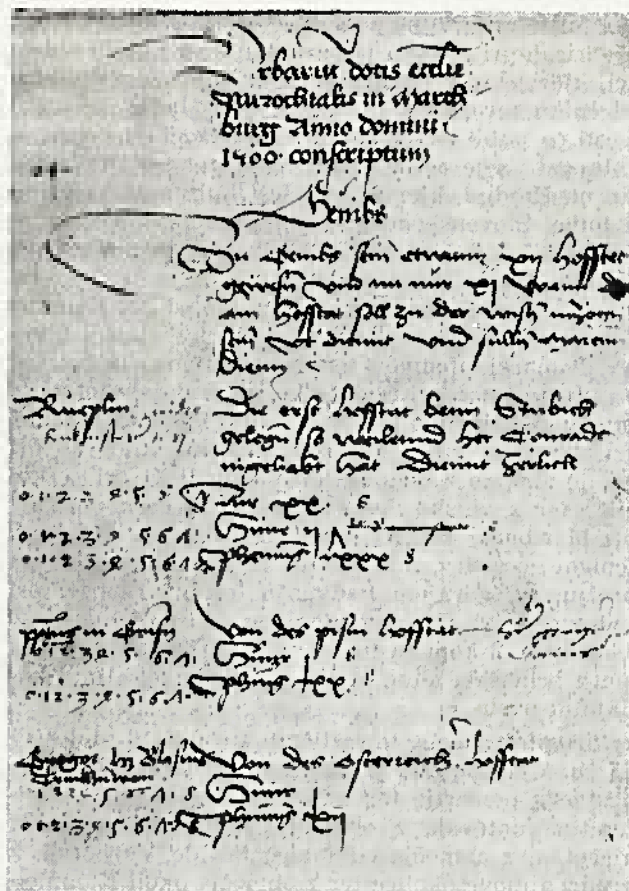
Župnija je pred letom 1500 imela dohodek tudi od tako imenovanega zunanjega mariborskega kopališča (vom aussern pad). Po urbarju iz leta 1508 (Kšk. LXII 1a) je znašal dohodek letno po 36 lotov srebra, vendar je bilo kopališče tedaj že opuščeno.

⁸² Cenitev iz leta 1506 (SLA 24/320), urbar iz leta 1508 in ok. 1550 (Kšk. LXII 1a), urbar iz leta 1571 (PaM).

⁸³ Urbar mariborske župnije iz leta 1571 (Urbar buech des pfarrhoffs Marchburg), fol. 39 v PaM.

Vsebinsko popolnoma enak, vendar nepopoln urbar z manjkajočimi f. 18-28 in 33-41 hrani arhiv krške škofije pod sign. LXII 1a. Nekateri znaki v urbarju kažejo, da se je urbar uporabljal po Zehlovi smrti v letih med 1586 in 1590.

⁸⁴ Urbar iz ok. 1550 (Kšk. LXII 1a).

Faksimile prve strani urbarja iz leta 1500 (Arhiv krške škofije v Celoveu)

selniškemu ali šentpeterskemu župniku ali vikarju. V krajih, koder je cerkev imela le malo žitne desetine, so župniki dajali le-to posameznikom za nagrado za prevoz vinske desetine v župnišče v Mariboru.⁸⁵

V skladu z virom iz leta 1500 je župnija pobirala tudi nekaj gornine, ki je leta 1467 še ni imela, namreč gornino od vinogradov velikosti petih janov pri Jakobu v Slovenskih goricah. Dva sogornika sta cerkvi za omenjena gorsko-pravna zemljišča dajala letno po 32 pfenigov. Župnija je tedaj dobivala tudi od enajstih beneficiatov, ki so svoje beneficaltske dolžnosti opravljali pri oltarjih v mariborski župni cerkvi in njenih podružnicah ter drugih cerkvah in kapelah na mestnem pomeriju, letno 8 mark pfenigov in 3 funte pfenigov.⁸⁶

Prve ohranjene izčrpe podatke o mariborskem župnišču in njegovem inventarju imamo iz leta 1511.^{86a} Župnišče je imelo tedaj vinsko klet s tremi prostori, izmed katerih je bil eden obokan, ter točilnico.^{86b} V kleti je bilo velkko

⁸⁵ Urbar 1571, fol. 36, 37, 39.

⁸⁶ Urbar 1500.

^{86a} Inventar z dne 21. novembra 1511 (Kšk. LXII 1a).

Leta 1542 je bilo župnišče ocenjeno z 200 funti, pristava s pripadajočim pa s 100 funti (SLa 13/181), leta 1621 pa je bilo župnišče, ki ga je obdajal zid, z gospodarskimi posloplji (hlev, parma) in vrtom ocenjeno na 2000 gid. (I. Orožen I, str. 566).

^{86b} Keller mit Auschank nannte man Grubben, solehe gab es mehrere in der Windisch- und kleinen Kirchgasse. (R. G. Puff III, str. 80).

število sodov, napolnjenih z gorninjskim in desetinskim vinom ter vinom, ki ga je župnija pridelala na domačih vinogradih, ter kletarske priprave in orodje. Pred kletjo je bil obokan prostor, nasproti njega shramba, v neposredni bližini pa kašča. Župnišče je imelo še dve shrambi, namenjeni za meso in žito, ter razno orodje in drobni inventar. Župnišče je imelo dve jedilnici in neke vrste dnevni sobi, eno za duhovnike, drugo pa za služinčad. V sobi za duhovščino (priester stueben) je bila skromna knjižnica. Pisarna (channzley stüblein) je poleg drugega inventarja imela tudi omaro z devetimi predali, v katerih so ločeno po vrstah hranili župnijske arhivalije in dokumente. Nekaj sob je bilo namenjenih za služinčad, tako za kuharja, kočijaža in služkinjo. Inventar omenja tudi dvo-rišče z gospodarskimi poslopji in s hlevom. V viru se navaja tudi oštati, v katerem je bila različna oprema, orodje, posoda, postelje in konjska oprema. K oštatu je spadal hlev, v katerem sta tedaj bila dva konja.

Iz letnega cerkvenega obračuna z dne 10. maja 1522⁸⁷ ter obračunov o izdatkih za obdelovanje vinogradov (kopi, prevažanje gnoja, obrezovanje trt, trgateg, prevažanje mošta) za leta 1514, 1515⁸⁸, 1516 ter 1521 in 1522 je razvidno, da je tedaj imela župnija pet dominikalnih vinogradov pri Limbušu, Kamnici in Malečniku in da je zanje zelo skrbela, saj je oskrbnik izdal za njih obdelavo v letu 1521 in 1522 kar 76 funtov. Oskrbnik Ivan Vetzl pa je skrbel tudi za redno vzdrževanje župnijskih poslopij, saj je v letu 1521 in 1522 izdal za prekritje župnišča in druga drobna popravila kar 31 funtov, šiling in 21 pfenigov.⁸⁹

Stanje urbarialnih dohodkov za obdobje od Jurjevega leta 1515 do Jurjevega 1516 ter količino in vrste pridelkov v kašči in kleti nam razodeva obračun oskrbnika Vida Kastnerja iz leta 1517.⁹⁰ Dohodki od urbarialne posesti so tedaj znašali v denarju 31 funtov, 7 šilingov in 22 pfenigov, 24 kokoši, 135 jaje in 12 četrti prosa. V župnijski blagajni pa je tedaj bilo 109 funtov, 5 šilingov in 7 pfenigov, v kašči 77 korcev pšenice, 94 in pol korca rži, ajde 74 korcev, prosa 40 korcev, v kleti pa več kot 5 sodov belega vina.

V tem obdobju je župnija pridobila oštati z obsežnim inventarjem in ga je uporabljala za svoje lastne potrebe.⁹¹ Leta 1522 pa je župnija volil Andrej Lederer, ki je precejšnje premoženje zapustil različnim ustanovam, cerkvam in posameznikom, v Rošpohu pri Kamnici vinograd z imenom »der Schwab«. Cerkvni ključarji pa so bili dolžni poskrbeti za njegov pokop in branje maš zanj.⁹²

Leta 1531 je krški škof Anton pl. Salamanca-Hoyos (1526—1551), ki je na škofijskem sedežu sledil Hieronimu Balbu (1522—1526), podelil mariborsko župnijo dosmrtno Ožbaltu Waitzlerju (Osbald Waytzler). Ožbalt, ki se navaja v letih 1532, 1541 in 1542 kot beneficiat oltarja sv. Tomaža v mariborski župni cerkvi⁹³, ni bil vikar do svoje smrti, saj se omenja med živimi še leta 1571⁹⁴, pa tudi nadarbino je imel v zakupu najdlje do leta 1542, ko se navaja kot njen oskrbnik (verwalter) Martin Poltzer, ki je bil oskrbnik še leta 1544.⁹⁵ 1540 je pa

⁸⁷ Kšk. LXII 1a.

⁸⁸ Vermerckht das weingart paw in 1514 jar (Kšk. LXII 1a).

Vermerckht dy aus gab so ich Lihhart Holtzman als zechmayster sand Johans phar khyrchn zw Mareehburg auff dy weingart than hab anno im XV jar(1) (Kšk. LXII 1a).

⁸⁹ Obračun z dne 10. maja 1522 (Kšk. LXII 1a).

⁹⁰ Obračun z dne 27. maja 1517 (Kšk. LXII 1a).

⁹¹ Inventar z dne 21. novembra 1511 (Kšk. LXII 1a).

⁹² Testament z dne 17. novembra 1522 (Kšk. LXII 1a). Kot je razvidno iz nedatiranega koncepta pritožbe cerkvenih ključarjev Gregorja Kaludra, Ivana Weissa in Jakoba Tuehschererja, si je cerkev to zemljišče morala pridobiti s pravdo. (Kšk. LXII 1a).

⁹³ Prim. J. Milnarič, o. c., str. 83.

⁹⁴ Urbar 1571, fol. 48.

⁹⁵ Imenjska cenitev mariborske župnije (SLa 13/161). 1544, januar 8., Maribor (Arhiv Krk. LXII 3a).

bil oskrbnik župnije šentpeterski župnik Rupert Schlattinger.^{95a} Pogodbo o podelitvi župnije je škof Anton izdal v Strassburgu dne 23. aprila in še istega dne je Ožbalt podpisal tudi reverz. Naj navedemo le najvažnejše točke iz pogodbe o podelitvi župnije. Zakup prične veljati na dan podpisa pogodbe, po kateri ima Ožbalt pravico do uporabe vseh dohodkov župnijske nadarbine, za kar pa mora dajati škofu letno ob Jurjevem po 80 renskih goldinarjev zakupnine, ki mu jo bo škof znižal le v primeru, če bi Turki opustošili nadarbinsko zemljo. Deželne davke mora Ožbalt poravnati iz svojega žepa ter nositi vsa bremena, ki nastanejo v zvezi z upravljanjem posesti. Zakupnik ne sme od posesti ničesar zastaviti ali odprodati, zemljo mora dobro obdelovati, v redu vzdrževati vsa poslopja ter skrbeti, da bodo vsako leto pobrane vse v urbarju zapisane dajatve. V primeru, da bi župnišče pogorelo in bi krivdo za to nosil vikar, ga je ta dolžan na svoje stroške pozidati, če pa bi kdo drug zakrivil požar, pa si bosta stroške za zidavo ali popravilo delila škof in vikar. Če Ožbalt umre, lahko nadarbino izkoriščajo njegovi sorodniki, vendar le do naslednjega Jurjevega. V primeru, da se zakupnik ne bo držal točk iz pogodbe, mu bo škof ob naslednjem Jurjevem odpovedal zajem, zakupnik pa bo moral izročiti premoženje v takem stanju, v kakršnem ga je prejel.⁹⁶

Ko je bil mariborski vikar Ožbalt Waitzler, je župnijo zadela huda nesreča. Turki, ki so leta 1532 pustošili in ropali po Štajerskem in so poleg številnih domačij požgali in uničili tudi mnogo cerkva, so opustošili tudi velike komplekse župnijske urbarialne posesti ter požgali veliko število hiš in gospodarskih poslopij župnijskih podložnikov.⁹⁷ Tako so opustošili in požgali nekaj župnijskih kmetij v Slovenskih goricah, na Dravskem polju ter na Pobrežju in v Radvanju. Povsem razumljivo je, da so se v letu 1532 in v naslednjih letih dajatve podložnikov precej zmanjšale, saj vemo, da je bilo opustošenje zemlje tako hudo, da so npr. po tej nesreči izostale vse dajatve v mariborski okolici krški škofiji.⁹⁸ Tedaj so propadle posamezne podložniške gospodarske enote, ki jih je župnija nato ponavadi dajala svojim bližnjim podložnikom v izkoriščanje kot dodatna zemljišča, od katerih pa je dobivala znatno nižje dajatve kot prej, ko so le-ta bila še samostojne gospodarske enote. Cerkev je preprečevala trajno združevanje nekdanjih samostojnih kmečkih enot in poskušala na svoji urbarialni zemlji vzpostaviti prejšnje stanje tako, da je običajno uporabnikom opuščениh hub postavila rok za pozidavo hiše na njih, v nasprotnem primeru pa jim je odvzela zemljišče in ga izročila drugemu interesentu.⁹⁹

Iz tega obdobja imamo podroben in natančen zapis vseh župnijskih gorskopравnih zemljišč z navedbo sogornikov in višine gornine od posameznih zemljišč ter ocenitev le-teh. Iz cenitve gorskopравnih zemljišč iz leta 1542 je razvidno, da je župnija tedaj imela 48 vinogradov in travnik, torej več kot leta 1506. Leta 1542 so bila vsa župnijska gorskopравna zemljišča ocenjena na 256 renskih goldinarjev, 712 funtov pfenigov in 286 funtov. Zemljišča na današnji Kalvariji, Račjem bregu in pri Kamnici, severozahodno in severno od mesta, so bila ocenjena na 256 renskih goldinarjev, 590 funtov pfenigov in 92 funtov, bilo pa jih je 27. Tista severovzhodno in vzhodno od Maribora, ki jih je bilo 21, pa so bila ocenjena na 122 funtov pfenigov in 194 funtov.¹⁰⁰

Ker so se dohodki župnije po turškem vpadu precej zmanjšali, stroški za njeno vzdrževanje pa so bili zelo visoki, se je krška škofija, ki je od inkorpo-

^{95a} 1540, maj 15., Maribor (Arhiv Kšk. LXII 3a).

⁹⁶ Pogodba in reverz z dne 23. aprila 1531 v Kšk. LXII 1a.

⁹⁷ Prim. urbar 1571, fol. 8, 11, 12, 13, 15.

⁹⁸ J. Richter, o. c., str. 212.

⁹⁹ Prim. urbar 1571, fol. 13.

¹⁰⁰ Cenitev gorskopравnih zemljišč z dne 26. marca 1542 (Kšk. LXII 1a).

racije pričakovala le korist in dobiček, skušala tega bremena otresti. Zato je krški škof Anton leta 1545 župnijo z vsemi pravicami in dohodki prodal mariborskemu mestnemu magistratu. Kakor hitro je župnija bila prodana, je oskrbniške posle prevzel član mestnega sveta Ivan Seckl (Hanns Sögkhl), ki se je imenoval »pharhoff vnnd hauss haltung prouisor«, prejšnji oskrbnik Gašpar Mörl (Caspar Mörl) pa je moral na zahtevo mestnega sodnika in sveta napraviti inventarni popis žita, mesa in gnoja v župnišču. V župnišču je tedaj bilo 26 korcev žita v vrednosti 6 renskih goldinarjev in 50 krajcerjev, bilo pa je 11 korcev pšenice, 6 korcev rži, ajde 8 korcev in korec boba, svinjskega mesa 67 in pol funta ter za osem voz gnoja.¹⁰¹ Iz obdobja, ko je bilo mesto lastnik župnije, je poznan kot mariborski vikar Lavrencij Lubše¹⁰², ki ga je na to mesto imenoval leta 1552 krški škof Janez pl. Schönburg, a ga je moral zaradi pritožb, ki so prišle na vladarja na račun njegovega slabega življenja, že naslednje leto odsloviti. Župnijo pa je 17. maja istega leta na zahtevo kralja Ferdinanda in salzburškega nadškofa Ernesta mesto vrnilo krški škofiji.¹⁰³

Kakor je imela inkorporacija župnije krški škofiji v začetku stoletja za župnijo daljnosežne posledice, tako je imela tudi njena prodaja mariborskemu mestu, pa čeprav samo za osem let, za župnijo in njeno gospodarstvo negativne posledice. Mesto namreč župnije gotovo ni kupilo iz kakršnihkoli plemenitih nagibov, ampak da bi iz nje iztisnilo kar največ dohodkov in imelo od nje kar največ koristi in dobička. Kot je razvidno iz urbarja iz leta 1571, je bilo ravno v tem času odtujene precej župnijske posesti, tako oštатов in zemljišč v mariborskem mestnem pomeriju ter nekaj gorskopravnih zemljišč, tako da niti odločnemu župniku Žehlu v drugi polovici stoletja ni uspelo dobiti vseh zemljišč za cerkev zopet nazaj, ampak so nekatera ostala v rokah mesta, druga pa v rokah najrazličnejših ljudi, v katerih roke so prišle po krivdi mesta.¹⁰⁴ Sicer pa nam že same pritožbe mariborskih beneficiatov na salzburškega nadškofa okoli leta 1550 dovolj jasno kažejo, kakšne metode je znalo ubrati mesto, samo da bi prišlo, pa čeprav po krivični in nezakoniti poti, do premoženja in dobičkov.¹⁰⁵

Potem ko je 17. maja 1553 prišla župnija zopet v roke krške škofije, je bila že naslednjega dne med škofom Janezom in duhovnikom Gregorijem Gradarijem (Gregorius Gradarius) v Strassburgu podpisana pogodba, s katero je škof Janez podelil Gradariju mariborsko župnijo, pri čemer si je pridržal vse pravice nad podružnicama sv. Marjete v Selnici in sv. Petra pri Mariboru, vendar je bil Gradarij le dobro leto vikar, kajti že 15. junija 1554 je na svoje mesto resigniral. Gradarij je pred nastopom svoje vikarske službe v Mariboru služboval že na več mestih. Tako ga leta 1528 srečamo kot konjiškega kaplana¹⁰⁶, leta 1542 kot župnika v Slivnici pri Mariboru¹⁰⁷, leta 1544 pa kot župnika v Črešnjevcu.¹⁰⁸ Po resignaciji na mariborsko župnijo pa ga leta 1567 zasledimo kot laškega župnika in savinjskega arhidiakona.¹⁰⁹

Obveznosti, ki jih je Gradarij ob podpisu pogodbe sprejel, so bile tako velike in težke, da so bile po vsej verjetnosti razlog za njegovo tako naglo resignacijo. Gradarij se je po pogodbi moral najprej denarno poravnati s prejšnjim vikarjem Lavrencijem Lubšo, nastaviti na faro primerne duhovnike in poskr-

¹⁰¹ Inventar z dne 24. aprila 1545 (KŠk. LXII 1a).

¹⁰² Lavrencij Lubše, ki ga je l. 1522 posvetil lavantinski škof Lenart (M. Slekovec-kartoteka), se omenja l. 1528 kot silvniški kaplan (J. Orožen I, str. 448), leta 1542 kot limbuški župnik in beneficiat oltarja sv. Marije Magdalene v župni cerkvi v Mariboru, leta 1550 kot beneficiat istega oltarja, leta 1556 kot župnik šentpeterske fare, kasneje pa hoške. (Prim. J. Milnarič, o. c., str. 86)

¹⁰³ J. Richter, o. c., str. 217.

¹⁰⁴ Prim. urbar 1571.

¹⁰⁵ Prim. J. Milnarič, o. c., str. 70.

¹⁰⁶ Kartoteka M. Slekovca v PaM.

¹⁰⁷ I. Orožen I, str. 460.

¹⁰⁸ Kartoteka M. Slekovca v PaM.

¹⁰⁹ I. Orožen I, str. 460; III, str. 19, VIII, str. 588.

beti za cerkveno služinčad. Bil je dolžan iz svojega žepa plačati deželne davke in nositi bremena, ki bi nastala v zvezi z upravljanjem in gospodarstvom župnije. Gradarij je moral v redu vzdrževati cerkvena in župnijska poslopja, dobro obdelovati dominikalno zemljo ter ni smel od zemlje ničesar zastaviti in ne prodati. Glede župnišča je bilo določeno, da bo moral vikar župnišče, ki bi ga uničil požar ali kaka druga nesreča, na svoje stroške pozidati ali popraviti. Poleg naštetih točk, ki jih najdemo tudi v pogodbi med škofom Antonom in vikarjem Ožbahtom Waitzlerjem leta 1531, pa je v naši pogodbi še vrsta točk, ki so sicer na videz vikarju nalagala neznatna bremena, ki pa so bila zanj neprijetna in povezana z velikimi izdatki, kot je to razvidno iz pritožbe Jurija Žehla leta 1554. Tako je bil vikar po pogodbi dolžan škofu in njegovemu spremstvu dajati prenočišče v župnišču, njihovim konjem pa prostor v svojem hlevu. Za škofa je bila določena v župnišču »gornja soba«, ki si jo je ta uredil in opremil na svoje stroške, njegovemu spremstvu pa je vikar moral dati na razpolago sobe v bližini škofove. Vikar je bil v skladu s pogodbo dolžan dajati polovico domačega gnoja za škofove vinograde¹¹⁰, mu dati na razpolago svojo prešo in del kleti ter njegovim hlapcem in voznikom, ki prihajajo v Maribor na trgatev in po vino, dati hrano in pijačo ter prenočišče, konjem pa prostor v svojem hlevu ter krmo in steljo. Gradarij je moral po pogodbi v jeseni škofu vrniti pet štrtinov vina, ki si ga je bil pri njem izposodil.¹¹¹

Po Gradarijevi resignaciji leta 1554 je krški škof Janez pl. Schönburg (1552—1555) podelil mariborsko župnijo Juriju Žehlu iz Kamnika (Georgius Siehell von Stein); ta jo je opravljal nad trideset let, do svoje smrti leta 1586.¹¹² Pogodbo o podelitvi župnije, ki se je od pogodbe s prejšnjim vikarjem razlikovala v eni sami točki, sta obe stranki podpisali v Strassburgu dne 15. junija 1554.¹¹³ Čeprav je Žehel pogodbo podpisal, pa je spričo slabega gospodarskega stanja župnije in razmer v njej kmalu uvidel, da ne bo mogel zadostiti vsem zahtevam, ki jih je od njega terjala pogodba. Zato je že čez slabega pol leta po podpisu pogodbe, 20. novembra 1544, naslovil na krškega škofa pismo, v katerem se pritožuje nad stanjem župnije in v katerem mu zatrjuje, da nikakor ne bo mogel zadostiti vsem točkam pogodbe. Ko je prevzel župnijo, ni našel v župnišču nobenega človeka, na katerega bi se mogel zanesti in kateremu bi lahko zaupal. Župnijska poslopja so bila v zelo slabem stanju, tako da bi samo popravilo župnišča in hleva terjalo najmanj 200 goldinarjev stroškov za popravilo, pa tudi dominikalni vinogradi so bili zapuščeni in sila slabo obdelani. Žehel se je v pismu tudi pritoževal nad nizkimi dohodki, saj je bilo pod njegovimi predhodniki veliko posesti odtujene ali zastavljene. Tako je škof Anton, prednik sedanjega, odvezel župniji nekaj posesti, ki jo ima še danes krška škofija, ter s salzburškim nadškofom zastavil velike količine žitne in vinske desetine, zastavljeno ali kako drugače odtujeno zemljo pa je bilo zelo težko zopet pridobiti. Uporabniki omenjene posesti so se namreč na vse kriplje upirali, da bi jo izročili župniji ali pa da bi dajali od nje predpisane dajatve. Takih cerkvi odtujenih zemljiških kompleksov, od katerih pa je Žehel moral še naprej plačevati deželne davke, ne da bi od zemljišč imel kakršnekoli koristi, je bilo kar lepo število, saj župnik v pritožbi našteva 12 gorskopravnih

¹¹⁰ Krška škofija je imela v Bistrici pri Limbušu 32 vinogradov in travnik. Omenjena gorskopravna zemljišča, ki jih je tedaj uživalo 30 sogovornikov, ki so dajali škofiji letno po 71 vodnih veder vina, so bila ocenjena na 429 renskih goldinarjev. (Centev gorskopravnih zemljišč krške škofije z dne 26. marca 1542 v Kšk. LXII la. »Volgt hernach das perekhrecht zw Felsstriz ob Lembach dem bistomb Gurgkh zwegehörig«.)

¹¹¹ Pogodba z dne 18. maja 1554 (Contract vnd verlehung der pharr Marchpurg) v Kšk. LXII la.

¹¹² I. Orožen (I, str. 559) navaja Žehla kot mariborskega župnika šele od leta 1558.

¹¹³ Vertrag mit hern Georgen Siehell von Stayn pfarer zu Marchburg post resignationem d. Gregorii Gradarii 1554 mense junii (Kšk. LXII la).

Handwritten Latin text, likely a contract or agreement, with some ink bleed-through from the reverse side.

Faksimile zadnje strani pogodbe ddo. 1554, junij 15., Strassburg, s katero izroča škof Janez pl. Schönburg župniku Juriju Zehlu mariborsko župnijo (Arhiv krške škofije v Celovcu)

Handwritten signature or initials, possibly "J. Zehel".

Handwritten text, possibly a date or reference: "Gegenwärtig im Jahr 1554".

zemljišč, 2 hubi in 12 oštatom. Žehel se tudi pritožuje nad zahtevnostjo škofovih ljudi, ki jim mora v skladu s pogodbo ob prihodu v Maribor dajati prenočišče ter hrano in pijačo, njihovi živini pa krmo in steljo, česar mu še za njegovo živino primanjkuje. Tudi gnoja za škofove vinograde nikakor ne more dati, saj ima le tri glave živine, tako da domači gnoj niti za župnijske njive, vinograde in vrt ne zadostuje, ampak ga mora sam kupovati. Glede mariborskih podružnic in beneficijev, nad katerimi si je škof pridržal vse pravice, pa Žehel upa, da mu bo škof dal pravice, ki so jih doslej imeli vsi mariborski župniki in vikarji.¹¹⁴

Kot je iz različnih virov razvidno, se je Žehel že kar na začetku svojega župnikovanja z vso energijo lotil sanacije župnijskega gospodarstva in da je na vse načine in z vsemi sredstvi poskušal vrniti cerkvi odvzeto posest in pravice, pri čemer ni okleval spustiti se v pravdo s posvetno in duhovno gosposko. Župnik je imel dolgotrajne in težke pravde, v katerih pa je povečini uspel, za vinsko in žitno desetino. Takoj ob prevzemu župnije je Žehel tožil Andreja Grabenskega in Jurija barona Herbersteina s Hrastovca zaradi žitne in vinske desetine in prosa, ki bi ga moral dobiti v spodnjem delu Košakov (Leitersberg), ter je leta 1556 s pravdo tudi uspel.¹¹⁵ Istega leta je župnik dobil s pravdo z dediči nekdanjega mariborskega sodnika Primoža Hurnasa žitno in vinsko desetino ter ovseno desetino na Križu, Šobru in pri Kamnici¹¹⁶, naslednje leto pa prav tako s pravdo s Herbersteinom in šentpeterskim župnikom Lavrencijem Lubšo prosono desetino v vaseh pri Marjeti (Pernica).¹¹⁷ Leta 1559 je Zehlu uspelo, da mu je baron Luka Szekely (Lucas Zäggell) vrnil tri puste hube na Hajdini.¹¹⁸ Leta 1561 je dobil s pravdo z dediči Andreja iz Mecknitza (Anndree von Meckhnicz) vinograd pri Melju¹¹⁹, leta 1568 pa je v župnijski urbar vpisal tri oštate pri vratih Naše ljube gospe na Lebarjih, ki jih doslej ni imel zapisanih še noben urbar.¹²⁰ Leta 1571 pa se je še vedno pravdal za nekatere oštate in gorskopravna zemljišča.¹²¹ Žehel je rešil iz zastave tudi nekaj posesti, ki je bila zastavljena zaradi davčnih zaostankov.

¹¹⁴ Kšk. LXII 1a.

¹¹⁵ Urbar 1571, fol. 31.

¹¹⁶ Ibidem, fol. 37, 38.

¹¹⁷ Ibidem, fol. 30.

¹¹⁸ Ibidem, fol. 15.

¹¹⁹ Ibidem, fol. 56.

¹²⁰ Ibidem, fol. 24.

¹²¹ Ibidem, fol. 50.

Žehel je tudi takoj po prevzemu župnije poskušal odpraviti posledice turškega pustošenja in požiganja leta 1532. Na opuščenih kmetijah je poskušal čimprej naseliti nove podložnike ter preprečeval zruševanje kmetij, interesentom za kmetije pa je določil natančen rok, v katerem morajo na kmetiji pozidati hišo in gospodarska poslopja; v primeru, da se niso držali pogodbe, pa jim je zemljišča odvzel in jih izročil drugim.¹²² Žehel se v svoji natančnosti tudi ni zadovoljil s podatki, ki so mu jih dajali urbarji in registri njegovih predhodnikov, ampak je po temeljitem preiskovanju in poizvedovanju v urbarju korigiral stanje župnijske posesti in dajatve od podložnikov.¹²³ Žehel je tudi pregledal in na novo ocenil vrednost žitne in vinske desetine, pri čemer je ugotovil, da je vrednost nekaterih desetin znatno višja, kakor pa je bila zakupnina zanje. Tako je npr. ugotovil za žitno in vinsko desetino pri Selnici ob Dravi, da je ta vredna trikrat več, kot pa se je doslej mislilo, in je zakupnino povišal od deset na trideset funtov.¹²⁴

O zavzetosti župnika Žehla za župnijo in njeno gospodarstvo ter o naklonjenosti mesta do svojega župnika jasno govori pismo mariborskega mestnega sveta z dne 10. aprila 1583 nadvojvodi Ferdinandu. Ker je duhovna in posvetna gosposka menila, da Žehel ne stori ničesar ali pa zelo malo, da bi se zajezil val luteranstva na ozemlju mariborske župnije, ga je papeški nuncij 21. januarja 1583 klical v Gradec, krški škof pa mu je hotel odvzeti župnijo. Tedaj pa so mariborski meščani poslali nadvojvodi Ferdinandu in salzburškemu nadškofu peticijo, v kateri zagovarjajo svojega župnika, o katerem pravijo, da se drži katoliške vere in da se zelo trudi za župnijsko gospodarstvo, saj je popravil razpadajoče župnišče, rešil iz zastave posesti, ki so bile župniji zaradi davčnih zaostankov odvzete, ter v procesih s plemstvom vrnil cerkvi zemljišča, stal pa je tudi v težkih časih mestu zvesto ob strani.^{124a}

Žehel je tudi izpolnil enega najvažnejših pogojev zemljiškega gospoda, ki mu je omogočil dobro gospodarjenje, saj je, kakor pravi sam, z velikim trudom in stroški sestavil takšen urbar, kakršnega pred njim ni sestavil še nihče. Njegov urbar iz leta 1571 obsega nadvse natančen seznam vseh župnijskih podložnikov, gorskoprvnih zemljišč, žitne in vinske desetine ter beneficijev v mestu Mariboru.¹²⁵ Župnija je v skladu z omenjenim urbarjem imela velik kompleks dominikalnih zemljišč. Poleg župnišča in gospodarskih poslopij je imela vrt za dva poletna dneva obdelovanja, pet njiv za približno trinajst dni obdelovanja, travnik, ki je dajal letno po deset do dvanajst voz sena, ter pet gornine prostih vinogradov. Župnija je imela tudi v 17 urbarialnih naseljih in v mestnem pomeriju 27 hub, 22 in pol oštata, dva sadovnjaka, tri pravnice vinograde in njivo. Dohodki od urbarialnih zemljišč so znašali v denarju letno 2 funta, 9 funtov pfenigov, 74 šilingov, 11 šilingov pfenigov, 74 krajcarjev in 1036 pfenigov, 18 korcev ovs, 6 računskih veder vina, 83 kopunov, 3 kokoši, zajec in 487 jajc. Župnija je tudi imela 49 gorskoprvnih zemljišč, ki so obsegala 48 vinogradov in travnik, dajala pa so župniji letno po 45 vodnih, 8 računskih veder ter po

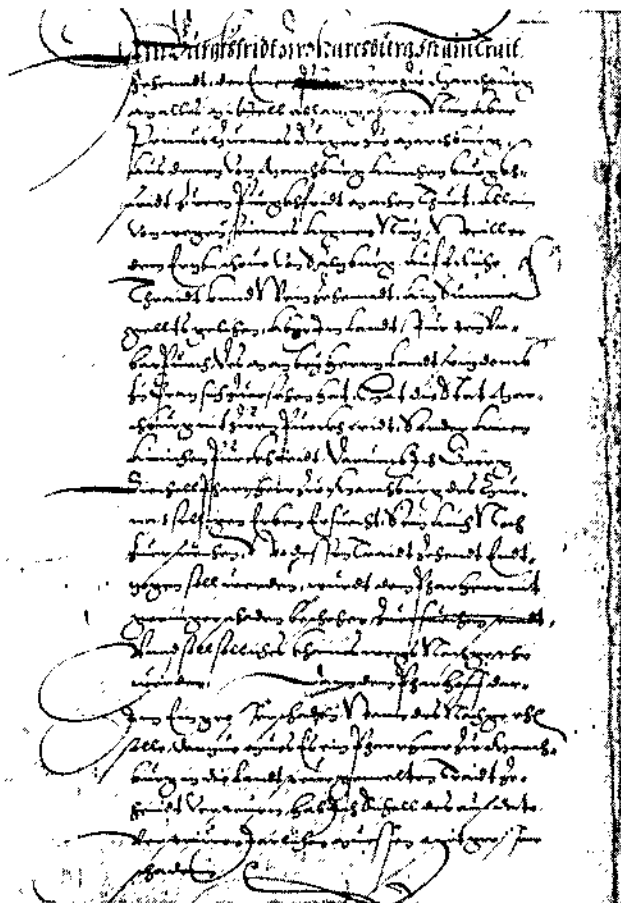
¹²² »Den funfften tag july des 1568. jar hab ich Slehell als pharrherr dem erbarn Anndree des Clementen sun zu Ober Pobersach vnnnd seinem weyb Elitta vnnnd iren leibss erben verlihen vnnnd aufgeben dise hueben mit der beschaldenhalt, das gedaechter Andre von dato vber drey jar ein guets zimner darauf pauen wirdt, also das man khann dar innen wonen, als stuben, khamber, stall vnnnd anders, sonst hat ers widerumb verfallenn, dan sie zuuor von dem Turckhen verbrenndt vnnnd ver odt worden.« (urbar 1571, fol. 13).

¹²³ Npr. urbar 1571, fol. 24.

¹²⁴ Ibidem, fol. 32.

^{124a} I. Orožen I, str. 560.

¹²⁵ »Solches vrbarium ist zuuor nie bey mensehen gedenccken so ordenlich beschriben worden, welches mit mein Geörgen Slehells als pharrherrs zw Marchburg etc. treuen vielss an ruemb zurreden ee ich es zusamen gebraecht mit grossen vnnncosten beschehen, welches man mit sundern genaden, wie ich genetzlich verhof, bedenccken wirdt.« (urbar 1571, fol. 61).

Faksimile strani iz urbarja iz leta 1571 v zadevi žitne desetine na mariborskem pomeriju (Pokrajinski arhiv v Mariboru)

53 veder vina, 20 krajcarjev, 125 pfenigov, 2 polovici, 2 kopuna in voz sena. Župnija je imela v mnogih naseljih tudi pravico do žitne in vinske desetine, ki jo je deloma pobirala sama, deloma pa jo je dajala v zakup, ter pravico do re-kompenza od mariborskih beneficiatov.¹²⁶

Župnijska dominikalna zemlja je ležala v mestu ali pa zunaj mesta, vendar na območju mestnega pomerija. Vrt za dva poletna dneva obdelovanja, leta 1621 skupaj z gospodarskimi poslopji ocenjen z 2000 gld.¹²⁷, je ležal pri župnišču, med vrtom mestnega špitala, vrtom Tunklovih dedičev (Tunckhlischen erben) ter vrtom beneficija sv. Katarine.¹²⁸ Župnijske njive, ki jih je bilo za okoli 13 dni obdelovanja in ki so bile leta 1621 ocenjene z 240 renskimi goldinarji, so ležale zahodno in severno od mesta, na območju med Dravo in današnjo Kalvarijo ter mestnim obzidjem in Račjim dvorom.¹²⁹ Največja župnijska njiva v izmeri za osem poletnih dni obdelovanja je bila pri mariborskih vislicah (bey dem hochgerücht der von Marchburg), tik nje pa še ena za pol dneva

¹²⁶ Ibidem, fol. 25-28.

¹²⁷ I. Orožen I, str. 566.

¹²⁸ V začetku 16. stol. je župnik za vrt, ki je ležal v drugi mestni četrti, plačeval mestu letno po 3 pfenige zemljiškega davka. (Mmk. IV, 288').

¹²⁹ Urbar 1571, fol. 59-60.

V 19. stoletju so župnijske njive obsegale okoli 23 in pol hektarja. (I. Orožen I, str. 25).

obdelovanja.¹³⁰ Peščena in kamnita njiva pri Dravi v koroškem predmestju (bey der Khärner strassen) je zahtevala poldrugi dan obdelovanja. Njivi enakega obsega kot prejšnja sta ležali pod današnjo Kalvarijo pod župnijskim vinogradom z imenom »der Mayrhoffer«. Župnijski travnik pri Kamnici je dajal letno po deset do dvanajst voz sena, kar pa za domače potrebe ni bilo dovolj, tako da je moral župnik krmo kupovati.¹³¹ Travnik je bil okoli leta 1550 ocenjen z 80 goldinarji.¹³²

Medtem ko nam imenjska cenitev iz leta 1542 izkazuje šest dominikalnih vinogradov, ocenjenih s 310 funti¹³³, pa jih je leta 1571 župnija imela le pet, na današnji Kalvariji tri ter po enega pri Bresternici in Melju.¹³⁴ Vsi vinogradi so bili gornine prosti, vendar je od vinograda pri Bresternici šentpavelski opat od mariborskega župnika večkrat terjal gornino. Na današnji Kalvariji (Forderberg) so bili vinograd z imenom »der Mayrhoffer«, izpričan že leta 1467, vinograd »der Örttil«, ležeč med vinogradom mariborskega meščana Adama Schrattennbergerja in vinogradom dominikanskega samostana iz Brež, ter vinograd z imenom »Dauditer«, ki je ležal med vinogradom beneficija sv. Marije Magdalene v Mariboru ter vinogradom neke Mariborčanke. Na Prošek pri Bresternici pri Mariboru (in Prasseckher perg) je župnija imela vinograd z imenom »der Schärttl«, ležeč med vinogradoma šentpavelskega samostana in Konrada Winterja, pri Melju na območju med Meljskim hribom in Gorco pa vinograd, imenovan »der Schleiffer«, ki je ležal med vinogradom beneficija sv. Florijana iz Maribora in vinogradom Adrijana iz Lipnice (Adriann von Leibnicz).

Župnija je imela na obeh straneh Drave, na desnem bregu na Dravskem polju, pri Pobrežju, pri Bistrici pri Limbušu ter na levem bregu na mestnem pomeriju, pri Kamnici, pri Malečniku in v Slovenskih goricah pri Jakobu in Jarenini v 17 urbarialnih naseljih 27 hub (17 celih, 2 polovični in 9 pustih), oštate pa le pri Kamnici, na Betnavi in na mestnem pomeriju, bilo pa jih je 2 in pol. K urbarialni posesti štejemo še na območju mestnega pomerija njivo, sadovnjak in tri vinograde ter pri Kamnici sadovnjak. Urbarialna posest je ležala potemtakem deloma na precej oddaljenih krajih, deloma pa v bližini cerkve; zabeležimo lahko tudi, da je posest bila razmetana na najrazličnejših krajih in da je izvzemši Kamnico imela v posameznih urbarialnih naseljih izredno malo gospodarskih enot, saj je v mnogih naseljih imela le po eno, samo v Kamnici pa 12 ali 11 enot. Veliko število oštатов in imenjska cenitev iz leta 1542 dokazujeta, da so gospodarske enote v mnogih župnijskih urbarialnih naseljih imele le skromno zemljo, ki večkrat poleg hiše ni imela drugega kot vrt, včasih tudi še sadovnjak ali pa vinograd in travnik. Zato so tudi dajatve od takih gospodarskih enot bile kaj nizke. Pri oštatih naletimo tudi na primere, ko na njih nihče ne prebiva, ampak se taki oštati večkrat označujejo kar kot travniki ali pa vrtovi. V omenjenem primeru gre vsekakor za parcele, ki so

¹³⁰ Katastr. mapa iz leta 1824 izkazuje »Galgenfeld« na območju med zgornjim delom Koroške ceste in Gosposvetsko cesto. (Mapa Kärnthnerthor v PaM).

¹³¹ Urbar 1571, fol. 161.

¹³² Župnija tudi ni imela svoje gmajne, zato je svojo živino gonila na pašo na mestno gmajno. Za dva konja in tri krave, ki jih je redila, je morala vsako leto dokupiti še po nekaj voz sena, primanjkovalo pa ji je tudi stelje. (Urbar iz ok. 1550 v KŠK. LXII 1a).

¹³³ V 19. stol. je župnija imela za okoli 18 hektarjev travnikov, pašnikov in gozda. (I. Orožen I, str. 23).

¹³⁴ Po podatkih iz leta 1621 so vinogradi v srednjeodnih letinah dajali najmanj po 50 štrlinov, često pa tudi po 60 in 70 štrlinov ali pa še več. Najboljši so bili župnijski vinogradi v najbližji okolici mesta. (I. Orožen I, str. 568).

V 19. stol. je župnija imela okoli 24 in pol hektarja vinogradov. (I. Orožen I, str. 25).

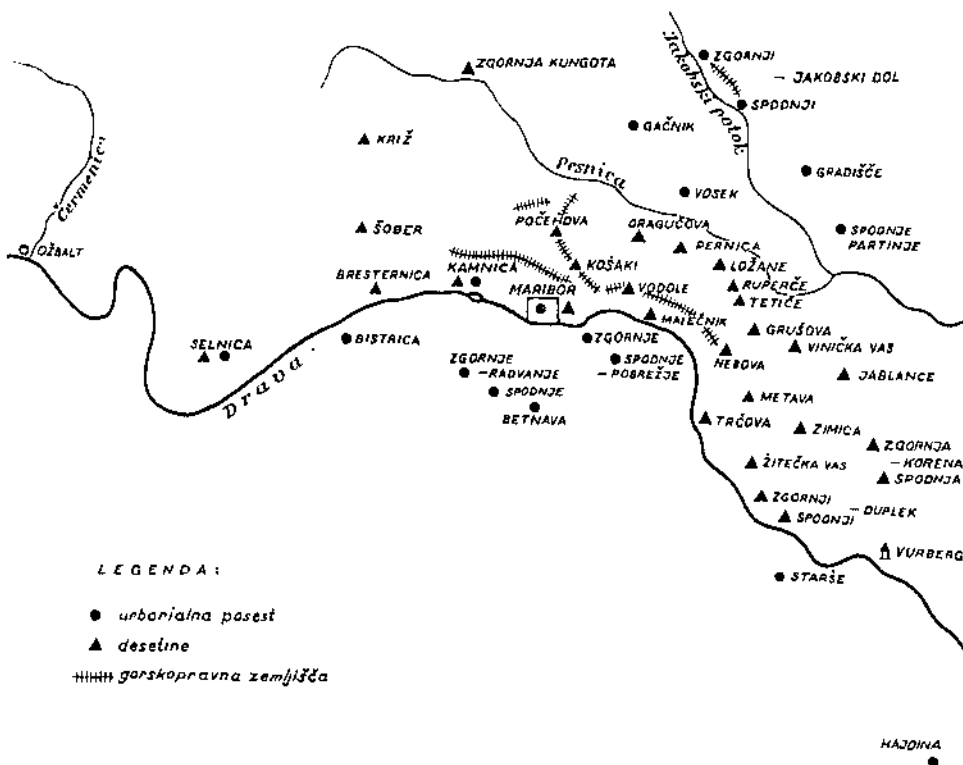
Leta 1542 je cerkev imela vinograde, ki so bili ocenjeni takole: vinograd »Malerhoffer« 150 funtov, »Orten« 50 funtov, »Dauditer« 60 funtov, »Schannnten« 20 funtov, »Schlappfer« 15 funtov in »Schiffor« 15 funtov. (SLa 13/161).

¹³⁴ Urbar 1571, fol. 57-58.

nekoč bile obljudene, pozneje pa so kot samostojne gospodarske enote iz kakršnegakoli razloga propadle.

Med vsemi župnijskimi urbarialnimi naselji je bilo največ gospodarskih enot v Kamnici (Gämbis), kjer nam urbar iz leta 1571 izkazuje 11 oštator.¹⁵⁵ Kamniški oštati, ki so jih povečini hasnovali obrtniki (čevljarji, krojači), plemiči (Hengsbacherji, Ruckenstetterji) in duhovna gospoda (lavantinski in krški škof, grebinjski prošt, kamniški župnik) ter različne bratovščine ali njeni beneficiati, so bili po obsegu svoje zemlje zelo skromni ter so bili leta 1542 ocenjeni na 103 renske gld., 5 pfenigov in 18 funtov pfenigov.¹⁵⁶ Dajatve cerkvi so bile predvsem v denarju, zelo malo pa v naturalijah, kar je spričo značaja omenjenih gospodarskih enot popolnoma razumljivo. Cerkev je v Kamnici dobila letno po funt pfenigov, 3 šilinge pfenigov, 360 pfenigov, 19 kopunov, 3 kokoši in 20 jajc. V bližnji Selnici (Zellniz) pa urbarji vse 16. stoletje izkazujejo po dve hubi, ki jih je ves omenjeni čas hasnovala družina Podlogarjev; leti so na hubi, ocenjeni na 24 funtov pfenigov, dajali župniku letno po 3 funte pfenigov, 4 šilinge pfenigov in 48 pfenigov ter 7 kopunov in 45 jajc.

Na območju mestnega pomerija, v mestu samem ali pa zunaj mestnega obzidja, je župnija pobirala dajatve od desetih oštator, ki so bili glede na obseg zemljišč še skromnejši kot tisti v Kamnici. Omenjeni oštati so bili večkrat neposeljeni ali pa je na njih stala klet ali preša, včasih pa so tudi bili neke vrste

Zupnijska urbarialna posest, desetline in gorskoppravna zemljišča v drugi polovici 16. stoletja.

¹⁵⁵ Vsi naslednji podatki o stanju posesti in dajatvah brez navedbe vira ali pa samo z navedbo letnice 1571 se nanašajo na urbar iz leta 1571, ki ga hrani PaM. Podatki z navedbo letnice pa se nanašajo na urbarje, ki jih hrani arhiv krške škofije.

¹⁵⁶ Imenjska cenitev z dne 24. marca 1542 v Kšk. LXII 1a. Podatki o vrednosti posameznih gospodarskih enot župnijske urbarialne posesti se nanašajo na gornjo cenitev.

viničarija mariborskih meščanov, ki so imeli svoje vinograde v neposredni okolici mesta. Na nekaterih oštatih pa najdemo uporabnike, ki so sicer imeli okoli hiše obdelovalno zemljo, vendar pa so v glavnem živeli od neagrarnih panog. Glede na značaj teh oštатов je vsekakor razumljivo, da so njihovi uporabniki dajali svoje letne dajatve cerkvi v denarju, le tu in tam pa v naturalijah. Župnija je od mariborskih oštатов prejemala letno v denarju funt pfenigov, 4 šilinge pfenigov, 24 krajcarjev, 12 šilingov in 308 pfenigov ter 7 kopunov in 45 jajc.¹³⁷ Osamljena huba na Malečniku (S. Petter vnder Marchburg), leta 1542 ocenjena na 36 funtov pfenigov, je bila župnji dolžna letno po 6 računskih veder vina, 20 pfenigov, 3 kopune in 20 jajc. Hubo je v prvi polovici 16. stoletja vzel krški škof Anton z obljubo rekompencacije, vendar tega ni storil, tako da je imel župnik na dve plati izgubo, ostal je brez letnih dohodkov in plačevati je moral od nje deželni davek.

V Zgornjem Jakobskem dolu (S. Jakob in Klaping) in v Spodnjem Jakobskem dolu (S. Jacob in Pychelln)¹³⁸ je cerkev imela po dve celi hubi, izmed katerih je bila ena zelo majhna, dve pa sta zahtevali po štiri dni obdelovanja.¹³⁹ Hube, leta 1542 ocenjene na 48 renških glđ., so cerkvi dajale letno po 17 šilingov ter 82 pfenigov, 10 kopunov in 40 jajc. V Gačniku (im Gaschnickh)¹⁴⁰, kjer je imela župnija, enako kot v vseh naslednjih naseljih, vedno po eno celo hubo, so kmetijo leta 1532 opustošili Turki, njena vrednost pa je bila leta 1542 ocenjena na 1 funt pfenigov. Navedena kmetija je s kmetijami na Gradišču pri Zgornjem Partinju (Grädisch in der Obern Parthin bey S. Geörgen), v Spodnjem Partinju (in dem Unttern Parthin) in v Voseku pri Pernici (am Vsseckh) dajala župnji letno po 9 šilingov, funt pfenigov in 90 pfenigov ter 10 kopunov, 80 jajc in zajca.

Od posesti na Dravskem polju je cerkev v 16. stoletju imela kaj malo koristi, saj je bila skoraj ves čas opuščena ali v tujih rokah. V Staršah (Št. Janž) (zu Sannt Johannes im Traafeldt) nam viri do srede 16. stoletja izkazujejo po dve hubi, od srede stoletja naprej pa po štiri puste hube, od katerih je župnija prejela letno po 18 korcev ovsa, 7 kopunov in 20 jajc, v denarju pa po 2 funta. Naj poudarim, da so Starše edini kraj, kjer je cerkev leta 1571 dobivala med naturalnimi dajatvami žito. Na Hajdini pri Ptujju (Khännding bey der statt Pettaw gleich bey sannt Merthinn) nam viri do leta 1571 izkazujejo po tri puste hube, leta 1571 pa štiri puste hube, tako da trditev, da so jih opustošili Turki¹⁴¹, ne bo držala. Leta 1500 je kmetije izkoriščal ptujski prior, kasneje si jih je prisvojil Luka Szekely, od katerega jih je leta 1559 pridobil s pravdo župnik Zehel, leta 1571 pa jih je izkoriščal ptujski meščan Ivan Grego (Hanns Grego), ki je župniku dajal letno po funt pfenigov in 4 šilinge.

Na Zgornjem Pobrežju (Ober Pobersach) nam viri izkazujejo po tri župnijske hube, izmed katerih sta bili leta 1571 dve pusti. Hubi, ki so ju leta 1532 opustošili Turki, je do srede stoletja obdelovalo župnišče v svoji režiji, kasneje pa jih je dajalo različnim interesentom v užitek kot dodatna zemljišča. Hube so donasale župnji letno po 35 krajcarjev, 9 šilingov in 20 pfenigov ter po 6 kopunov in 75 jajc. Na Spodnjem Pobrežju (Nider Pobersach), kjer je župnija imela vse 16. stoletje po eno samo hubo, je prejemala letno po 4 šilinge, 20 pfenigov ter po 2 kopuna in 25 jajc. Medtem ko so bile kmetije na Zgornjem

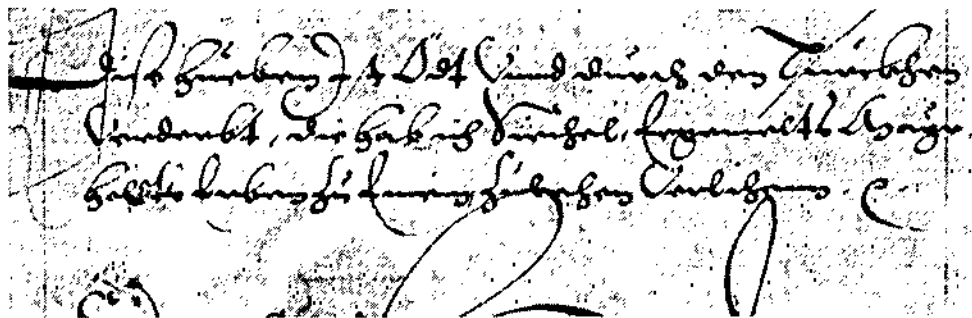
¹³⁷ Urbar 1571, fol. 20—24.

¹³⁸ V virih pred letom 1571 se hube obeh urbarialnih naselij navajajo pod naseljem »Kiepp« (i. 1550), »Klapp« (1503), »Khlapp« (1542). Prim. Hans Pirchegger, *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültten, Städte und Märkte*, München 1962, str. 112.)

¹³⁹ Podatki o velikosti posameznih gospodarskih enot župnijskih urbarialnih naselij se nanašajo na imenjsko cenitev z dne 24. marca 1542 v Kšk. LXII 1a.

¹⁴⁰ Hubo so viri včasih šteli pod Gačnik, včasih pa kar pod Jarenino, npr. »dorf Jarung-im Gaschnickh« (urbar 1571, fol. 8), »Jering-in der Nider Getsehnickh« (urbar 1500).

¹⁴¹ Urbar 1571, fol. 15.

Notica o kmetiji na Zgornjem Pobrežju pri Mariboru, ki so jo leta 1532 opustošili Turki (Urbar iz leta 1571 v Pokrajinskem arhivu v Mariboru)

Pobrežju leta 1542 ocenjene na 30 renških gld., pa je bila tista na Spodnjem ocenjena za polovico manj. Pri Betnavi (bey Wintenaw) nam urbar iz srede 16. stoletja izkazuje le njivo, 1571 pa polovico oštata, za katerega je hasnovalec mariborski meščan, dajal cerkvi letno po 4 šilinge, 20 pfenigov ter 2 kopuna in 12 jajc.

V Zgornjem in Spodnjem Radvanju (Ober Radwein, Nider Radwein) je župnija imela po eno polovično hubo, ki ju viri do imenjske ceditve leta 1542 izkazujejo kot celo ter jo lokalizirajo v Zgornje Radvanje. Huba, ki so jo leta 1532 opustošili Turki, je cerkvi dajala letno po 6 šilingov, 20 pfenigov ter 4 kope in 40 jajc. V Bistrici pri Limbušu (Feystriz ob Lembach) je cerkev imela leta 1500 dve in pol hube, kasneje pa tri, ki so bile leta 1542 ocenjene na 41 renških gld., ter so zahtevale po tri ali po štiri dni obdelovanja. V neposredni bližini Bistrice pa je župnija imela še eno hubo, ki se navaja že leta 1500.¹⁴² Vse štiri kmetije so bile skupaj zavezane sledečim letnim dajatvam: v denarju 2 funta pfenigov, 4 šilinge pfenigov, 15 krajcarjev, 5 šilingov in 48 pfenigov ter 6 kopunov in 65 jajc.

Stanje župnijskih gorskopravnih zemljišč se od prvega ohranjenega zelo popolnega zapisa iz leta 1542 pa do leta 1571 ni bistveno spremenilo, določene spremembe pa se kažejo le v višini dajatev. Kot smo že omenili, so župnijska gorskopravna zemljišča ležala zlasti na območju župnijske urbarialne posesti ali v njeni najbližji sosesčini, kar velja zlasti za gorskopravna zemljišča zahodno od Maribora. Gorninski register nam na območju severno od mesta, na današnji Kalvariji, na Račjem bregu in pri Kamnici izkazuje 27 vinogradov, od katerih je župnija prejemale letno po 61 pfenigov, 8 računskih veder ter po 21 veder in enako število vodnih veder, na območju severovzhodno in vzhodno od mesta pa 21 vinogradov in travnik, od česar je prejemale letno v denarju po 64 pfenigov, 20 krajcarjev in 2 polovici, v vinu pa 32 veder in 24 vodnih veder, dva kopuna ter voz sena ali funt pfenigov.

K prvi skupini gorskopravnih zemljišč štejemo dva vinograda na današnji Kalvariji (Vordern perg), po en vinograd na Račjem bregu (Räczer) in pri Račjem dvoru (im Fuereckh ob dem Radthof bey Gämbs), dva vinograda v Vinarjih (Wiener), tri v Kamnici (Gambser, Gämbser) ter sedem vinogradov v neposredni sosesčini, na kraju z imenom »Stibich, Stuebich«. Na tem območju je ležalo še šest vinogradov na kraju, imenovanem »Hodriarcher« ali »Hadriacher«, ter po en vinograd z imeni »Töschlar«, »Quändler«, »Khuemull«¹⁴³ in

¹⁴² Leta 1500 »Sakhentail-zu Gundolfing«, leta 1508 »Sakhentoll-zw Gundelfing«, leta 1542 »zw Gundifing«, leta 1571 pa »Feystriz-zu Gündelsinnng«.

¹⁴³ Očitno napak zapisano ime za »Kuhmaul«, saj se vinograd leta 1542 imenuje »Khuemaul«.

»Khrauspacherin«. K drugi skupini gorskopravnih zemljišč pa sodijo trije vinogradi v Sočji (in der Sulcz), pet vinogradov v Melju, kjer jih je bilo nekaj nad dvorom malteških vitezov (Mellinng, ob Mellinger hof), štirje v Počehovi na kraju z imenom »Plaudenstorff«, dva na Malem Cvajniku (im Khlainen Zweinickh), trije na Celestrini pri Malečniku (der Paditsch, Tetschko, Selestrin), vinograd z imenom »Weiss« na Malečniku, vinograd, imenovan »Räffl«, na Vodulah ter dva vinograda pri ribniku Grabenskih, lastnikov mariborske graščine (in der Ränddt gelegen ob des von Graben teicht).

Večina sogornikov je obdelovala po en vinograd, izjemoma nekateri po dva, le dva pa po tri vinograde, za katere so skoraj vsi dajali denarne datjave in gornino, in to denar v višini od pfeniga do šest pfenigov, v vinu pa od pol vedra do šest veder. Za sogornike gorskopravnih zemljišč mariborske župnije lahko zabeležimo, da je bilo med njimi le malo domačih ali pa tujih podložnikov, ampak da je večina bila iz vrst predvsem mariborskih meščanov, cerkvene gosposke in bratovščin (krški škof, vetrinjski opat, kamniški, šentpetski župnik in župnik iz Brezna, mariborski beneficiati, bratovščina sv. Duha in rešnjega telesa iz Kamnice), deloma tudi iz vrst plemstva (npr. Hengsbacherji).

Prve podatke o žitni in vinski desetini mariborske župnije najdemo sicer že v urbarju iz leta 1500 in v vrsti urbarjev iz istega stoletja, toda izčrpne podatke nam daje šele urbar iz leta 1571, ki ne našteva samo območij, kjer je župnija pobirala desetino, ampak navaja tudi posamezne kraje, v katerih je cerkev imela pravico do desetine. Kot smo že omenili, je mariborska župnija pobirala precejšnje količine žitne in vinske desetine na mestnem pomeriju ter v okolici mesta, vendar samo v krajih na levem bregu Drave. Župnija je dobivala vinsko desetino na vseh krajih, kjer je pobirala žitno, ter od vseh svojih gorskopravnih zemljišč, delila pa si jo je s salzburškim nadškofom, s hrastovško graščino ter z duhovnikom Lenartom iz Hodiš na Koroškem, tako da je sama pobirala le tretjino. Le žitno desetino na mestnem pomeriju in od nekaj kmetij pri Selnici je vso desetino pobirala sama. Župniki so desetino ponavadi dajali v zakup selniškemu in šentpetrskemu župniku, le vinsko desetino so navadno pobirali sami, žitno pa so pogosto tudi dajali kmetom za nagrado za prevažanje vinske desetine v župnišče. Za vrnitev desetini, ki so si jih prisvojili Herbersteini, Grabenski, dediči mestnega sodnika Primoža Hurnasa in šentpetski župnik Lavrencij Lubše, je župnik Žehel v drugi polovici 16. stoletja vodil dolge pravde, v katerih je povečini tudi uspel. Posebne preglavice pa so mu delali dediči Primoža Hurnasa, ki sta jim v prvi polovici 16. stoletja salzburški nadškof in krški škof zastavila veliko število desetini.¹⁴⁴

Župnija je na mariborskem mestnem pomeriju (im burghfridt zy Marchburg), kjer sta bili leta 1506 žitna in vinska desetina ocenjeni na 6 mark pfenigov, prvo pobirala sama, drugo, ki je sredi stoletja znašala 7 štrtinov vina¹⁴⁵, pa si je delila s salzburškim nadškofom.¹⁴⁶ Župnik Žehel se je za žitno desetino moral pravdati z dediči mariborskega mestnega sodnika Primoža Hurnasa, ki je imel precej desetini v zastavi od salzburškega nadškofa. Da bi Hurnas prišel še do dveh tretjin žitne desetine na mestnem pomeriju, je trdil, da ima mesto dvoje pomerijev, notranjega in zunanjega, na katerem naj bi po njegovem zatrdilu imel pravico do desetine salzburški nadškof, torej v tem času on sam. Sodnikova trditev je bila brez osnove in tožba med župnikom in sodnikovimi dediči je tekla še leta 1571. Pri Košakih (am Leuttersperg) pa je župnija imela

¹⁴⁴ Leta 1621 sta bili vinska in žitna desetina mariborske župnije v mariborski, šentpetski, kamniški in selniški župniji ocenjeni na 10.000 gld. (I. Orožen I, str. 567).

¹⁴⁵ Urbar iz okoli leta 1550 v Ršk. LXII 1a.

¹⁴⁶ Vsi naslednji podatki brez navedbe vira ali samo z navedbo letnice 1571 se nanašajo na urbar iz leta 1571, ostali podatki z navedbo letnice pa na urbarje, ki jih hranil arhiv krške škofije, letnica 1506 na urbar v SLA 24/320, letnica 1542 pa na cenilveni zapisnik v SLA 13/161.

pravico do žitne in vinske desetine ter do prosenega vršnika. Desetino, ki je leta 1506 bila ocenjena na marko pfenigov, si je župnija tod delila s hrastovškimi graščaki. Proseni vršnik je sredi stoletja dajal dva četrta prosa, vinska desetina pa štrtin vina. Medtem ko je imel leta 1500 desetino v zakupu beneficiat Andrej Zách, je leta 1508 žitno desetino dobil za nagrado župan, ki je pobiral in vozil vinsko desetino v Maribor, v drugi polovici stoletja pa jo je župnik pobiral zase. Desetino si je župnik pridobil leta 1556 s pravdo z Andrejem Grabenskim (Anndree von Graben) in Jurijem baronom Herbersteinom (Geörg freyher zw Herberstein).

Župnija je pobirala tudi tretjino žitne in vinske desetine ter prosenega vršnika, kar si je delila s salzburškim nadškofom, na obširnem predelu med Dravo in Pesnico, jugovzhodno od Malečnika ter prav do Vurberka. Župniku je šla desetina v krajih Jablance (Joblonicz), Velika Zimica (Gross Winterspach), Mala Zimnica (Khlain Winterspach), Zgornja Korena (Oberwurg), Spodnja Korena (Niderwurcz), Spodnji Duplek (Vnnder Teupling), Zgornji Duplek (Ober Teupling), Žitečka vas (Seittenndorf), Metava (Methaw), Trčova (Tep-schaw), Nebova (Nebaw) ter v kraju »Siesswinterspach«.¹⁴⁷ Medtem ko se leta 1500 na tem območju omenja le župnijska prosena desetina, pa se leta 1506 omenjata tudi že vinska in žitna desetina, ki je bila ocenjena na 12 mark pfenigov. Žitno desetino je v 16. stoletju imel ponavadi v zakupu šentpeterski župnik, ki je sredi stoletja dajal 10 funtov zakupnine¹⁴⁸, vinsko desetino, ki je okoli leta 1550 znašala po 6 štrtinov, leta 1571 pa samo štrtin vina, je skoraj redno pobiral župnik sam.

Vinsko in žitno desetino ter proseni vršnik je cerkev pobirala tudi v neposredni bližini omenjenega območja, namreč v okolici Pernice (bey Sannt Margarethnn bey der Pessnicz in Sannt Petters pharr), delila pa si jo je z graščino Hrastovec. Župniji je šla desetina v krajih Košaki (Khoscha), Vodole (Wadl), Dragučova (Tragitschdorf), Pernica (Perniczen), Ložane (Lasach), Grušova (Gruscha), Ruperče (Rueprespach) in Vinička vas (Ehembssgassen) ter v krajih »Boba« in Tetiče (Tattitschs dorf).¹⁴⁹ Medtem ko je v prvi polovici 16. stoletja imel žitno desetino v zakupu za 6 gld. šentpeterski župnik, jo je župnik Žehel porabil zase ali pa jo je dajal v zakup za 10 renških gld. letno. Proseni vršnik, ki ga je Žehel cenil na 20 gld., si je pridobil šele s pravdo s Herbersteini in Lavrencijem Lubšo leta 1557.

Precej desetine je župnija imela tudi zahodno od mesta pri Kamnici, na Bresternici in v Selnici. Župniki so si pri Kamnici (zw Gämbs) delili vinsko in žitno desetino s salzburškim nadškofom, župnik Žehel pa si ju je moral z dediči Hurnasa, ki so ju tedaj imeli v zastavi. Žehel si je svojo tretjino desetine tod pridobil šele s pravdo leta 1556. Cerkev je desetino dajala ponavadi selniškemu župniku v zakup, ki je leta 1508 skupaj z desetino v Selnici znašal 10 funtov pfenigov. Žitno desetino pa je Žehel dajal za nagrado kmetu, ki mu je prevažal vinsko desetino. Urbar iz srede 16. stoletja pa izkazuje tod tudi ovseno desetino. Na Bresternici (zu Tresternicz) je imela župnija v skladu z urbarjem iz leta 1571 pravico do tretjine prosenega vršnika ter do vinske in žitne desetine, ki si jo je delila z duhovnikom Lenartom iz Hodiš (Leonnhardt von Keutschach). Leta 1500 se omenja tod le proseni vršnik, leta 1506 pa tudi že vinska in žitna desetina, ki so ju tedaj cenili na 4 marke pfenigov. Sredi stoletja je vinska desetina

¹⁴⁷ »Zw Nebaw vnnd Paungarten, alles in Sannt Petters pharr gegen Wurmberg hinab bey der Traa vnnd im geburg biss geen Sannt Merthen . . .« (urbar 1571, fol. 33).

¹⁴⁸ Urbar iz okoli leta 1550 v KŠk. LXII 1a.

¹⁴⁹ Tetiče-Tetitsch, zaselék pod Ruperčami (Spezialortsrepertorium der österreichischen Länder IV, Wien 1917, str. 92).

Seznam v letu 1576 pri Kamnici in Limbušu pridelanega vina skupaj z gornino pri Limbušu v Arhivu KŠk. LXII 5a.

znašala okoli 5 štrtinov vina, proseni vršnik okrog 10 korcev, žitno desetino pa je župnik ponavadi dajal v zakup za 2 renska gld. Žitno desetino je pogosto dobival kmet, ki je prevažal vinsko desetino. V Selnici (zu Zellnicz) je župnija imela žitno in vinsko desetino ter proseni vršnik. Medtem ko nam vira iz leta 1506 in 1508 navajata, da si je župnik delil desetino s salzburškim nadškofom, pa je iz urbarja iz leta 1571 razvidno, da jo je na nekaterih kmetijah pobiral sam. Leta 1500 je imel desetino v zakupu selniški župnik za 8 mark pfenigov, okrog leta 1550 pa z desetino pri Kamnici za 10 funtov pfenigov. Ker so selniški župniki imeli to desetino skoraj redno v zakupu, so menili, da je zakup selniške desetine izključno njihova pravica, čemur pa se je Žehel uprl in jim za nekaj časa zakup odpovedal. Na prošnjo župnika Krištofa Barbeya (Christof Barbey) pa je le-temu iz posebne naklonjenosti do njega podelil desetino v zakup za 27 funtov pfenigov. Žehel je tudi ugotovil, da je selniška desetina vredna celo več kot 40 funtov.

Župniji je šla tudi pravica do žitne in vinske desetine ter do ovsenega vršnika na Šobru, pri Križu in Zgornji Kungoti. Na Šobru (am Schober) je imel župnik ovseni vršnik, ki ga je šele on pridobil za cerkev in ki si ga je moral deliti z dediči Primoža Hurnasa. Vršnik je sredi 16. stoletja znašal 40 četrtov, za kar pa so kmetje dajali cerkvi letno 3 renske gld. Pri kmetu Horniku (Gorniku? — Hornickh) si je cerkev delila s Primoževimi dediči vinsko in žitno desetino, slednjo je dobil Hornik za nagrado za prevoz župnijske desetine. Pri Križu (bey dem Heyligen Creuz) si je župnija delila s Hurnasi vinsko in žitno desetino ter ovseni vršnik, ki se omenja tod že leta 1500 in ki je sredi stoletja znašal po 8 do 10 četrti, ki pa so ga tedaj pobirali v naturi. Desetino je za cerkev pridobil župnik Žehel leta 1556. Vinsko desetino, ki je sredi stoletja znašala štrtin vina, je za župnika prevažal kmet Petičnik (Pettuetsch-nikh), ki je za nagrado prejemal žitno desetino. Pri Zgornji Kungoti (zw Wad-rusch dorff vnnnd bey der Obern Sanndt Khunigundt) so namesto salzburškega nadškofa pobirali žitno in vinsko desetino Hurnasovi dediči. Leta 1500 je imel desetino v zakupu tamkajšnji župan. Desetina je bila leta 1506 ocenjena na 10 mark pfenigov, vinska desetina pa je okoli leta 1550 ob srednje rodnih letinah dajala po 2 štrtina vina. V drugi polovici 16. stoletja je vinsko desetino prevažal za župnijo kmet Polec iz Pesnice (Polcz bey der Pesnicz), za kar se mu je dajala za nagrado tamkajšnja žitna desetina.

Po smrti župnika Jurija Žehla je postal mariborski vikar Luka Gleich, ki mu je bil 12. junija 1586 izročen župnijski inventar.¹⁵⁰ Gleich je bil od 2. februarja 1585 do 1591 obenem tudi župnik pri Sv. Petru pri Mariboru, ko je na faro resigniral.¹⁵¹ Z mariborske župnije je odšel 24. aprila 1587¹⁵², 27. aprila istega leta pa je bil inventar izročen Gašparju Zedelmannu.^{152a} Še v istem letu je postal župnik Anton Manikor, nekdanji župnik v kraju Metnitz na Koroškem, ter je v Mariboru župnikoval do svoje smrti 18. jullja 1601.¹⁵³ Manikorja poznamo po sporih, ki jih je imel s svojimi neposlušnimi vikarji, in po številnih poročilih in pritožbah, ki jih je pošiljal na krškega škofa zaradi mariborskih beneficijev, beneficiatov in mariborskega mesta.

Iz časa Manikorjevega župnikovanja v Mariboru se nam je ohranil popis cerkvene oprave v zakristiji farne cerkve. Zelo bogat inventar nam niti najmanj ne da slutiti o pomanjkanju, ki bi ga župnija tedaj trpela. Tako se v popisu omenja kar dvanajst srebrnih in pozlačenih kelihov, med katerimi je omembe vreden zelo dragoceni kelih nekdanjega župnika Jurija Žehla, ter še

¹⁵⁰ Arhiv Kšk. LXII 3a.

¹⁵¹ Zbirka listin v Arhivu Kšk.

¹⁵² Arhiv Kšk. LXII 3a.

^{152a} Arhiv Kšk. LXII 3a.

¹⁵³ Ibidem.

cela vrsta druge srebrnine. Posebno pa je bila cerkev tedaj bogata z mašnimi plašči, saj jih je imela kar enainštirideset. Večina plaščev je bila iz žameta ter okrašena z zlato vezenino, včasih tudi s podobami, nekaj pa jih je bilo iz damasta in svile. Od inventarja naj omenimo še pet pergamentnih in devet tiskanih mašnih knjig.¹⁵⁴

Ker so bili župnijski dohodki, kot nam to razodeva seznam posesti in dohodkov iz leta 1596, konec stoletja nižji, kot so bili v času Manikorjevega predhodnika Jurija Žehla, si je Manikor poskušal povečati svoje dohodke predvsem s pridobitvijo mariborskih beneficijev. Dasl se je na vse kriplje trudil, da bi le-te pridobil, in čeprav je na svoji strani imel celo krškega škofa, mu to vendarle ni uspelo. Manikor je dobil le en sam beneficij, beneficij sv. Marije Magdalene, vse druge pa je leta 1598 dobilo mariborsko mesto.¹⁵⁵ Že omenjeni seznam podložnikov, ki ga je Manikor leta 1596 poslal deželnemu knezu, kaže, da je župnija tedaj imela 21 in pol hube, izmed katerih je bilo tedaj osem hub pustih, torej za 6 in pol kmetije manj kot leta 1571. Tudi oštатов je bilo leta 1596 za 4 in pol manj kot v času Jurija Žehla.¹⁵⁶ Popis inventarja iz leta 1590 nam izpričuje, da je kljub neugodnim posledicam inkorporacije krški škofiji in neugodnim razmeram v času reformacije ter sporom župnikov z mestom in s svojimi vikarji ter kljub zemlje in dohodkov lačnim fevdalcem župnija uspelo pridobiti si in obdržati za tiste čase kaj bogat inventar. S smrtjo Manikorja leta 1601 stopa tudi mariborska župnija v obdobje protireformacije, z vsemi nasledki, ki jih je novi čas prinesel.¹⁵⁷

DIE PFARRE MARIBOR BIS ZUM JAHRE 1600

Zusammenfassung

Die Pfarre Maribor, zum erstenmal im Jahre 1189 historisch erwiesen, beziehungsweise in den Jahren zwischen 1185 und 1192, als ihr Pfarrer Konrad erwähnt wird, wurde für das gegenwärtige Gebiet von Maribor am linken Draufer dem Anschein nach schon in der ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts begründet. Ihr Sitz war bei der Kirche, die Mitte desselben Jahrhunderts erbaut wurde und zuerst dem hl. Thomas Apostel und später zugleich dem hl. Johannes dem Täufer, danach aber nur noch letztgenanntem geweiht war. Die Kirche gehörte mit Hinsicht auf die kirchliche Verwaltung zum Salzburger Erzbisum, später nach der josephinischen Umordnung der Bistümer zu Seckau und kam erst im Jahre 1859 nach der Übersetzung des Lavanter Bischofsitzes von St. Andreas im Lavanttal nach Maribor unter die Jurisdiktion des Bischofs von Lavant. Vom Jahre 1506 bis 1858 war sie dem Gurker Bisum inkorporiert, acht Jahre, von 1545 bis 1553 aber war sie Eigentum der Stadt Maribor. Die Landesfürsten waren während der ganzen Zeit bis zur Inkorporierung Patrone der Pfarre, nach der Inkorporierung waren es aber die Bischöfe von Gurk. Ihrem Wesen nach war die Pfarre Maribor nicht nur eine Stadtpfarre,

¹⁵⁴ Po inventarju iz leta 1590 je bilo tedaj v zakristiji 12 kelihov, srebrna monštranca, srebrn križ, 2 srebrna in pozlačena mašna vrčka ter 2 para srebrnih in pozlačenih relikviarjev. Poleg antipendijev, ki so jih posamezniki darovali za določene oltarje v cerkvi, kornih sraje, dalmatik, preprog in druge opreme je bilo tudi 41 mašnih plaščev, 14 plaščev je bilo iz rdečega žameta, 1 iz rdečega atlasa, 2 iz rdečega damasta, 6 belih, 5 črnih, večinoma žametastih, 5 zelenih, tudi povečini žametastih, 2 iz rjavega atlasa, 2 iz modrega atlasa ter 4 navadni brez podrobnejše označbe. Med pergamentnimi folianti sta bila 2 psalterija in velik antifonarij z železnim okovjem. (Inventarium Sant Johans pfarkhrchen zu Marchburg 1590 — SLA, Stadtarchiv Marburg, Schuber 8, Prim. tudi R. G. Puff III, str. 113. Inventar v dveh izvodih je bil spisan pod mariborskim mestnim sodnikom Adamom Hallerjem, ki ga je tudi pečatil ter en izvod izročil cerkvenemu ključarju.)

Iz njegovega časa so se tudi ohranili seznami z izdatki voznikov ob prevozu škofijskega vina iz Maribora v Straßburg. Iz njih je razvidno, da so vozniki za to pot potrebovali dober teden dni. (1587, Arhiv Kšk. LXII 5a.)

¹⁵⁵ Prim. J. Milnarič, o. c., str. 73—75.

¹⁵⁶ Seznam z dne 29. decembra 1596 v Kšk. LXII 1a.

¹⁵⁷ Po smrti župnika Manikorja je bil 28. oktobra 1601 izročen župnijski inventar novemu župniku Juriju Pileatorju. (Arhiv Kšk. LXII 3a.)

reichte doch ihr Territorium weit über das Stadtpömörum hinaus, und zwar nördlich bis zum Flusse Pesnica, östlich beinahe bis Vurberk, westlich aber bis zum Bach Crmenica bei Ožbalt an der Drau.

Unter die Jurisdiktion des Pfarrers von Maribor gehörten auch die Kirchen beziehungsweise Kapellen in der Stadt, unter ihnen die Ulrichskirche in der Grazer Vorstadt und Unserer lieben Frau auf Lebarje in der Kärntner Vorstadt, exempt waren nur die klösterlichen. Unter seiner Jurisdiktion waren auch alle Benefiziaten von Maribor, für einige von ihnen hatte der Pfarrer das Recht sie auf ihre Stellen vorzuschlagen. Auch für die Vorsteher der Vikariate, die aus der Stadtpfarre stammten, besass er das Recht sie dem Gurker Bischof zu präsentieren. Da die Pfarre über eine gute Dotierung verfügte und die Stelle des Stadtpfarrers Ansehen genoss, bewarben sich um sie Aedeige, Leute mit hoher Bildung, und überhaupt bedeutende und einflussreiche Anwärter. So stammten die ersten bekannten Pfarrer aus dem Geschlecht der Ministerialen von Maribor. Konrad, Pfarrer im 15. Jahrhundert, war aus der bekannten adeligen Familie der Gallenberger, Johannes Sehörtl war Magister, zwei unter ihnen, die Pfarrer Ulrich (13. Jahrhundert) und Wocho (14. Jahrhundert) erreichten sogar die Würde eines Seckauer Bisehofs.

Da die Gründungsurkunde der Pfarre nicht erhalten ist, wissen wir leider nicht, wie und mit was für einem Besitz die Begründer der Pfarre sie dotiert haben. Allerdings können wir behaupten, dass die Pfarre schon zur Zeit ihrer Entstehung wenigstens den Kern des Besitzes inne hatte, der in den ersten Quellen aus dem 15. und 16. Jahrhundert aufgezeichnet ist. Die Grundbedingung für die Errichtung und Existenz jeder Pfarre im Mittelalter waren nämlich angemessene Einkünfte, von denen der Pfarrer, seine geistlichen Gehilfen und kirchlichen Diener ihren Lebensunterhalt bestritten, und mit deren Hilfe man den Kirchenbau und die Pfarregebäude erhalten konnte. Die erste bewahrte Quelle, die uns einen Einblick in den Besitzstand der Pfarrel und ihre Einkünfte ins Detail ermöglicht, ist das Urbarium aus dem Jahre 1571, worin der, der Pfarrei gehörige Dominikalgrund, ihr Urbarialbesitz, die Bergrechtsgründe und die Zehnten sowie die Einkünfte von den Benefiziaten von Maribor aufgezeichnet sind.

Der Dominikalbesitz der Pfarrei, der neben des Pfarrhofes mit den Wirtschaftsgebäuden und dem Garten noch grosse Grundkomplexe umfasste, lag grösstenteils im Stadtpömörum. Zum Dominikalgrund gehörten 5 Äcker, die 13 Tage für ihre Bearbeitung erforderten, eine Wiese, deren Ertrag jährlich über 10 Wagen Heu abgab, und fünf Weingärten, davon befanden sich drei auf dem heutigen Berg Kalvarija und zwei bei Bresternica und Melje. Der Urbarialbesitz, den im grossen Ausmass in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts die Türken verwüsteten, erstreckte sich auf den beiden Draufern. Die Kirche besass in 17 Orten im Stadtpömörum, in Kamnlca, Selnica, auf Malečnik und in Slovenske gorice um Jakob und Jarenina und auf Dravsko polje in Hajdina und Starše, in Pobrežje, in Radvanje und Bistrica bei Limbuš 27 Huben und 22 und halbe Hoffstätten. Die Untertanen gaben der Pfarre vor allem Geld ab, waren doch viele Wirtschaften dem Umfang des Grundstückes nach gar dürftig. Die Abgaben bestanden daher nur zum Teil aus Naturalien (Kapaune, Hühner, Hafer, Wein und Eier). Von etlichen Häusern und Hoffstätten, Kellern, Pressen und Winzerien in der Stadt und Umgebung bekam die Pfarrei auch Zins. Die Bergrechtsgründe, der Anzahl nach 48, lagen westlich beziehungsweise nördlich von der Stadt auf dem heutigen Berg Kalvarija, dem Račji breg und um Kamnlca, östlich beziehungsweise nordöstlich der Stadt aber in Melje, Sojča, Počehova, Košaki, auf dem Cvajnik und um Malečnik. Die Abgaben der Berggenossen, überwiegend Bürger von Maribor und geistliche Herren, teilweise auch Adelige, waren vor allem in Most, zum Teil auch in Geld zu entrichten. Einen beträchtlichen Wirtschaftsposten der Pfarrel machte der Zehnt von Wehn und Getreide und der Hafer- und Hirschversehnk aus. Den Zehnt teilte die Klrehe vor allem mit dem Salzburger Erzbisehof und den Herbersteinen, den Eigentümern der Herrschaft Hrastovec. Eingehoben wurde aber der Zehnt aber nur von den Untertanen auf dem linken Draufer, bei Kamnlca, in Bresternica, Selnica, auf Sober, bei Križ, bei Zgornja Kungota und im Bereich zwischen Malečnik, Vurberk, Pesnlca und der Drau und im Stadtpömörum. Die Pfarrer hoben den Zehnt für ihren Haushalt und den Verkauf selbst ein oder verpachteten ihn.

Ivan Stopar

STARE CELJSKE VEDUTE

Sodobni industrializacijski in migracijski procesi so zlasti po zadnji vojni močno spremenili podobo naših mest. Urbanistične aglomeracije z večstoletno kontinuiteto pričenjajo toniti v senci novih sosesk in se v njih dušiti. Imperativ sodobnega življenja načenna njihovo organsko tkivo in vnaša vanj nove, ambientu tuje elemente. Tako smo iz dneva v dan priče bolj ali manj zavestnega nasilja nad našo urbano dediščino, ki čedalje bolj zabrisuje njeno avtentičnost in enkratnost.

Ta proces ni ostal brez odmeva. Zanimanje za stare upodobitve mest, ki je bilo prej domena ozkega kroga strokovnjakov, je zajelo številne ljubitelje, pojem veduta pa je prešel v vsakodnevno rabo. Beseda veduta je italijanskega izvora in na splošno pomeni pogled ali razgled, ožje strokovno pa zvesto slikarsko upodobitev neke pokrajine, naselja ali njegovega dela.

S štajerskimi vedutami se je prvi ukvarjal Joseph von Zahn, deželni arhivar in direktor deželnega arhiva v Gradcu. V svojem delu »Stiria illustrata«, ki je v letih 1882—1889 izhajalo kot priloga vsakoletnega zbornika štajerskega zgodovinskega društva »Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark«, je opisal dotlej znane upodobitve štajerskih mest, trgov, vasi, gradov, samostanov in cerkva od začetne črke A do dela črke M. Celjske vedute so v citirani izdaji razporejene od tekoče številke 294 do številke 331 in obsegajo 38 enot. Sem je všteti 29 celovitih pogledov na mesto, samostojna upodobitev minoritske cerkve in 8 upodobitev objektov iz bližnje mestne okolice, med katerimi je na štirih stari celjski grad. Zahn je gradivo kronološko razvrstil po skupinah. Tekoči številki in dataciji sledi opis vedute z navedbo tehnike, formata, signature in založnika, na koncu pa so podatki o njeni provenienci.

Po več kot polstoletnem premoru je Zahnu pri nas l. 1957 sledil Jože Curk. V svojem sestavku »Razvoj celjske mestne vedute«, ki ga je objavil v Celjskem zborniku, je obdelal nekaj značilnih celjskih vedut, s katerimi je ilustriral in dokumentiral svoj prikaz mestnega razvoja. O celjskih vedutah je nato ponovno spregovoril l. 1963, ko je v istem zborniku objavil sestavek: »Celje. Urbanistično-gradbeni zgodovinski oris«. Njegov sklepni seznam celjskih vedut obsega 44 enot, od tega 37 iz obdobja do l. 1880, vanj pa niso vključene samostojne upodobitve celjskega gradu in drugih objektov iz bližnje mestne okolice. Vedute so našete brez tekočih številok ter brez podatkov o formatu in provenienci. Zahnov seznam je dopolnjen zlasti z vedutami iz celjskega pokrajinskega muzeja in z vedutami, ki so bile medtem na novo odkrite in objavljene (Cloubuciarich, neznani Šlezijec, Cerroni itn.). Ta seznam je Curk l. 1969 ponovno objavil v sestavku »Vedute štajerskih trgov in mest«, ki je izšel v Časopisu za zgodovino in narodopisje v Mariboru.

Celjske vedute sta v zadnjem času raziskovala tudi celjski pokrajinski muzej in zavod za spomeniško varstvo. Muzej je l. 1963 pripravil razstavo »Stare vedute Celja in okolice«, na kateri je predstavil javnosti originale iz celjskih zbirk, l. 1967 pa skupaj z Zgodovinskim arhivom v Celju podobno razstavo pod naslovom »Celje v preteklosti«. Njegova kustodinja Milena Moškon, ki je prvič sama, drugič s sodelavci oskrbela obe prireditvi, je pripravila tudi katalog muzejske zbirke vedut, ki je pod naslovom »Upodobitve naselij in stavb s celjskega področja« l. 1968 izšel v Celjskem zborniku. Tu je strnila spoznanja, ki so se ji porodila ob zbiranju in preučevanju gradiva z obeh razstav. Katalog vsebuje skupaj z upodobitvami celjskega gradu 75 tekočih številok, zbranih za časovno obdobje od l. 1696 do l. 1960, upošteva pa tudi kopije vedut na umetno-obrtnih predmetih, kot so kozarci, keramične ploščice itn. Brez upodobitev Celja na umetnoobrtnih izdelkih in brez vedut, ki so nastale po l. 1880, vsebuje katalog 18 enot. Urejen je kronološko, ob vsaki obravnavani upodobitvi pa so navedene ustrezne generalije in literatura.

Celjski zavod za spomeniško varstvo je vedute evidentiral in preučeval predvsem iz dokumentarnih pobud, saj so vedute nepogrešljiva ilustracija historigrafskega razvoja naselij. Pri tem se je sprva omejil na fotografske reprodukcije že znanega gradiva, potem pa je skušal zbrati tudi dotlej še neevidentirane vedute. V razdobju 1964—1970 je tako nastala obsežna fototeka, v kateri je poleg posnetkov vedut iz domačih ustanov in zbirk sistematično zbrano tudi gradivo, ki ga hranijo nekatere zamejske kulturne in znanstvene institucije. Poudarek je bil na posnetkih originalov, saj reprodukcije po objavah večinoma niso zadosti razločne in dokumentarno pričevalne. Kar zadeva Celje in njegovo neposredno okolico, se je tako nabralo v evidenci blizu 200 različnih vedut. Ožji izbor iz tega gradiva je zavod predstavil na razstavi »300 let Celja«, ki je bila l. 1968 v prostorih celjskega muzeja revolucije. Razstava je pokazala obsežno, dotlej pretežno neznano gradivo, ki je bilo obenem tudi na novo ovrednoteno. Tako je posredno obudila željo, da se zbrano gradivo znanstveno ovrednoti in objavi.

Naš razvid starih celjskih vedut prinaša precej novosti. Sedemintridesetim doslej znanim in evidentiranim enotam iz obdobja do l. 1880, ki jih našteva Curkov seznam, ter sedmim doslej katalogiziranim vedutam celjskega gradu pridružujemo 66 na novo ugotovljenih upodobitev Celja in njegove neposredne okolice, kar pomeni, da se je doslej znano število celjskih vedut skoraj potrojilo. Mnoge vedute so tudi na novo datirane, pri mnogih pa je na novo ugotovljen njihov izvor. Nove so tudi nekatere ugotovitve v zvezi z avtorstvom posamičnih vedut. Vsaj deloma se je posrečilo odstrti zastor nad doslej tako skrivnostnim Jakobom Ernestom Cerronijem, seznam starih celjskih slikarjev pa zdaj lahko izpolnimo kar z dvema imenoma: Janezom Benediktom Husterjem in Vincencem Gurnikom. Prvi je bil doslej kot slikar arhivalno izpričan, ni pa bilo znano nobeno njegovo delo, drugi pa je bil znan po šestih oljnih podobah, na katerih je signiran, nova pa je ugotovitev, da gre za amaterja Celjana.

Celje šteje med najstarejše naselbine na slovenskem Štajerskem, saj je kontinuirano naseljeno že skoraj tri tisoč let. Tako ne preseneča, da srečamo njegovo ime na zemljevidu, ki ga je v 2. stol. po Kr. izdelal Ptolemej iz Pelusiuma in katerega najstarejša kopija je slovita »Tabula Peutingeriana« iz avstrijske nacionalne biblioteke na Dunaju. Celje je tu zaznamovano le s preprostim topografskim znamenjem in šele na zemljevidih 16. stol. srečamo zanimivo novost: naselja vse pogosteje zaznamujejo z improviziranimi silhuetskimi skicami. Shematične upodobitve Celja so na teh zemljevidih že dokaj pogostne. Tu lahko omenimo samo najznačilnejše avtorje: Sebastian Münster (1540),

Froschauer (1569), Wolfgang Lazius (1561 in 1573), Joannes Sambucus in Abrahamus Ortelius (1573) ter Gerardus Mercator.

Na prelomu stoletja se odnos do upodobljenih objektov spremeni in tako se imamo prav kartografskim pobudam zahvaliti za najstarejše stvarne upodobitve Celja. Štajerska je bila mejna dežela, zato so ji bili podrobni in natančni zemljevidi spričo nenehne turške nevarnosti tudi strateško — obrambno potrebni. To je pobudilo avstrijskega nadvojvodo Ferdinanda II, da je zaupal avguštinskemu priorju iz Fürstenfelda Johannesu Clobucciarichu nalogo, naj zbere gradivo za nov zemljevid notranjeavstrijskih dežel. Clobucciarich se je dela lotil z vso vnemo. V letih 1601—1605 je potoval po deželi, meril razdalje med posamičnimi mesti in jih skiciral. Izvedbo celotnega načrta mu je preprečila smrt, ko pa je pred nekaj desetletji prišla na dan njegova zapuščina, sta bili vmes tudi dve upodobitvi Celja. Ena izmed njih je sicer še vedno krokij-ska, druga pa je dovolj natančna, da lahko iz nje razberemo značilnosti takratnega mesta.

Prebujeno zanimanje za domače dežele je v 17. stol. priklicalo na dan številne topografe, ki so med seboj kar tekmovali, kdo bo svojo domovino in njene značilnosti najlepše opisal in upodobil. Prvi med njimi, ki je važen tudi za nekatere naše kraje, je bil Tirolec Matevž Merian, njegovo delo pa je vsaj posredno spodbudilo topografska prizadevanja Georga Matthäusa Vischerja.

Vischer, po rodu Tirolec, je že leta 1672 izdal Topografijo Dolnje Avstrije, dve leti pozneje pa Topografijo Gornje Avstrije. Bil je tudi kartograf in je na svojem zemljevidu Štajerske iz leta 1678 v skici upodobil celjski grad, ko pa je zbiral gradivo za topografijo Štajerske, je med približno 125 objekti z območja današnjega slovenskega dela dežele narisal tudi mesto. Če upoštevamo, da Clobucciaricheve skice vsaj v obliki, v kakršni so se nam ohranile, niso bile namenjene javnosti, je Vischerjeva veduta Celja prva znana upodobitev mesta, ki je nastala iz zavestnih likovno topografskih pobud in morda je prav zato vse do danes ohranila svoj neokrnjeni sloves.

Delo topografov 17. stoletja je v večji meri pobudilo interes za likovno upodabljanje domačih krajev in tako se od konca stoletja dalje množe tudi upodobitve Celja. Za javne in zasebne potrebe prično nastajati številne mestne podobe, izdelane v različnih zahtevnejših tehnikah, kakršne so olje, stenska slika in akvarel, odvisno pač od okoliščin in namena. Poleg tujih avtorjev, ki so jih pota zanesla v Celje, že srečujemo na delu domače mojstre, včasih pa celo amatere, ki se temu delu posvečajo s posebno skrbjo in zavzetostjo.

Najstarejša znana upodobitev Celja, ki ni nastala iz topografskih pobud, izvira iz leta 1696 in jo, kot se zdi, lahko pripišemo domačemu umetniku, tedaj močno uglednemu celjskemu meščanu Janezu Benediktu Husterju. Že okoliščina, da gre za stensko podobo, ki je krasila navadno meščansko hišo, nas v tem potrjuje. Več pa je seveda starih celjskih podob, ki so nastale iz javnih potreb. Sem sodi izgubljena Hötzlöva akvarelirana perorisba Celja iz leta 1750, ki jo poznamo po dveh mlajših kopijah, dalje izgubljeni akvarel iz okoli leta 1780, ki ga poznamo po ohranjeni fotografiji, in naposled upodobitev Celja na sliki sv. Florijana iz opatijske cerkve. O avtorjih zadnjih treh del sicer ne vemo ničesar, domnevamo pa lahko, da so bili domači umetniki.

Še dve celjski veduti sta se ohranili iz obdobja baroka, ki pa sta jih ustvarila tujca. To je risba Celja v popotni skicirki neznanega Šlezijca iz leta 1713, ki je zasebnomemoarske narave, ter akvarelirana perorisba mesta z okolico, ki jo je okoli leta 1750 izdelal štajerski kronist, plemeniti Jakob E. Cerroni. V obeh primerih gre za amaterski deli, čeprav se seveda okorna Šlezijčeva roka ne more primerjati z večjo Cerronijevo.

Konec 18. stoletja pomeni prelomnico. Požar leta 1798, ki je mesto popolnoma upepelil, simbolično končuje srednjeveško in baročno fazo njegovega razvoja, ki ga ponazarjajo upodobitve iz 17. in 18. stoletja. Celje, dotlej ujeto v meje paralelograma, začrtanega z obrambnim obzidjem, se prične poslej naglo razraščati. Hiše, prej pretežno pritlične in krite s skodlami, postanejo bolj zidane in višje. Ob starem jedru se nanizajo nove ulice, nekdanja pravilna mestna osnova postaja čedalje bolj iregularna. Stavbne črte novih hiš znotraj starega mestnega jedra ostajajo sicer več ali manj nespremenjene, saj so pogojene z deloma še v srednjem veku začrtano parcelacijo, nove stavbe zunaj njega pa se organsko navezujejo na dano mestno tkivo. Rastejo ob novih ulicah, predvsem pa ob pglavitnih komunikacijskih žilah, ob tedanji Graški in Ljubljanski cesti, saj sta strugi Savinje in Voglajne naraven branik proti širjenju mesta v smeri proti jugu in vzhodu. A tudi predmestja, katerih zametki so nastali že v drugi polovici 18. stoletja, se vedno bolj razraščajo. Nekdanje cehovskotrgovsko mestece vedno bolj dobiva značaj pomembnega gospodarskoupravnega, pozneje pa tudi industrijskega središča, kar pogoji tudi nastanek in rast velikih stanovanjskonajemniških hiš v mestnem jedru. Če k temu prištejemo še številne javne stavbe, kot so upravna poslopja, šole in drugo, je pred nami slika Celja, kakršno nam prikazujejo vedute 19. stoletja.

Če stari vedutisti 17. in 18. stoletja težijo le k splošni pričevalnosti ter pri tem raje posplošujejo kot individualizirajo (stolp je zanje stolp in kaj malo jih vznemirja, če je okrogel ali oglat), postanejo sedanji vedutisti občutljivejši za podrobnosti in zlasti za likovni izraz svojih upodobitev. Shematična dokumentarnost stopa čedalje bolj v ozadje, slikarje vedut pa vedno bolj privlačuje predmet njihove upodobitve v svojem enkratnem, specifičnem okolju. Nič več ne nastajajo podobe, slikane iz namišljene ptičje perspektive, ki naj bi poudarile predvsem splošni značaj pokrajine ali naselja ter imenitnost njegovih javnih objektov, trdnjavskega obzidja s stolpi, cerkva in podobno. Slikarji skušajo najti kar najbolj naraven zorni kot, ki jim hkrati omogoča, da zaživi upodobljeni pejzaž ali mesto v svoji avtentični atmosferi. Izbera si tudi slikovito kuliserijo ospredja; to poleg dreves in drevesnih skupin predstavljajo zlasti gruče ljudi pri raznih opravilih, ki naj veduto poživijo in napravijo mikavno. Zdaj so to pastirji na paši, zdaj grabljiče, zdaj spet splavarji. Naj gre za grafiko, gvaš ali olje, vselej naj bo upodobitev čimbolj ubran likovni organizem, droben razpoloženjski izsek življenja. Vse to pa kaže tudi na pomemben premik v smeri kvalitete. Vedutisti tega časa so le še izjemoma amaterji; vse več je med njimi ustvarjalcev, katerih dela je že mogoče ocenjevati z zahtevnejšimi strokovnimi merili.

Prva slika Celja, ki je nastala iz teh novih likovnih pogledov, je Runk-Zieglerjev bakrorez iz okoli leta 1798. Ta odpira vrsto podobno koncipiranih, čeprav v konkretnih rešitvah drugačnih vedut iz prve polovice 19. stoletja. Bakrorez je z več strani zanimiv. Po eni strani predstavlja zadnjo upodobitev Celja pred velikim požarom, po drugi strani pa začenja vrsto listov iz tako imenovanih suit.

Beseda *suita* je francoskega izvora. V svojem prvotnem pomenu označuje spremstvo kakšnega imenitnika ali nadaljevanje, v splošni rabi pa predvsem neko posebno muzikalno obliko, sestavljeno iz posamičnih, v isti tonski vrsti komponiranih skladb. V umetnostni zgodovini zaznamujemo z besedo *suita* serijo pejzažev ali vedut, izdelanih v isti tehniki in istem formatu, ki jih je izdal neki založnik — in po njem se suite navadno tudi imenujejo.

Poleg Stöcklove suite (okoli 1795—1810), iz katere izvira Runk-Zieglerjev bakrorez, se v 19. stoletju zvrsti pred nami vrsta suit raznih založnikov, ki poleg drugih vedut vsebujejo tudi celjsko. Nekatere od njih so izhajale v Gradcu, druge na Dunaju in so, kot kažejo njihovi formati, rabile različnim namenom. Ti-

ste, ki so izhajale v velikih formatih, so bile očitno že od kraja namenjene za krasitev prostorov, saj so spričo svoje cenenosti lahko uspešno konkurirale drugim oljnim podobam. Druge, manjše, so imele intimnejši značaj in so pozneje neredko izšle v obliki albumov. Le izjemoma so bile kupcem na voljo samo kot samostojni grafični listi. Kot risarji in grafiki se pri sultah uveljavljajo šolani mojstri in prav tej okoliščini se imamo zahvaliti za številne, tehnično in umetniško dognane stvaritve.

Celje, takrat okrožno mesto, je kajpak dosledno zastopano v sultah, ki vsebujejo štajerske krajinske motive in ki so izhajale v Gradcu, a tudi v drugih ga pogosto srečamo. Tako so za Celje enako važne pravzaprav vse suite, ki zajemajo območje nekdanje Avstrije, razen tistih, ki so iz tega ali onega vzroka ostale nedokončane, kot na primer tako imenovana Železniška suita. Zadevno gradivo še daleč ni toliko preučeno, da bi bilo mogoče o njem izreči zadnjo besedo, in to navsezadnje niti ni naš namen. Prav pa je, da tu naštejemo suite, v katere celjske vedute že sedaj lahko zanesljivo uvrstimo.

V obdobju, ki nas tu zanima, so to še suite: Stara Kaiserjeva (okoli 1825—1832), Kunikejeva (okoli 1830), Nova Kaiserjeva (1840—1850), Lamplova (1841—1850), Burgerjeva (1856), Paternojeva (okoli 1855), »Tagespost« (okoli 1860) in Reichertova (okoli 1863—64). Vsaka izmed njih ima svoje posebnosti, in čeprav je pri nekaterih čutiti, da niso nastale povsem neodvisno druga od druge, jih lahko štejemo za samostojne likovne stvaritve, nekatere med njimi pa celo za drobne grafične umetnine.

Poleg suit se v 19. stoletju uveljavijo tudi grafične serije vedut, ki so izhajale kot priloge k raznim zgodovinskim, potopisnim ali priložnostnim edicijam. Posebej jih omenjamo, ker so tudi te vedute pozneje pogosto krožile kot samostojni grafični listi in jih kot take še danes najdemo tudi v mnogih javnih in zasebnih zbirkah ali pa so pozneje v obliki grafičnih albumov celo izšle. Prva edicija te vrste je bila Schmidlova knjiga »Das Kaiserthum Oesterreich«, katere III. zvezek »Das Herzogthum Steiermark« je izšel leta 1839. Sledile so ji druge, od Seidlove »Wanderungen durch Tirol und Steiermark« iz leta 1840 mimo vrste edicij, ki so izšle ob otvoritvi južne železnice, do obsežnih kompendijev, ki naj bi v besedi in sliki predstavili staro avstro-ogrsko monarhijo in ki so se pričeli množiti ob koncu prejšnjega stoletja. Delež tovrstnih publikacij pri upodobitvah Celja je razviden iz kataloga.

Naštete suite in knjižne serije vedut so izdelane v različnih tehnikah. Pri Stöcklovi suiti gre še za staro bakrorezno tehniko, drugod pa že srečujemo nove tehnične rešitve in prijeme, ki jih prejšnja stoletja še niso poznala. Tako se že na začetku 19. stoletja uveljavi jeklorez, skoraj sočasno z njim pa tudi litografija. V teh dveh tehnikah je izdelana tudi pretežna večina suit in vedut v knjižnih edicijah tega časa. Zlahkost starih grafičnih listov, katerih vsak je še vedno imel značaj samostojne drobne umetnine, počasi zamenjuje množica industrijskih izdelkov, kjer vsaj od druge polovice 19. stoletja dalje kvantiteta čedalje bolj spodriva kvaliteto. Drobna grafika, prej namenjena izbranemu krogu ljubiteljev, postane množično potrošniško blago.

Bili bi krivični, če bi v tem procesu skupaj s Schoppenhauerjem videli samo dekadenco in propad. Prav »plebejizaciji« drobne likovne umetnosti se imamo namreč zahvaliti za številna pričevanja o podobi naših naselij v polpretekli dobi, ki bi se jim sicer morali odreči. Če je namreč bogato likovno opremljena knjiga še vedno našla pot le do sorazmeroma ozkega kroga ljudi, je novi, merkantilno razporejeni čas nehote poiskal pota in možnosti, da na široko prodre med najširše sloje. Tako ni naključje, da se sredi stoletja pojavijo tudi številni z vedutami okrašeni stenski koledarji in prospekti, ki so deloma rabili za okras, predvsem pa so želeli ljudi zavestno animirati za mike tega ali onega kraja.

Prospektov z vedutami Celja ne poznamo, poznamo pa stenske koledarje, na katerih so upodobitve tega mesta praviloma zavzemale odlično mesto. Ohranilo se je le malo takih koledarjev, vsak izmed njih pa predstavlja pravo bibliofilsko redkost. Koledarji so bili kot vsako drugo potrošno blago namenjeni za časovno omejeno rabo, zato jih nihče ni hranil dlje, kot je bilo potrebno. Doslej smo evidentirali vsega tri različne koledarje, ki vsebujejo tudi upodobitve Celja. Najstarejši med njimi je iz leta 1841 in ga hrani celjska študijska knjižnica, druga dva sta nekaj let mlajša, njune primerke pa hranijo v tujini. Verjetno je bilo takšnih koledarjev svoj čas še dosti več, tu pa lahko opozorimo na to doslej prezrto, a dovolj pričevalno kulturnozgodovinsko gradivo.

V 19. stoletju se razmahne tudi upodabljanje Celja v drugih tehnikah. Mojstri so le redkokdaj še anonimni in nič nenavadnega ni, če srečamo med njimi imena znanih umetnikov tega časa. Toda medtem ko je na grafičnih listih iz raznih suit Celje skoraj vedno upodobljeno v celoti, srečujemo tu čedalje pogosteje tudi upodobitve nekaterih njegovih arhitektonsko ali razpoložensko miškavnih detajlov. Takšen je akvarel mestnega inženirja Friderika Byloffa iz leta 1824, ki kaže stari severozahodni mestni stolp, in takšen je tudi izgubljeni akvarel ali gvaš neznanega avtorja iz okoli leta 1830, ki kaže stara Savinjska mestna vrata. Pozneje srečamo v Celju na delu enega izmed protagonistov domačega krajinarstva Kurza von Goldensteina, ki z nežnimi potezami čopiča slika romantično razpoloženje starega, razvaljenega celjskega gradu.

Ob koncu 19. stoletja se zdi, kot bi hoteli številni slikarji in grafiki z množično produkcijo vedut izsiliti primat pred vedno bolj uveljavljajočo se fotografijo ali kakor bi se bali priznati pred njo svoj poraz. Nekateri še hočejo biti natančni, pa so pusti; drugi, ki hočejo ustreči nenehno rastočim potrebam vse večjega števila časnikov, pa postajajo, nasprotno, površni in neredko se zgodi, da nastajajo nove vedute po fotografskih predlogah. Le posamezniki še vztrajajo. To so slikarji, ki se iz tega ali onega vzroka posvečajo Celju s posebno ljubeznijo in skrbjo. Naš pregled starih celjskih vedut bi ne bil popoln, če bi jih prezrli. To so Celjski pejsažist, ki je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja naslikar vrsto gvašev z motivi iz Celja in njegove bližnje okolice, dalje ptujski slikar Alojz Kasimir, oče znanega grafika Luigija in slikarke Else, ter celjski rojak Avgust Friderik Seebacher.

Celjski pejsažist, prvi slikar, ki nam je zapustil obsežnejši ciklus celjskih vedut, še sodi v zastavljeni časovni okvir. Kasimir in Seebacher sta zunaj njega, vendar sta nam v svojih vedutah ohranila prenekateri značilni motiv iz starega mesta. Tako smo sklenili krog s tremi ustvarjalci, ki sicer niso bili veliki umetniki, a so vendar v sicer že tolikokrat upodobljenem mestu našli nove motive in muke ter jih v skladu s svojo naravo in sposobnostmi likovno izrazili. Tako organsko končujejo neko dobo, ki je še našla navdih v svojem vsakodnevnem okolju in ob njem sproščala svojo ustvarjalno domišljijo. Ta doba je, kot kaže, za vselej odigrala svoj napev. Nekdanje skromno savinjsko mestece se je medtem razraslo v moderno mesto, stare vedute pa ostajajo živa priča njegovega nekdanjega utripa in snovanja.

Tu objavljeni prispevek je skromen povzetek širše koncipiranega dela o starih celjskih vedutah, ki ga je pripravil avtor v letu 1972, a zaradi stabilizacijskih težav ni moglo iziti. Komentarji k posamičnim vedutam so se zato nujno omejili na najnujnejše podatke in le izjemoma so avtorjeva stališča v opombah podrobneje razložena — v primerih, ko gre za podatke in ocene, ki bolj odstopajo od doslej veljavnih mnenj, ali za pomembnejše nove ugotovitve. Zaradi skopo odmerjenega prostora je veljalo opustiti tudi zbrane podatke o avtorjih, pred-

vsem pa je bilo mogoče predstaviti le manjši izbor vedut z ustreznimi reprodukcijami.

Katalog upošteva vse doslej znane celjske vedute, ki so nastale v razdobju od 16. stoletja do leta 1880. Po tem obdobju vedute čedalje bolj postajajo ilustrativno dopolnilo tiskanih tekstov in le še pri posamičnih avtorjih žive kot samostojni likovni organizmi.

Toda tudi pri tako zasnovanem katalogu do neke mere lahko govorimo o izboru ali boljše omejitvah. Upoštevali smo namreč predvsem vedute v običajnih likovnih tehnikah (risba, akvarel, olje, gvaš, bakrorez, litografija itn.), opustili pa smo upodobitve Celja na raznih umetnoobrtnih izdelkih iz stekla ali keramike, katerih funkcija je bila že od kraja zgolj dekorativno pogojena. Tu skoraj praviloma ne gre za samostojne likovne rešitve dane naloge, marveč za modifikacije že znanih predlog. V izbor — razen dveh izjem — tudi nismo sprejeli shematičnih skic celjske mestne podobe z zemljevidov 16. stoletja, od podobice pa smo upoštevali samo dve s svetim Maksimilijanom, ker je na njih poleg naslovnega svetnika upodobljeno celotno mesto. Na drugih podobicah je ob svetniku le slika njemu posvečene cerkve, uvrstitev tega gradiva v katalog pa bi ne bila smotrna.

Katalog je urejen kronološko. Od tega načela smo odstopili samo pri nekaterih vedutah Celjskega pejzažista, ki smo jih pustili skupaj, da bi tako ohranili njihovo organsko povezanost. Upodobitve si slede v časovnem zaporedju, ne oziraje se na to, ali gre za celotno mestno podobo ali samo za njen izbrani del. Avtor je tako odstopil od sicer priljubljenega načela, po katerem slede upodobitvam naselja upodobitve posamičnih arhitektur ali urbanih detajlov v naselju in nazadnje upodobitve okoliških pejzažev ali objektov. To odločitev je podprlo spoznanje, da so ti motivi zlasti na starejših vedutah skoraj dosledno upodobljeni skupaj z mestom. Kronološko načelo je bilo tako dosledneje izvedeno, nastanek vedut pa je mogoče spremljati v historičnem zaporedju njihovega nastajanja. Mnoge vedute, ki po svojem značaju ali izvoru sodijo skupaj, so tako ostale druga ob drugi.

Komentar obsega v prvi vrsti na levi tekočo številko upodobitve (zvezdica za tekočo številko opozarja na komentar v opombah), na desni pa letnico njegove nastanka. Kjer sta navedeni dve letnici, pomeni prva čas nastanka predloge ali originala, druga v oklepaju pa čas nastanka evidentirane kopije. V naslednji vrsti so navedene generalije; za imenom avtorja je slovenski naslov slike, slede pa podatki o njeni tehniki in formatu. V naslednjem odstavku sta navedena originalni naslov in signatura upodobitve ter eventualna oznaka suite, iz katere veduta izvira. Ob podatkih o provenienci je vselej zabeležena ustrezna inventarna številka, če pa smo evidentirali več nahajališč, smo navedli vsaj dve. Kjer gre za vedute iz knjižnih izdaj, smo nahajališče publikacije citirali le pri težje dostopnih edicijah. Kadar je ob naslovu knjige, iz katere grafika izvira, tudi inventarna številka vedute, to pomeni, da je veduta v zbirki evidentirana kot samostojen grafični list. Če podatkov o nahajališču originala nismo mogli ugotoviti, ali pa je le-ta izgubljen, smo navedli, kje so o veduti objavljeni ustrezni podatki. Zaradi lažje berljivosti teksta so podatki o institucijah izpisani s celimi imeni.

Sledi kratka oznaka upodobljenega motiva, nato pa pod geslom Katalog podatki o seznamih, v katerih so bile obravnavane vedute doslej evidentirane. Ime Zahn označuje delo Josepha v. Zahna »Stiria illustrata«, ki je izhajalo kot priloga zvezkom 30—37 letopisa Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark, Gradec 1882—1889. Ime Moškon označuje katalog zbirke vedut v celjskem pokrajinskem muzeju, ki ga je avtorica Milena Moškon objavila leta 1968 v Celjskem zborniku pod naslovom »Upodobitve naselij in stavb s celj-

skega področja«. Ime Curk označuje prispevek Jožeta Curka »Vedute štajerskih trgov in mest«, ki je izšel v Časopisu za zgodovino in narodopisje leta 1969 v Mariboru. Ime Kreiser-Gersch pa naposled označuje rokopisni katalog del slikarja Jožefa Kuwassegga, ki ga je pripravil kustos graške Nove galerije Fritz Kreiser-Gersch in ljubeznivo dovolil njegovo uporabo. Po istem avtorju navajamo tudi inventarne podatke za nekatere Kuwassegove litografije. Imenu raziskovalca sledi za pomišljajem tekoča številka iz avtorjevega seznama (kolikor je posamične vedute oštevilčil), nato pa v oklepaju njegova datacija. Ti podatki naj omogočijo primerjavo z našimi datacijami.

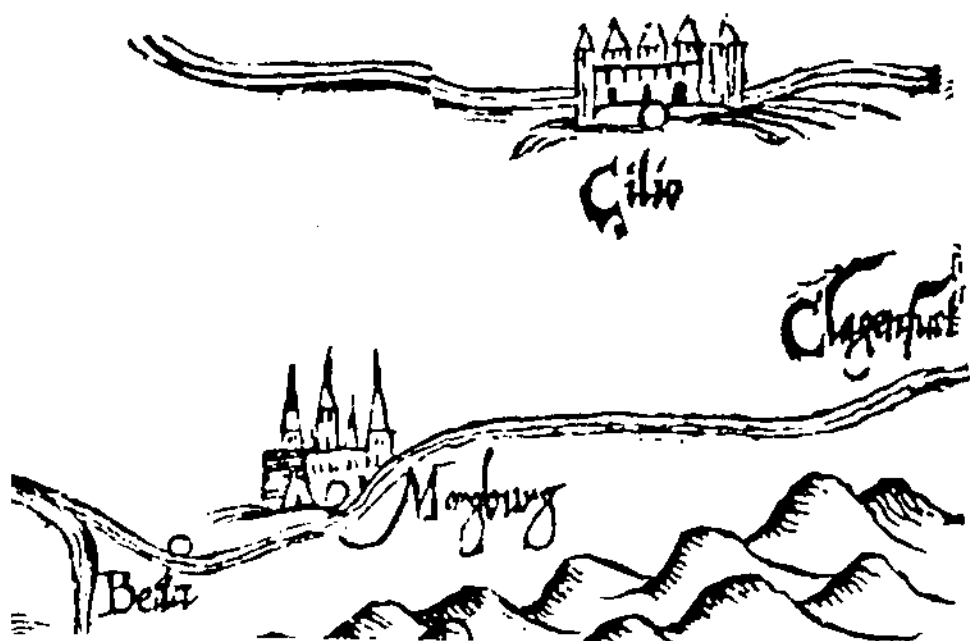
V zadnji alineji so pod geslom Literatura nastete najpomembnejše obravnave zadevnih vedut. Kjer gre za vedute, ki v dosedanjih razvidih niso bile upoštevane niti ni o njih kakšne literature, smo zadnji dve gesli izpustili.

Katalogu slede opombe. Tu se je avtor omejil na komentarje, ki zadevajo upodobitve, le izjemoma pa je komentiral tudi upodobljene objekte. Na koncu so v poglavju o uporabljeni literaturi navedeni najvažnejši viri, ki jih je avtor uporabljal pri svojem delu.

Štejem si v prijetno dolžnost, da se zahvalim vsem posameznikom in institucijam, ki so mi pri mojem delu pomagali s podatki in nasveti. Posebej velja zahvala prof. Janku Orožnu iz Celja, ki mi je z veliko prizadevnostjo pomagal razvozlati mnoga zapletena vprašanja v zvezi z upodobljenimi motivi pri Celjskem pejzažistu, prav tako pa tudi osebu študijske knjižnice ter pokrajinskega muzeja v Celju, Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu, Avstrijske nacionalne biblioteke na Dunaju, Gornjeavstrijskega deželnega arhiva v Linzu ob Donavi, Nove Galerije v Gradcu, Štajerske deželne biblioteke v Gradcu in drugim. Pri tem ne smem pozabiti na gospoda Heinza Hiebla, restavratorja iz Gradca, ki mi je za moje študije dal na voljo svojo bogato zbirko Styriace. Še posebej pa sem dolžan zahvalo zavodu za spomeniško varstvo v Celju, ki je to delo omogočil in ki hrani v svojem arhivu originalne fotografske posnetke obravnavanih vedut in objavljenih reprodukcij.

K A T A L O G

- Štev. 1 1543
- I. K.: Zastavonoša pred gradom Celje. Lesorez, format ni ugotovljen.
 Napis in signatura: »Cilli. IK.«
 Provenienca: iz knjige J. Köbel: »Wappen des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation«. Frankfurt am Mein 1543.
 Reproducirano v knjigi G. May: »Cilli. Stadt, Landschaft, Geschichte«. Celje 1943.
 Prva znana, še povsem fantazijska upodobitev gradu Celje.
- Štev. 2 1556
- Christoph Froschauer: Celje na zemljevidu Nemčije. Lesorez, format ni ugotovljen.
 Napis in signatura: list »Germania — Tütschland« iz Froschauerjevega atlasa »Landtaflen...« Zürich 1556.
 Provenienca: iz knjige Josepha v. Zahna: »Steiermark im Kartenbilde der Zeiten«, reproducirano po originalu iz ulmske državne biblioteke. Celje je na zemljevidu upodobljeno krokijsko, brez pretenzije, da bi upodobitev ustrezala resničnosti.
 Literatura: J. v. Zahn: Steiermark im Kartenbilde der Zeiten. Vom 2. Jahrhundert bis 1600. Grädec 1895.

Neznani avtor: Itinerarni romarski zemljevid s Celjem, detajl

Štev. 3

1569

Neznani avtor: Itinerarni romarski zemljevid s Celjem. Lesorez.

Format ni ugotovljen.

Napis in signatura nista ugotovljena.

Provenienca: iz knjige Josepha v. Zahna: »Steiermark im Kartenbilde der Zeiten«, po originalu v Münchenski državni biblioteki. Avtor navaja samo letnico izdaje.

Celje je na zemljevidu zaznamovano z improvizirano vedutno skico.

Štev. 4

Ok. 1580

Neznani avtor: Celjska veduta.

V svoji knjigi »Die Landesaufnahme Innerösterreichs von Johannes Clobuciarich« je dr. Fritz Popelka na str. 29 zapisal: »Ein noch schöneres Bild von Cilli (ca 1580) barg ehemals das Landesregierungsarchiv, das heute verschollen ist« (Še lepšo sliko Celja, ki je danes ni več, je nekdanj hranil arhiv deželne vlade.).

Poizvedovanja za sliko niso bila uspešna.

Štev. 5

Ok. 1603

Johannes Clobuciarich: Zemljevidna skica Celja z gradom. Risba s tušem po risbi s svinčnikom na listu formata 32 × 43 cm.

Napisa in signatura ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Gradec, Meillerakten 25 a. List štev. 86, prednja stran.

Na listu sta poleg drugega skicirana mesto in grad Celje.

Johannes Clobucciarich: Skica Celja z gradom. Risba s tušem na listu formata 32×43 cm.

Napisa in signature ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Meillerakten 25 a. List št. 50, hrbtna stran.

Prva avtentična upodobitev Celja in celjskega gradu z dokumentarno zanimivimi podrobnostmi.

Katalog: Curk (1603).

Literatura: Dr. Fritz Popelka: »Die Landesaufnahme Innerösterreichs von Johannes Clobucciarich, 1601—1605«. Gradec 1924, str. 29. Jože Curk: Razvoj celjske mestne vedute. CZC 1957, str. 253.

Neznani avtor: Grad Celje s severa. Rjavobela fotografija izgubljenega originala, 32×61 cm.

Napisa ni. Signatura nečitljiva.

Provenienca: pokrajinski muzej Celje, inv. št. G VI-f 2.

Grad je naslikan v prvem planu z mnogimi pomanjkljivostmi.

Katalog: Moškon — 60 (1690).

Neznani avtor: Grad Celje z jugovzhoda. Rjavobela fotografija izgubljenega originala, $37,3 \times 58,7$ cm.

Napisa in signature ni.

Provenienca: pokrajinski muzej Celje, inv. št. G VI-f 3.

Pendant vedute katalog št. 12 z istimi značilnostmi.

Katalog: Moškon — 61 (1690).

Vischer — Trost: Celje z gradom na zemljevidu Štajerske iz l. 1678. Bakrorez, format lista $33,7 \times 45$ cm.

Napis na zemljevidu: »Styriae Ducatus Fertilissimi Nova Geographica Descriptio, Authore: G. M. Vischer. 1678. (Najplodovitejše vojvodine Štajerske novi geografski opis, pripravil G. M. Vischer. 1678.) V desnem spodnjem oglu je signatura bakrorezca: »Andr(eas) Trost sculpsit«.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Kartensammlung, inv. šte. 4.

Mesto je na zemljevidu označeno samo tlorisno, grad Celje pa v veduti.

Literatura: Ivan Stopar: Grajski objekti z območja slovenske Štajerske na Vischerjevem zemljevidu iz leta 1678. Celje 1972, str. 13.

Štev. 7. Na steni nekdanje gostilne na starem celjskem gradu (Cesta na grad 74) je na trlistnem polju enaka upodobitev objekta, nad njo pa je letnica 1633. Zdi se, da je slika izdelana po isti predlogi kot akvarel, ki ga je okoli leta 1900 posnel neznan fotograf, saj si je težko misliti, da bi bila letnica naključna. Nenatančnost obeh upodobitev, ki nesporno izvira iz originala, nas spričo zgodnje letnice domnevnega nastanka predloge ne sme motiti, kajti na vedutih ni nobene podrobnosti, ki bi tej dataciji oporekala. Enako velja za veduto šte. 8.

Štev. 10*

Ok. 1685

Georg Matthäus Vischer: Celje z gradom. Lavirana perorisba, 12,2 × 20,7 cm. Napis: sredi slike zgoraj v latinskih verzalkah »CILIA«, nad gradom »ober Cilia«, spodaj v vodi »Sannfluss«. Signature ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/2.

Gre po vsej verjetnosti za predlogo vedute štev. 11.

Štev. 11

Ok. 1686

Georg Matthäus Vischer: Celje z gradom. Bakrorez, 12,4 × 20,9 cm.

Napis: sredi vedute »CILIA«, desno nad gradom »Ober Cilia«, spodaj v vodi »Saanfluss«. Signature ni.

Provenienca: iz Vischerjeve knjige »Topographia ducatus Stiriae«, Gradec 1681. V slovenski faksimilirani izdaji, ki je v redakciji I. Stoparja izšla l. 1971 pri Cankarjevi založbi v Ljubljani, ima grafika številko 8. V Vischerjevem registru, ki je sestavni del njegove Topografije, je list označen s številko 40 in z naslednjim besedilom: »Cilli im Viertl Cilli. Ein Lands-Fürstliche Stadt«. (Celje v celjski četrti. Deželnoknežje mesto.)

Bakrorez kaže Celje z gradom v ozadju pri pogledu z jugovzhoda. V podrobnostih ni zanesljiv.

Katalog: Zahn — 294/1 (1680); Curk (1681).

Literatura: Jože Curk: Razvoj celjske mestne vedute, CZC 1957, str. 256.

Štev. 12

Ok. 1686

Georg Matthäus Vischer: Celje z gradom. Bakrorez. Format ni ugotovljen.

Napis: sredi slike v latinskih verzalkah »CILIA 1683«, desno nad gradom »Ober Cilia«, spodaj v vodi »Saanfluss«. Signature ni.

Provenienca neznana. Bakrorez je reproduciran v knjigi Gerharda Maya: »Cilli, Stadt, Landschaft, Geschichte«. Celje 1943.

Bakrorez je v vseh potankostih identičen z veduto štev. 11. Razložek je le v letnici 1683, ki je tu pripisana naslovu in za katero ni mogoče ugotoviti, kako je utemeljena, kakor tudi ne, ali gre za originalen odtis s plošče ali za sekundaren pripis.

Štev. 13*

1696

Johann Benedikt Huster: Celje z gradom. Oljna tempera na glajenem ometu, 77 × 111 cm.

Napis: »Cilli«. Ostali del napisa poškodovan in nečitljiv. Signatura ni ohranjena.

Provenienca: pokrajinski muzej Celje, inv. štev. S 562.

Štev. 10/11. Na naslovnem listu Vischerjeve Topografije je letnica 1681, vendar je znano, da je avtor mnoge liste napravil pozneje. Poznejšega datuma je verjetno tudi upodobitev Celja. V Vischerjevem rokopisnem seznamu bakrorezov, ki jih velja šele napraviti in ki ga Zahn v svoji študiji o Vischerju datira v leto 1685, je namreč govor tudi o Celju. Možno je torej, da je risba kot predloga za bakrorez nastala šele tedaj. Kmalu nato je bil bakrorezni list s Celjem že izdelan, kot izvemo iz naslednjega Vischerjevega seznama, ki je po Zahnu nastal okoli leta 1687 in ki našteva bakrorezne plošče, katere je bi avtor medtem že oddal stanovom.

Štev. 13. M. Moškonova dopušča možnost, da je veduto naslikal Johannes Hötzel, ki je izpričan kot avtor izgubljene vedute Celja iz leta 1750 (M. M.: Upodobitve naselij ..., str. 253, op. 23). Toda če je z muzejsko inventarno knjigo izpričana letnica pravilna, imamo — sodeč po signatura in nekaterih drugih znamenjih — po vsej priliki opraviti s tedaj uglednim celjskim slikarjem Johannom Husterjem, ki je bil celo nekajkrat celjski župan.

Slika spominja na Vischerjev bakrorez, vendar se od njega v podrobnostih razločuje.

Katalog: Moškon — 1 (1696); Curk (kon. 17. stol.).

Literatura: Poročilo konservatorja Riedla v Mittheilungen der K. K. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst und Historischen Denkmale, Wien 1902 — I/10, str. 294. Jože Curk: Razvoj celjske mestne vedute, CZC 1957, str. 256.

Štev. 14

marec 1713

Šlezijjski popotnik: Celje s severa. Risba s črnilom na listu formata 9,5 × 15,5 cm.

Napis: »Cyllly: 45. 1713 Mens: Mart.« Signature ni.

Provenienca: popotna skicirka neznanega šlezijjskega popotnika iz Gornjeavstrijskega deželnega arhiva v Linzu ob Donavi. Skicirka obsega štiri sekundarno oštevilčene zvežičice. Celjska veduta je v četrtem na strani 236 in je upodobljena skupaj s Slovensko Bistrico. Med obema vedutama je spremno besedilo: »Cilli ein Stadt im windischen exilio ein wiste gegendt. N. 1 das wagenspergische geschloss. 2 die Pfar Kirch. 3 Minoritten. 4 Rathauss. 5 Capuciner. 6 S Josephi. 7 das Thurnische Schloss . . . Cilla decolatio Maximiliani episcopi.« (Celje, mesto v slovenskem eksilu, pusta pokrajina. Št. 1. wagensberški grad, 2. župnijska cerkev, 3. minoriti, 4. rotovž, 5. kapucini, 6. sv. Jožef, 7. Thurnov grad, 8. sv. Miklavž . . . V Celju so obglavili škofa Maksimilijana.)

Risba kaže Celje z bližnjo okolico pri pogledu s severa. Izdelana ni posebno večje in je v podrobnostih nezanesljiva.

Katalog: Curk (1713).

Literatura: Hans Wutschnig: Steirische Städte und Märkte im Reisebilderbuch eines Schlesiens, 1710—1714, Blätter für Heimatkunde XIX, Gradec 1941, str. 13 sq. Emilijan Cevc: Vedute slovenskih krajev iz začetka 18. stoletja. Kronika VII, 2, 1959.

Štev. 15*

1. pol. 18. stol.

Neznani avtor: Božjepotna podobica sv. Maksimilijana s Celjem. Bakrorez, 12,4 × 8,2 cm.

Napis: »Maximilianus Cilliae in Styria Martyrium passus est. Anno 287«. (Maksimilijan je l. 287 umrl kot mučenik v Celju na Štajerskem.) Signature ni.

Provenienca: pokrajinski muzej v Celju, brez inventarne številke.

Podobico je objavil A. Gubo v svoji zgodovini Celja na str. 43.

Pod svetnikom v škofovskem ornatu je v ptičji perspektivi upodobljeno Celje s svojimi najvažnejšimi arhitekturami.

Katalog: Curk (zač. 18. stol.)

Literatura: Jože Curk: Razvoj celjske mestne vedute, CZC 1957, str. 256.

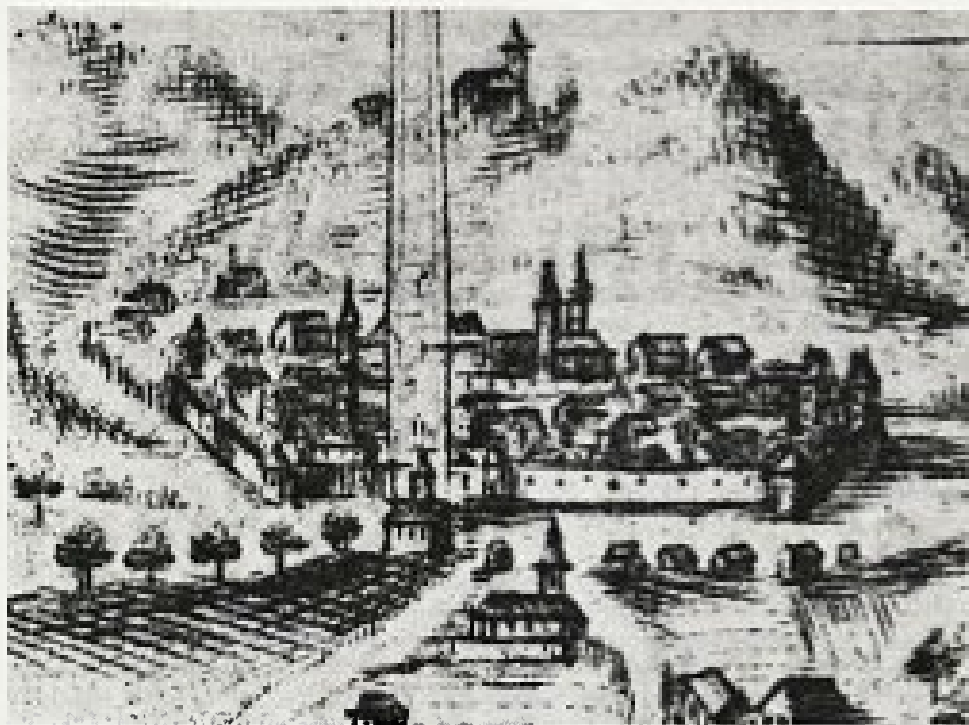
Štev. 16

1750 (1831)

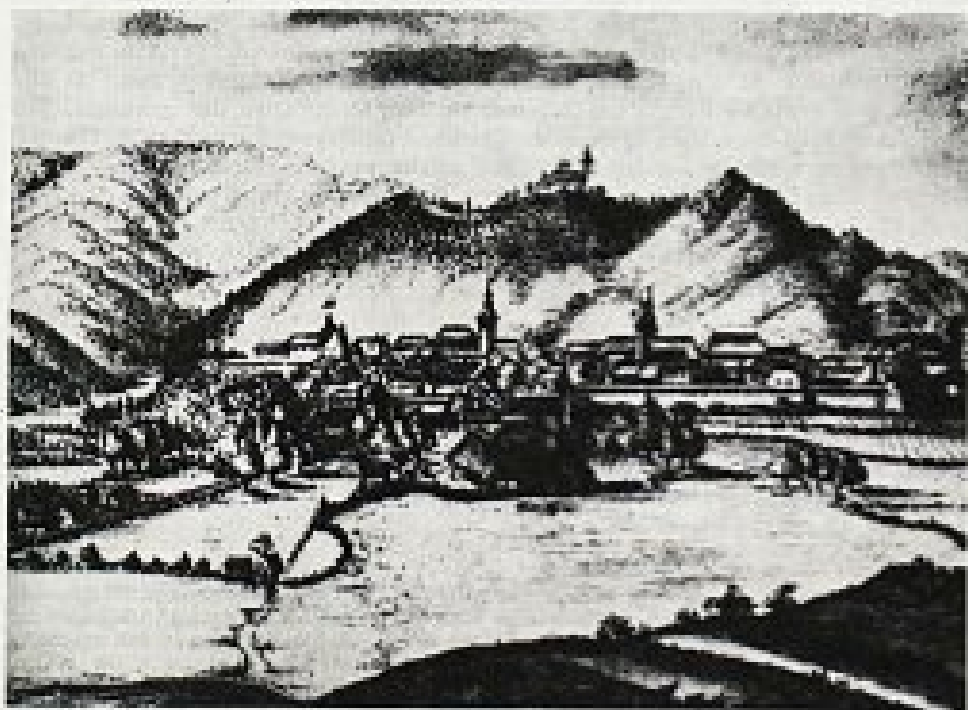
Johannes Hötzel — J. v. Rainhofen: Celje z okolico. Akvarelirana perorisba, 53,4 × 79,2 cm.

Napis in signatura: »Cilli im Jahr 1750. Joseph v. Rainhofen 1831 — nach dem Original des Johannes Hötzel«.

Štev. 15. Bakrorezna podobica ima na hrbtni strani uvod v življenjepis sv. Maksimilijana, ki se je nadaljeval na naslednjem, neohranjenem listu.

Neznani avtor: Božjepotna podobica sv. Maksimilijana s Celjem, detajl

Jacobus Ernestus de Cerroni: Prospekt Celja, detajl

Provenienca: pokrajinski muzej Celje, inv. šte. G VI-24.

Celje in njegova bližnja okolica sta upodobljena v ptičji perspektivi s severovzhoda in z mnogimi podrobnostmi.

Katalog: Moškon — 3 (1750); Curk (1750).

Literatura: Jože Curk: Razvoj celjske mestne vedute, CZC 1957, str. 256—259.
Janko Orožen: Zgodovina Celja in okolice, Celje 1972, str. 403.

Štev. 17*

1750 (1853)

Johannes Hötzel — neznani kopist: Celje z okolico. Akvarelirana peronisba, 53,5 × 78,5 cm.

Napis v zgornjem desnem oglu: »Cilli im Jahr 1750«. Signature ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli GF 1.
Veduta je skoraj v vseh podrobnostih razen v tehnični izvedbi in napisni opremi identična z Reinhofnovo kopijo šte. 16.

Katalog: Zahn — 295/2 (1750).

Štev. 18*

Ok. 1750

Jacobus Ernestus de Cerroni: Prospekt Celja. Lavirana perorisba, 20 × 48 cm.

Napis in signatura: »Prospekt von Cilley in Steyermarck eine Hauptstatt der grafschafft gleichen Nahmens. Jacobus Ernestus de Cerroni del.« (Prospekt Celja na Štajerskem, glavno mesto istoimenske grofije. Narisal J. E. de Cerroni.)
Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli I/1.

Veduta kaže mesto pri pogledu s severa hkrati z najbližjo okolico. Pod sliko je komentar: »1. Die PfarrKirchen. 2. Minoriten. 3. Die Burg und dermahlige Casernes. 4. Das Laibacher Thor. 5. Das Grätzer Thor. 6. St Margaretha. 7. St. Maximilian. —. Ziegel-Hütten. 9. Calvari Berg. 10. St. Ioseph. 11. Alte Schloss. 12. St. Niccolai. 13. Capuciner. 14. Das Wäll auser der Zigel-hütten. 15. Die hohen Berge hinter dem alten Schloss. 16. Das Orth, alwo das grabmahl des Römischen Feld-herm Syls erfunden Worden.« (1. Župnijska cerkev. 2. Minoriti. 3. Grad in sedanja vojašnica. 4. Ljubljanska vrata. 5. Graška vrata. 6. Sv. Marjeta. 7. Sv. Maksimilijan. 8. Opekarna. 9. Kalvarija. 10. Sv. Jožef. 11. Stari grad. 12. Sv. Miklavž. 13. Kapucini. 14. Nasip v bližini opekarne. 15. Visoke gore za starim gradom. 16. Mesto, kjer so našli grob rimskega vojskovodja Sile.)

Katalog: Curk (ok. 1760).

Štev. 19

Ok. 1750

Jacobus Ernestus de Cerroni: Panorama z Jožefovega hriba. Akvarel, 20,4 × 21,3 cm.

Napis: »Plaine der nächst Sanct Joseph ausser Cilley in Steyermarck gelegenen Gögend«. (Ravnica blizu sv. Jožefa pri Celju na Štajerskem.) Signatura v veduti: »J : E d Cerroni del.«

Štev. 17. Zahn omenja to veduto kot najmlajšo kopijo izgubljenega Hötzlovega originala, ne omenja pa miniaturne letnice 1853, ki je izpisana s kornaj milimeter velikimi črkami levo od cerkve sv. Maksimilijana in ki jo lahko štejem za čas nastanka kopije.

Štev. 18. Datacijo opravlčuje zlasti okoliščina, da je Celje šele po tem letu postalo okrožno središče, medtem ko je bilo dotlej metropola celjske grofije, kakor je označeno tudi v naslovu vedute.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Umgebung I/1, hrbtna stran.

Zdi se, da gre za pogled izza cerkve sv. Jožefa proti pokrajini na vzhodu.

Štev. 20

Ok. 1780 (1853)

F. Jungblut: Celje s severa. Fotografija izgubljenega akvarela. Format originala neznan.

Napis in signatura v levem spodnjem oglu: »F. Jungblut 1853«.

Provenienca: fotoarhiv celjskega fotografskega mojstra Pelikana.

Veduta kaže pogled na mesto s severa v ptičji perspektivi in je zelo sorodna upodobitvi mesta na sliki sv. Florijana štev. 21.

Katalog: Curk (ok. 1777).

Literatura: Jože Curk: Razvoj celjske mestne vedute, CZC 1957, str. 259.

Štev. 21*

Ok. 1784

Neznani slikar: Sv. Florijan gasi Celje. Oljna podoba na platnu, 152 × 113 cm.

Napisa in signature ni.

Provenienca: opatijska cerkev sv. Danijela v Celju.

Pod svetnikom je mesto, slikano v ptičji perspektivi s severa.

Katalog: Curk (ok. 1780).

Literatura: Jože Curk: Razvoj celjske mestne vedute, CZC 1957, str. 259.

Štev. 22*

Ok. 1798

Runk — Ziegler: Celje z okolico. Kolorirani bakrorez, 26,6 × 40,2 cm.

Napis in signatura: »Die Stadt Cilli. La Ville de Cilli. Runk del., Ziegler sc., Verlag F. X. Stöckl in Wien. Cum. Prlv. S. C. M.« Iz Stöcklove suite.

Provenienca: pokrajinski muzej Celje, inv. št. G. VI-25.

Mestna veduta je narisana v precejšnji oddaljenosti pri pogledu s severa.

Katalog: Zahn — 296/3 (ok. 1810); Moškon — 6 (ok. 1810); Curk (ok. 1805).

Literatura: Jože Curk: Razvoj celjske mestne vedute, CZC 1957, str. 260.

Štev. 23

Ok. 1798

Runk — Ziegler: Celje z okolico. Kolorirani bakrorez, 26,6 × 40,2 cm.

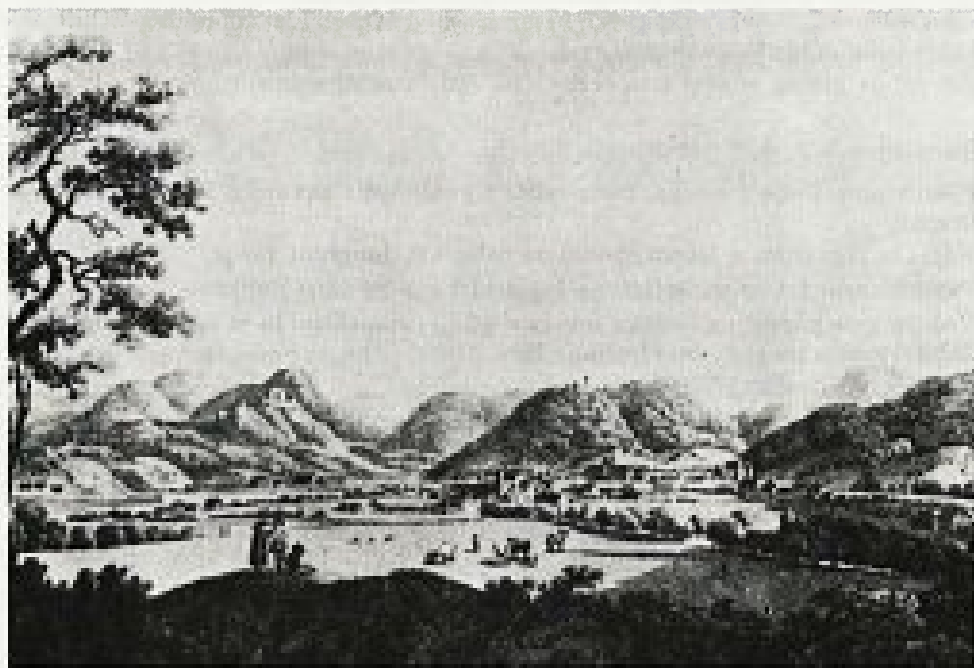
Naslova in signature ni. V levem spodnjem oglu je sekundarni pripis s črnilom: »St. No. 17. Die Stadt Cilli«. Iz Stöcklove suite.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli I/2.

Poskusni odtis vedute štev. 22 brez napisnih oznak.

Štev. 21. Gre za votivno podobo, ki jo morda kljub shematičnosti lahko dokaj natanko datiramo. Curki vode, ki lijejo iz Florijanove golide, padajo namreč natanko na tiste hiše v Zidanškovi ulici in Na okopih, ki so l. 1783 pogorele.

Štev. 22/23. Gre za zadnjo izmed vedut, ki kažejo Celje pred velikim požarom l. 1798, ko je mesto docela izgubilo svoj dotedanji baročni značaj. Tako ima zvonik opatijske cerkve še čebulasto-laternasto kapo, mesto pa svoje celotno obzidje. Tudi stolp nad Graškimi vrati še stoji. Vse to nas opravičuje, da pomaknemo dosedanje datacije vedute za približno poldrugo desetletje nazaj na konec 18. stoletja.

Runk — Ziegler: Celje z okoljeo

Štev. 24

1818

Neznani avtor: Maksimilijanova cerkev pri Celju. Bakrorez, 5,2 × 8,5 cm.

Napis: »Die Maximilians-Kirche bey Cilli«. Signature ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli-Umgebung III/1. Iz knjižice: »J. A. Kumar's Klein-Almanach für Damen«, ki je izšla l. 1818 v založbi Jos. Kaiserja na Dunaju.

Katalog: Zahn — 324/1 (1817).

Štev. 25

Ok. 1820

Krell: Maksimilijanova cerkev pri Celju. Kolorirana litografija, 15,5 × 10,7 cm.

Napis in signatura: »Die Maximilian Kirche bey Cilli. No. 6. Lith. v: Krell«.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli-Umgebung II/1.

Cerkvica in kapelica sv. Maksimilijana pri pogledu s severa v fantazijski okolici.

Katalog: Zahn — 325/32 (ok. 1820).

Štev. 26

Ok. 1820

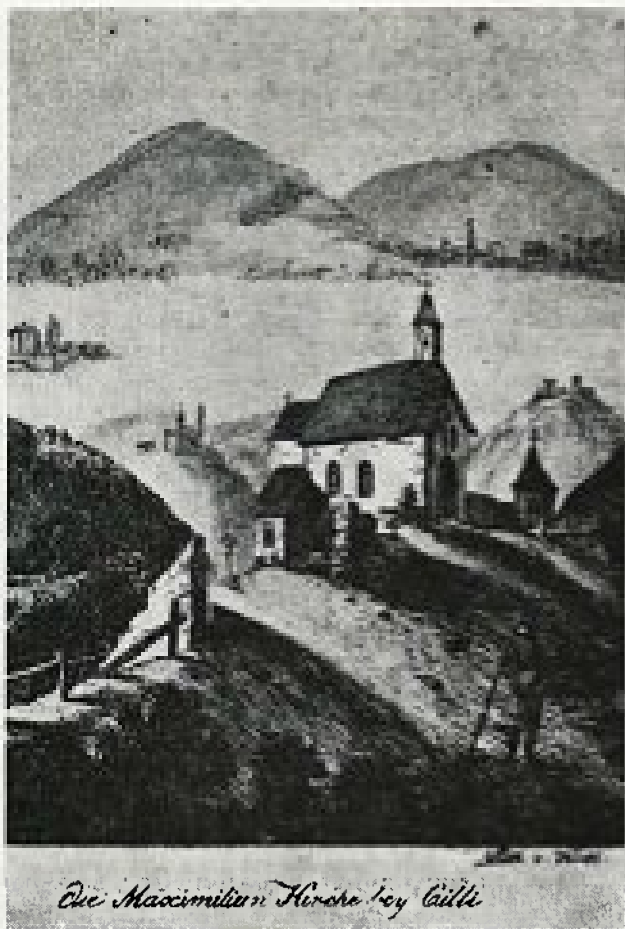
Navarra (?): Celje s severa. Gvaš; 24 × 34,5 cm.

Napisa in signatura ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli I/3.

V ospredju Spodnji Rožni dvor, v ozadju mesto.

Katalog: Zahn — 297/4 (ok. 1820); Čurk (ok. 1820).

Krell: Maksimilijanova cerkev
pri Celju

Die Maximilian-Kirche bey Cilli

Štev. 27

Ok. 1820

Navarra (?): Razvaline gradu Celje. Gvaš, 24 × 33,4 cm.

Napisa in signature ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli-Umgebung I/2.

V ospredju Savinja, desno vrh hriba grajske razvaline. Pendant slike štev. 26.

Katalog: Zahn — 327/4 (ok. 1820).

Štev. 28

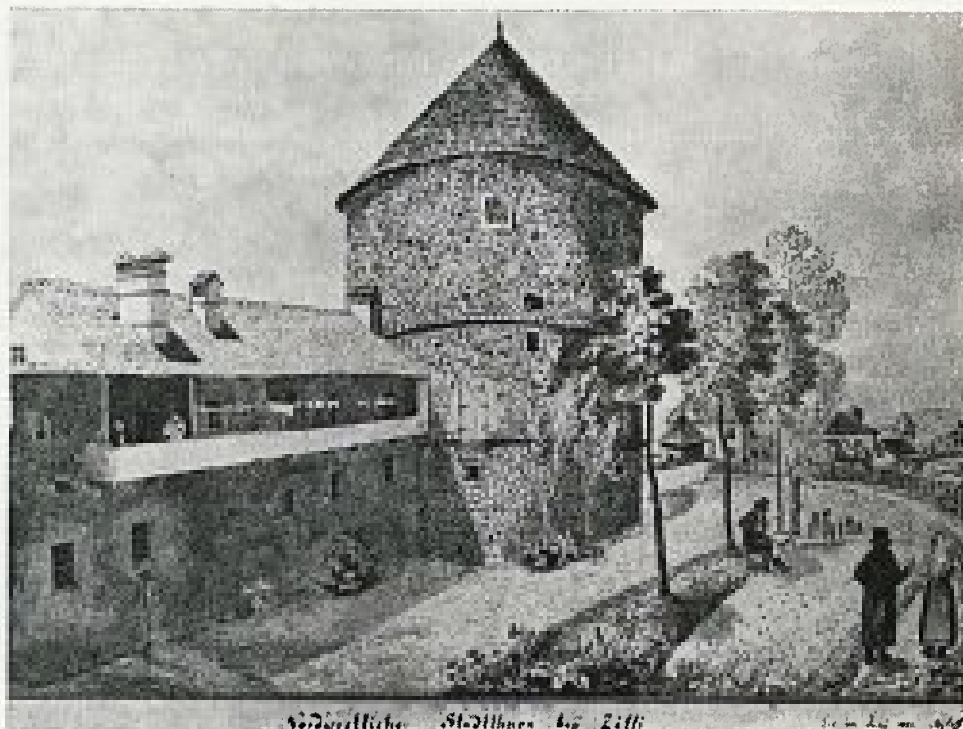
1824

Friderik Byloff: Severozahodni mestni stolp. Lavirana perorisba, 17 × 22,5 cm.

Napis in signatura: »Nordwestlicher Stadtthurn bey Zilli. Gez: im juny 1824. Byloff«.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/36. Stolp je naslikan v sklopu starega obrambnega zidovja.

Literatura: Ivan Stopar: Iz preteklosti celjske gledališke hiše. Gledališki list SLG Celje. Sezona 1967/68, štev. 1.

Friderik Byloff: Severozahodni mestni stolp

Štev. 29*

Ok. 1825

Wolf — Kunike: Okrožno mesto Celje. Litografija, 25,2 × 33,7 cm.

Napis in signatura: »OBER STEYERMARK. Kreisstadt Cilli. Kunike gedr. Wolf lithog.« Iz Kunikejeve suite.

Provenienca: pokrajinski muzej Celje, inv. št. G VI-28; Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli I/4.

Mesto je upodobljeno z jugozahoda.

Katalog: Zahn — 298/5 (ok. 1825); Moškon — 7 (ok. 1825); Curk (ok. 1830).

Štev 30*

Ok. 1830

Johann Wachtl: Okrožno mesto Celje na Spodnjem Stajerskem. Litografija z iglo, 8,1 × 14,4 cm.

Napis in signatura: »Kreisstadt Cilli in Untersteyer. Lith. v. Wachtl.« Iz stare Kaiserjeve suite.

Provenienca: študijska knjižnica Celje, nekatalogizirana; Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/3.

Štev. 29. V originalnem naslovu je Celje pomotoma locirano na Zgornje Stajersko. Štev. 30. Vedute iz te suite je avtor pozneje združil in jih izdal v treh albumih s skupnim naslovom: »Lithographirte Ansichten der Steyermärkischen Staedte, Maerkte und Schloesser — gesammelt und — Herausgegeben von. J. F. Kaiser Inhaber der k. k. privilegierten Lithographischen Anstalt zu Gratz«. Delo je izšlo v treh zvezkih, katerih tretji obsega takratno mariborsko in celjsko okrožje.

Mesto z jugozahoda. Očiten je naslon na Kunikeja.

Katalog: Zahn — 299/6 (ok. 1830); Curk (1832);

Literatura: Jože Curk: Razvoj celjske mestne vedute, CZC 1957, str. 260/261.

Štev. 31

Ok. 1830

Neznani avtor: Vodna vrata. Fotografija izgubljenega akvarela ali gvaša. Format originala neznan.

Napisa in signature ni.

Provenienca: fotoarhiv celjskega fotografskega mojstra Josipa Pelikana.

Pogled na vodna vrata v južnem mestnem obzidju s savinjskega nabrežja.

Štev. 32

1839

W. Pobuda: Celje z jugozahoda. Jeklorez, 7,2 × 9,7 cm.

Napis: »Cilli«. Signature ni.

Provenienca: pokrajinski muzej Celje, inv. št. G VI-26. Veduta je iz Schmidlove knjige »Das Herzogthum Steiermark«, ki je izšla l. 1839 v Stuttgartu kot III. zvezek serije »Das Kaiserthum Österreich«.

Pogled na Celje s pobočja Miklavškega hriba. Verjetno svobodna predelava Kunikejeve suite.

Katalog: Moškon — 9 (ok. 1845); Curk (1839).

Štev. 33

Ok. 1840

Wonsidler — Folwarezny: Razvaline gradu Celje. Litografija z iglo, 7,8 × 11,2 cm.

Wonsidler — Folwarezny: Razvaline gradu Celje

Napis in signatura: »Ruinen von Cilly. Gez: von A. J. Wonsidler. Lith. von Jos. Folwarezny«.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli-Umgebung II/2.

V ospredju Savinja z Bregom in kapucini, levo v ozadju grad.

Štev. 34*

1840

Mayer — Payne: Celje z Jožefovega hriba. Jeklorez, 9,8 × 14,9 cm.

Napis in signatura: »Cilli. L. Mayer del. A. H. Payne sc. Leipzig d. Engl. Kunst. Anstalt«.

Provenienca: pokrajinski muzej Celje, inv. št. G. VI-31. Iz knjige Joh. Gabr. Seidla: »Wanderungen durch Tyrol und Steiermark. Zweiter Band. Steiermark. Leipzig, Georg Wigand's Verlag«, ki je izšla kot VII. zvezek serije »Das male-
rische und romantische Deutschland«. Knjiga je pri isti založbi izšla tudi v samostojni obliki z naslovom: »Wanderungen durch Steiermark«.

Veduta kaže pogled na mesto z vzhoda.

Katalog: Zahn — 301/8 (ok. 1845); Moškon — 10 (ok. 1845); Curk (1847).

Štev. 35

1840

Mayer — Hinchliff: Grad Celje. Jeklorez, 9,6 × 15 cm.

Napis in signatura: »Ober-Cilli. gez. v. Mayer, gest. v. Hinchliff. Druck v. C. Paez in Leipzig«.

Provenienca: pokrajinski muzej Celje, inv. št. G. VI-35. Veduta je izšla v istih edicijah kot veduta št. 34.

Pokrajina z gradom v ozadju s severa.

Katalog: Zahn — 328/5 (1845); Moškon — 62 (1845).

Štev. 36

1841

Neznani avtor: Celje z jugozahoda. Kolorirana litografija, 10 × 20,5 cm.

Napis: »Cilli«. Signature ni.

Provenienca: stenski koledar, brez navedbe avtorja in založnika, z naslovom: »Erinnerung an die Steyermark für das Jahr 1841«. Študijska knjižnica Celje, nekatalogizirano.

V ospredju rečica Savinja, za njo Celje z jugozahoda. Naslon na veduto iz Kaiserjeve suite.

Štev. 37*

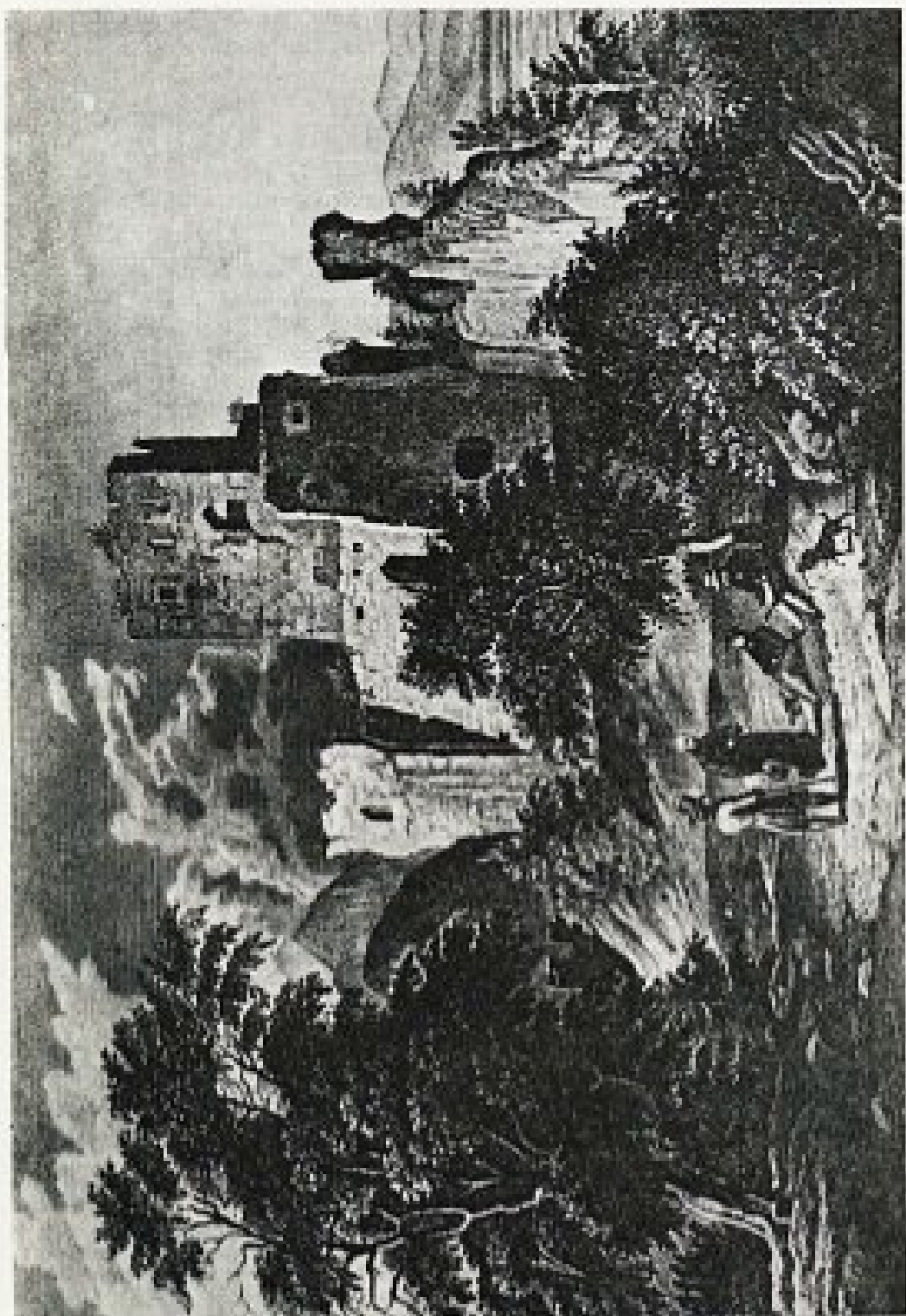
1842

Vincenc Gurnik: Krajina s starim gradom. Olje na platnu, 32,7 × 43,5 cm.

Napisa ni. Signatura: »Vinc. Gurnigg in Cilli 1842«.

Štev. 34/35. Prva in druga izdaja citirane Seldlove knjige sta izšli brez letnice. Letnico izda navaja avtor v uvodu h knjigi »Die Staatsbahn von Wlen bis Triest«, ki je izšla v Trstu l. 1856. Tu omenja na str. 7, da je prva izdaja izšla l. 1840, druga pa l. 1845. Jeklorez je znan tudi kot samostojen grafični list, obenem pa je izšel v grafični mapl z naslovom: »Erinnerung an Steyermark. 30 Ansichten in Stahlstichen. Leipzig, C. A. Haendel's Verlag«. Tudi ta mapa je izšla brez letnice in predstavlja izredno bibliofilsko redkost. Evidentirali smo jo v zasebni zbirki Styriace g. Heinza Hiebla v Gradcu.

Štev. 37/38. V. Gurnik je bil poštni uradnik in ugleden meščan, ki je bil l. 1848 izvoljen celo za »velitelja« celjske narodne straže. S slikarstvom se je ukvarjal kot

Major - Lord: Grand Castle

Provenienca: zasebna last. Fotokopijo hrani Narodna galerija v Ljubljani.
V ospredju pokrajina z možem, levo v ozadju razvaline gradu

Štev. 38

1843

Vincenc Gurnik: Pogled na staro grofijo. Olje na platnu, 41,2 × 54 cm.

Napisa ni. Signatura levo spodaj: »V. Gurnigg Cilli 1843«.

Provenienca: zasebna last. Fotokopijo hrani Narodna galerija v Ljubljani.
Pogled iz mestnega parka na južno fronto grofije.

Štev. 39*

1844

Mayer — Dietz: Grad Celje. Jeklorez, 7,9 × 11,6 cm.

Napis in signatura: »Burg Ober-Cilli. Ludwig Mayer de, Konrad Dietz sc«.

Provenienca: iz almanaha »AURORA. Taschenbuch für das Jahr 1844. Herausgegeben von Johann Gabriel Seidl. Siebzehnter Jahrgang. Wien, bei Franz Riedl's... Witwe & Sohn. Leipzig, bei A. Liebeskind«.

Študijska knjižnica Celje.

Pogled na palacij gradu Celje z vzhoda.

Štev. 40

Ok. 1845

Josef Kuwasseg: Okrožno mesto Celje z zahoda. Litografija, 22,6 × 32,3 cm.

Napis in signatura: »Kreisstadt Cilli. Von der Westseite. Aufgenom. u. lith. v. Jos. Kuwasseg. Herausgeg. v. d. lith. art. Anst. d. Herib. Lampel in Gratz, gedr. b. Herib. Lampel«. Iz Lamplove suite.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli I/5.

Pogled na mesto iz mestnega parka ob Savinji.

Katalog: Zahn — 302/9 (ok. 1845); Kreiser-Gersch — 3;

Literatura: Jože Curk: Razvoj celjske mestne vedute, CZC 1957, str. 261.

Štev. 41

Ok. 1845

Josef Kuwasseg: Okrožno mesto Celje z zahoda. Litografija z modrim tonskim tiskom, 22,4 × 32,4 cm.

Napisa in signature ni. Slika je do roba obrezana. Iz Lamplove suite.

Provenienca: Neue Galerie Graz, inv. št. II/11.480, ex 1965 (po Kreiser-Gerschu).
Varianta vedute štev. 40. Nebo je nežno obarvano z modro tonsko ploščo.

Katalog: Kreiser-Gersch — 4.

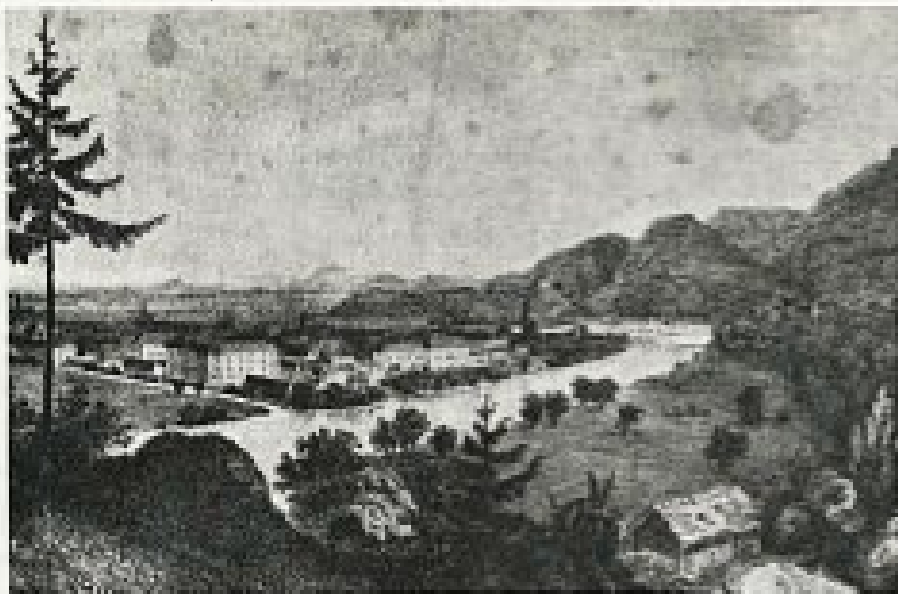
Štev. 42

Ok. 1845

Josef Kuwasseg: Okrožno mesto Celje z zahoda. Litografija s petimi tonskimi ploščami, 22,5 × 32,6 cm.

avtodidakt, doslej pa je evidentiranih šest njegovih krajin, med njimi slika Logarske doline in obe upodobitvi Celja.

Štev. 39. Slika gradu je izšla v citirani knjižici kot ilustracija sestavka dr. Rud. Gustava Puffa: »Die Burg Ober-Cilli in Untersteier« in kaže stanje razvalin pred prvimi restavracijskimi posegi. Predlogo za ta jeklorez je Mayer morda napravil že l. 1839, ko se je mudil v Savinjski dolini in se dne 25. julija 1839 celo vpisal v solčavsko spominsko knjigo tujcev.

Josef Kuwasseg: Okrožno mesto Celje z zahoda

Napis in signatura kot pri številki 40. Iz Lamplove suite.

Provenienca: Neue Galerie Graz, inv. št. II/11.488, ex 1965 (po Kreiser-Gersch); pokrajinski muzej Celje, inv. št. G VI-37.

Varianta vedute številki 40. Avtor je tu uporabil pet tonskih plošč: modro, zeleno, rjavo, svetlo okrasno in kadmijevo rumeno.

Katalog: Curk (1841—1845); Kreiser-Gersch — 5.

Številka 43

Ok. 1845

Neznani avtor: Okrožno mesto Celje. Litografija s tonskim tiskom, 8,3 × 11,1 cm.

Napis: »Kreistadt Cilli. No. XXXII«. Signature ni. Iz nove Kaiserjeve suite.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli III/3.

Pogled na mesto z jugozahoda. Očiten je naslon na Wachtlovo litografijo iz stare Kaiserjeve suite, katalog številki 30.

Katalog: Zahn — 300/7 (ok. 1840); Curk (1840—1845).

Številka 44

1847

Neznani avtor: Celje na podobici sv. Maksimilijana. Jeklorez, 14,3 × 9,7 cm.

Napis: »SV. MAKSIMILJAN, ŠKOF IN MARTERNIK. ROJAK NAŠE DEŽELE, PROSI ZA SVOJE CELE.«

Signatura: »durch Kunstverlag in Carlsruhe«.

Provenienca: iz knjižnice: »Drobtinice za Novo leto 1847. Leto II«.

Pod podobo legendarnega celjskega škofa je upodobljeno mesto v ptičji perspektivi z očitnim naslovom na starejše predloge. Sličica je znana tudi kot samostojen grafičen list. Dva taka primerka hrani semeniška knjižnica v Ljubljani.

Katalog: Curk (1847).

- Štev. 45* Po 1847
Josef Kuwasseg: Okrožno mesto Celje z zahoda. Litografija, 7,8 × 15,4 cm. Vogali porezani.
Napisa in signature ni.
Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli, 11/11.
Kopija vedute katalog štev. 40 v pomanjšanem merilu. Datacija je okvirna.
- Štev. 46 Po 1847
Josef Kuwasseg — J. F. Kaiser: Okrožno mesto Celje z zahoda. Litografija z iglo, 7,3 × 17,4 cm.
Napis in signatura: »Cilli am 184. Lith. b. J. F. Kaiser in Gratz«.
Provenienca: zasebna last arhivarja zdravilišča Rogaška Slatina Ivana Goršiča.
Veduta je rabila za pisemsko glavo. Gre za kopijo Kuwassegove litografije katalog štev. 40 v pomanjšanem merilu.
- Štev. 47 1848
Neznani avtor: Železniška postaja v Celju. Litografija s tonskim tiskom, 7,4 × 10,5 cm.
Napis: »Der Bahnhof von Cilli«. Signature ni.
Provenienca: Österreichische Nationalbibliothek Wien, Kartensammlung, IV. 22.514; Steiermärkisches Landesarchiv, Kalendersammlung, nekatalogizirano.
Veduta je upodobljena na stenskem koledarju z naslovom: »Erinnerung an Steiermark. Wandkalender für das Schalt Jahr 1848. Druck und Verlag von Jos. Fr. Kaiser in Graz«.
Pogled na železniško postajo in prostor pred njo s severozahoda.
- Štev. 48 1848
Neznani avtor: Stari grad Celje. Litografija s tonskim tiskom, 7,4 × 10,5 cm.
Napis: »Das alte Schloss Cilli«. Signature ni.
Provenienca: enako kot pri veduti katalog štev. 47.
Grad je prikazan od blizu pri pogledu s severozahoda.
- Štev. 49 Ok. 1848
Franz Josef Sandmann: Celje. Tonirana risba z ogljem na rjavem papirju, 21,5 × 31,2 cm.
Napisa in signature ni.
Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli I/7.
Pogled na jugovzhodni del mesta. Veduta je očitno predloga za grafiko katalog štev. 50.
Katalog: Zahn — 303/10 (1849); Curk (1849).
- Štev. 50 1849
Franz Josef Sandmann: Litografija s tonskim tiskom in belimi lisami, 21,8 × 31,5 cm.

Štev. 45/48. Obe kopiji Kuwassegove litografije katalog štev. 40 sta lahko nastali šele po zgraditvi železnice od Celja proti Laškemu, to je po l. 1847.

Napis in signatura: »Cilli. Lith. v. Sandmann. Gedr. b. J. Rauch«.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli, I/6. Veduta je iz albuma: »Malerische Ansichten. Zum Andenken an die Eröffnung der Bahnstrecke von Cilli nach Laibach am 16. September 1849. Lithogr. v. X. Sandmann. Gedr. in der lith. Anstalt v. J. Rauch in Wien«.

Veduta je znana tudi kot samostojen grafični list. Zahn navaja kot založnika J. Bermanna na Dunaju.

Katalog: Zahn — 304/11 (1849); Curk (1849).

Štev. 51

1850

Neznani avtor: Miklavški hrib s kapucinskim samostanom. Litografija s tonskim tiskom, 8,1 × 10,9 cm.

Napis: »Der Nicolaiberg mit dem Kapuziner Kloster bei Cilli«. Signature ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli III/2.

Veduta je bila objavljena na stenskem koledarju z naslovom: »Erinnerung an Steiermark. (Neuhaus mit Umgebung.) Wand-Kalender für das Gemeinjahr 1850. Druck und Verlageigenthum v. J. F. Kaiser in Gratz«. Steiermärkisches Landesarchiv, Kalendersammlung, nekatalogizirano.

Katalog: Zahn — 326/3 (ok. 1840).

Štev. 52

Ok. 1850

Neznani avtor: Mesto Celje na pomočniškem spričevalu. Litografija z iglo, 4 × 8 cm.

Napis na napisnem traku: »Cilli«. Brez signature.

Provenienca: po Zahnu Steiermärkisches Landesarchiv. Podatka za zdaj ni bilo mogoče preveriti.

Katalog: Zahn — 305/12 (ok. 1850); Curk (ok. 1850).

Štev. 53

Po 1850

Neznani avtor: Opekarna na Spodnji Hudinji. Litografija. Format neznan.

Napis pod sliko: »Gödiner Ziegelei bei Cilli... 185«.

Provenienca: po pripovedovanju prof. Janka Orožna hrani dopis ali račun, na katerem je veduta upodobljena kot pisemska glava, pokrajinski arhiv v Celju.

Veduto je Orožen objavil v svoji knjigi »Zgodovina Celja in okolice«, Celje 1971, na str. 405.

Štev. 54

Ok. 1850

Neznani avtor: Izlet na Lisce pri Celju. Litografija, 10 × 14,5 cm.

Napis: »Parthie am Leissberg bei Cilli«. Signature ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli-Umgebung II/4. Iz neugotovljenega cikla ali edicije.

Na sliki je viničarija in slikovita uta, pod katero je speljana pot.

Katalog: Zahn — 331/8 (ok. 1850).

Štev. 55

Ok. 1850

Neznani avtor: Razvaline starega Celja. Litografija, 10 × 14,5 cm.

Napis: »Die Ruine von Alt-Cilli«. Signature ni.

Päthie am Leipsberg bei Cilli. Geogr. u. Histor. Anst.

Neznani avtor: Izlet na Lisee pri Celju

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli-Umgebung II/5. Iz neugotovljenega cikla ali edicije. V ospredju ribnik z napajajočo se kravo, v ozadju obrisu gradu Celje. Veduta je pendant k sliki števil. 54.

Štev. 56

Ok. 1855

Karl Reichert: Celje z juga. Jeklorez, 8,5 × 12,3 cm.

Napis in signatura: »Cilli. Gezeichnet von C. Reichert. C. Adler. artist. Anst. in Hamburg. Verlag v. A. Burger in Graz«. Iz Burgerjeve suite.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli, II/6. Veduta je znana kot samostojen grafični list pa tudi kot sestavni del albuma jeklorezov, ki ga hrani graški deželni arhiv in ima sekundarni naslov »Ansichten aus Steiermark«.

Pogled na mesto z Miklavškega hriba.

Katalog: Zahn — 306/13 (ok. 1855); Curk (1856).

Literatura: Jože Curk: Razvoj celjske mestne vedute, CZC 1957, str. 261.

Štev. 57

Ok. 1855

Karl Reichert: Celje z vzhoda. Jeklorez, 8,4 × 12,6 cm.

Napis in signatura: »Cilli. Gezeichnet von C. Reichert. C. Adler. artist. Anst. in Hamburg. Verlag v. A. Burger in Graz«. Iz Burgerjeve suite.

Provenienca: iz albuma »Ansichten aus Steiermark«, ki ga hrani graški deželni arhiv. Pendant k veduti števil. 56.

Pogled na mesto s pobočja Kalvarije proti železniški postaji. Veduta je verjetno rabila za predlogo kamnotisku v Reichertovem albumu »Einst und Jetzt« (prim. katalog šte. 72).

Katalog: Zahn — 307/14 (ok. 1855); Curk (1856).

Štev. 58

Ok. 1855

Alexander Kaiser: Celje z vzhoda. Litografija s tonskim tiskom, 16,2 × 21 cm. Napis in signatura: »Cilli. Gez. u. lith. v. Alex. Kaiser. Verlag u. Eigenthum v. F. Paterno in Wien. Druck v. J. Haller. Vervielfältigungsrecht vorbehalten«. Iz Paternojeve suite.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli, II/8.

Pogled s poti na Kalvarijo proti železniški postaji.

Katalog: Zahn — 308/15 (ok. 1855); Curk (ok. 1855).

Štev. 59

Ok. 1855

Alexander Kaiser: Celje z jugozahoda. Litografija s tonskim tiskom. Format neznan.

Napis in signatura verjetno enaka kot pri veduti katalog šte. 58.

Provenienca neznan.

Veduto omenja v svojem katalogu Jože Curk in jo uvršča v Paternojevo suito.

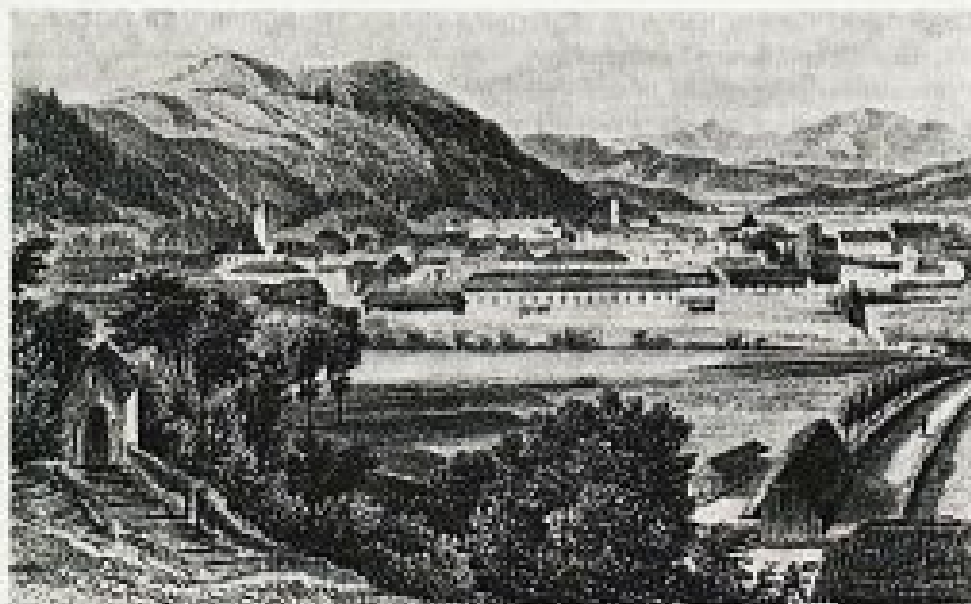
Katalog: Curk (ok. 1855).

Štev. 60

1856

Chapuy: Vzhodno celjsko predmestje. Jeklorez, 10,4 × 15 cm.

Napis in signatura: »Cilli. Chapuy del. Stich u. Druck d. Kunst-Anst. d. Oestr. Lloyd in Triest«.

Karl Reichert: Celje z vzhoda

Provenienca: iz knjige: »Die Staatsbahn von Wien bis Triest mit ihren Umgebungen geschildert von August Mandl. Eingeleitet und poetisch begleitet von J. G. Seidl. Mit 30 Original-Ansichten in Stahlstich vom Oesterreichischen Lloyd in Triest. Triest 1856. Literarisch-artistische Abtheilung des österreichischen Lloyd«. Veduta je znana tudi kot samostojen grafični list.

Pogled na severovzhodno celjsko predmestje in okolico izza desnega brega Voglajne. V zasebni zbirki Styriace g. Heinza Hiebla v Gradcu je tudi album, v katerem so zbrani vsi jeklorezi iz zgoraj citirane knjige. Album je izšel ok. l. 1860 v tržaški založbi avstrijskega Lloyda in ima naslov: »Südbahn-Album. Malerische Ansichten in der Nähe des k. k. Staatsbahn von Wien bis Triest. Nach der Natur aufgenommen von Chapuy und Fiedler, und von bedeutenden Künstlern in Stahl gestochen«.

Katalog: Zahn — 310/17 (ok. 1880); Curk (1856);

Literatura: Jože Curk: Razvoj celjske vedute, CZC 1957, str. 261.

Štev. 61

1858

G. Lahn — A. Rieger: Minoritska cerkev v Celju. Dve litografiji na skupnem listu, pravokotnega formata s prirezanimi ogli. Format zgornje grafike 24 × 19,2 cm, format spodnje 11 × 19,2 cm.

Napis in signatura: »Project des Thurmbaues und der Renovierung an der Marienkirche in Cilli, MDCCCLVIII. Entworfen u. gez. v. Gust. Lahn, auf Stein gez. v. Albert Rieger. Lit. B. Linassi in Triest«.

Provenienca: pokrajinski muzej Celje, inv. št. G VI-39.

Zgornja slika kaže cerkev, kakršna naj bi bila po restavraciji, spodnja pa cerkev pred restavracijo.

Katalog: Zahn — 323 (1858); Moškon — 12 (1858).

Štev. 62

Ok. 1859

Lauterbach: Celje s Kalvarijo. Kolorirana risba s svinčnikom, 13,8 × 21 cm.

Napisa ni. Signatura: »Lauterbach«.

Provenienca: pokrajinski muzej Celje, inv. št. G VI-40.

Pogled na mesto z vzhoda. Predloga za jeklorez katalog štev. 63.

Katalog: Moškon — 13 (ok. 1859); Curk (ok. 1859).

Štev. 63

1880

Lauterbach — Heawood: Celje s Kalvarijo. Jeklorez, 14,1 × 21,4 cm.

Naslov in signatura: »Cilly (Herzogthum Steyermark). Lauterbach, Heawood, Druck u. Verlag d. Englischen Kunstanstalt v. A. H. Payne, Leipzig & Dresden«.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/7. Iz Paynejevega Universuma.

Jeklorez je grafična kopija risbe katalog štev. 82.

Katalog: Zahn — 312/19 (1880); Curk (1880).

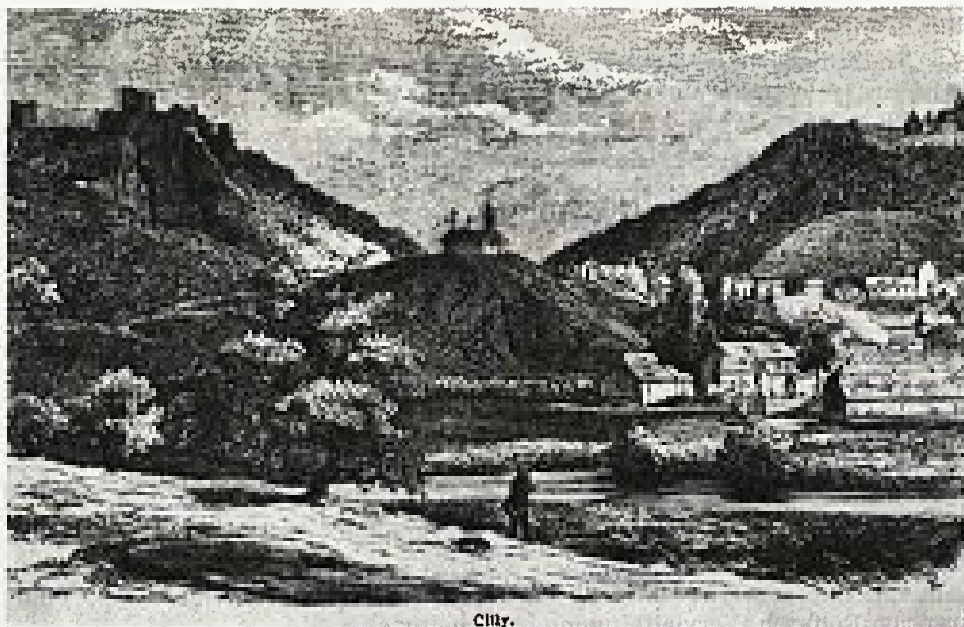
Štev. 64

Ok. 1860

Chapuy: Vzhodno celjsko predmestje. Lesorez, 9,5 × 13,7 cm.

Naslov: »Cilli«. Signatura ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli III/4.

Cilli.

Chapuy: Vzhodno celjsko predmestje

Iz knjige: »Von Wien nach Triest. Lloyds illustrierte Reisebibliothek IV. Literarisch-artistische Abtheilung des oesterr. Lloyd«. Trst 1860.

Lesorez je izdelan po isti predlogi kot jeklorez katalog števil. 60.

Katalog: Zahn — 309/16 (ok. 1860); Curk (1860).

Števil. 65

Ok. 1860

Neznani avtor: Celjska panorama z juga. Jeklorez, 10,8 × 15,9 cm.

Napis in signatura: »Cilli. Aus Kunstanst d. Bibliogr. Institut. in Hildbh. Eigenthum d. Verleger«.

Provenienca: pokrajinski muzej Celje, inv. št. G VI-55. Verjetno iz neke neugotovljene edicije.

Jeklorez je motivno soroden Wagnerjevi litografiji katalog št. 73.

Katalog: Moškon — 16 (ok. 1860); Curk (ok. 1860).

Števil. 66

Ok. 1860

Josef Kuwasseg: Mesto in grad Celje. Lesorez, 10,9 × 18,8 cm.

Naslov: »Stadt und Schloss Cilli«. Signature ni. Iz »Tagespost« suite.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/12; študijska knjižnica Celje, nekatalogizirano. Veduta je bila objavljena v III. zvezku serije: »Ansichten aus der Steiermark mit vorzüglicher Beachtung der Alterthümer und Denkwürdigkeiten, als Burgen, Schlösser, Kirchen u. s. w. . . Druck und Verlag von A. Leykam's Erben in Graz«.

Lesorezna kopija Kuwassegove litografije iz Lamplove suite, katalog št. 40, le da je desno v ozadju že naslikana železnica.

Katalog: Zahn — 311/18 (ok. 1860); Curk (ok. 1860).

- Štev. 67* 1882
 Karl Haas: Pogled na Celje z juga. Risba s svinčnikom na polkartonskem listu papirja, 27,1 × 40 cm
 Napis: »Cilli. Stadtmauer südlich«. Signature ni.
 Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Sammlung Haas Nr. 73, 1 Blatt.
 Pogled na stavbe ob južnem mestnem obzidju
- Štev. 88 1882
 Karl Haas: Razvaline gradu Celje. Risba s svinčnikom na polkartonskem listu papirja, 27 × 40 cm.
 Napis: »Alt Cilly August 062 . . . V. Südwesten. Cilli Burg«. Signature ni.
 Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Sammlung Haas Nr. 75, 1. Blatt.
 Na levi je Friderikov stolp, desno v ozadju silhueta razvaline.
- Štev. 69* 1882
 Josef Martini: Celje z mestnim parkom. Akvarel, 39,4 × 81,7 cm.
 Napis in signatura sta na papirju, na katerem je akvarel nalepljen: »Cilli (1862), dem Localmuseum gewidmet P. Martini 1891. Josef Martini Maler und Fotograf von Rohitsch. Vervielfältigung vorbehalten«.
 Provenienca: pokrajinski muzej Celje, inv. št. G VI-56.
 Mesto je prikazano z jugozahoda.
 Katalog: Moškon — 14 (1862); Curk (1862).
- Štev. 70 1883
 Karl Reichert: Celje nekdanj. Kamnotisk s tonsko ploščo, oval, 14 × 23 cm.
 Napisa in signature ni. Pod sliko je slepi ovalni žig s tekstom: »C. Reichert & Comp. Einst u. Jetzt«. Reichertova suita.
 Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli III/5.
 Iz knjige Karla Reicherta »Einst u. Jetzt«, I. zvezek, Gradec 1863.
 Na upodobitvi je Celje predstavljeno skupaj z gradovoma Alt-Kainach in Pfannberg. Vse tri vedute so Reichertove kopije Vischerjevih bakrorezov iz njegovega albuma »Topographia Ducatus Stiriae« (prim. katalog štev. 11). Desno in levo od vedut so figuralne vinjete.
- Štev. 71 1863
 Karl Reichert: Pogled na grad Celje. Kamnotisk s tonsko ploščo, oval, 13,4 × 18,2 cm.
 Napis: »Cilli«. Signature ni. Iz Reichertove suite.
 Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Umgebung II/6. Iz knjige Karla Reicherta »Einst und Jetzt«. I. zvezek. Gradec 1863.
 V ospredju Savinja, v ozadju grad.

Štev. 67/68. Haasovi veduti sta nastali iz konservatorskih pobud. Haas je bil štajerski deželni arheolog v Gradcu in je v okviru svoje službe zbiral tudi topografske podatke o umetnostnih spomenikih na Spodnjem Štajerskem, ki jih je marljivo skiciral.

Štev. 69. Josef Martini je tudi avtor najstarejše ohranjene fotografije Celja, ki je nastala okoli l. 1870 in ki jo hrani graški deželni arhiv.

Štev. 72

1884

Karl Reichert: Celje z vzhoda. Kamnotisk s tonsko ploščo, oval, 13,8 × 19,1 cm. Napis in signatura: »Cilli. Druck v. A. Leykam's Erb. in Graz«. Iz Reichertove suite.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/9. Iz knjige Karla Reicherta »Einst und Jetzt«. II. zvezek. Gradec 1964.

Pogled na Celje izpred Kalvarije. Naslon na Reichertov jeklorez iz Burgerjeve suite, katalog štev. 57.

Katalog: Zahn — 317/20 (1884); Curk (1864—1866).

Štev. 73

Ok. 1865

C. Waage: Celjska panorama z juga. Večbarvna litografija z belimi lisami, 36 × 49,3 cm.

Napis in signatura: »Steiermark — Styrie. Cilli. Nach d. Natur gez. u. lith. v. Waage. Ged. bei Jos. Stoufs in Wien, Verlags — Eigenthum v. J. Bermann in Wien«. Iz Bermannove suite (?).

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli 1/8; pokrajinski muzej Celje, inv. št. G VI-58.

Celje izza Kapunovega dvora.

Katalog: Zahn — 315/22 (ok. 1885); Moškon — 15 (ok. 1885); Curk (ok. 1865).

Literatura: Jože Curk: Razvoj celjske mestne vedute, CZC 1957, str. 281.

Štev. 74

1865

Neznani avtor: Celje z juga. Jeklorez, oval, 4,3 × 5,7 cm.

Naslova in signature ni. Sličica je bila objavljena v prospektu za Rimske Toplice: »Ansichten für Römerbad, herausgegeben v. C. Adler, Fabrik u. Niederlage v. Druckerarbeiten in Hamburg«.

Provenienca: po Zahnu deželni arhiv v Gradcu, vendar je za zdaj še ni bilo mogoče preveriti.

Katalog: Zahn — 314/21 (1885); Curk (ok. 1865).

Štev. 75

1867

Kurz v. Goldenstein: Palacij gradu Celje. Akvarelirana prerorisba, 15,6 × 23,5 cm.

Naslova ni. Signatura v desnem spodnjem oglu s svinčnikom: »7/8 887«. Pod datumom sekundarni pripis s svinčnikom v drugi pisavi: »Franz Seraph von Kurz zum Thurn u. Goldenstein«.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Umgebung II/7.

Pogled iz grajskega predgradja proti stanovanjskemu stolpu. Pendant akvarela štev. 76.

Štev. 76

1867

Kurz v. Goldenstein: Razvaline gradu Celje. Akvarel, 18,3 × 23,2 cm.

Naslova in signature ni. Spodaj sekundarni pripis s svinčnikom »Ruinen von d. Alten Cillierburg II«.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Umgebung II/18.

Pogled z notranjega palacijevega dvorišča proti Friderikovemu stolpu. Pendant vedute katalog števil. 75.

Štev. 77

1868

Neznani avtor: Stara grofija v Celju. Risba s svinčnikom na listu 23,4 × 33,8 cm. Napis in signatura (s črnilom): »Die Grafel in Cilli. Cilli 26. Juli 1868 nach der Natur. Grafel.«

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Einzelnes I/2.

Pogled na grofijo in njen baročni prizidek z juga.

Štev. 78*

ok. 1870

Celjski pejzažist: Pot na stari grad. Gvaš, 9,9 × 18,6 cm.

Napisa in signature ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Umgebung II/9.

Pogled s pobočja grajskega hriba na pot, ki se vije v dolino.

Štev. 79

Ok. 1870

Celjski pejzažist: Pot na Svetino. Gvaš, 11,8 × 18,6 cm.

Napisa in signature ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Umgebung II/8.

Pokrajina s popotnikom na poti.

Štev. 80

1871

Celjski pejzažist: Pogled z Jožefovega hriba proti severnemu predmestju. Gvaš, 11,4 × 18,8 cm.

Napisa ni. Signatura: »am 4. September 871«.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/16.

Današnja Teharska cesta, železniška proga in sv. Maksimilijan v ozadju.

Štev. 81

Ok. 1872

Celjski pejzažist: Celje, Na jarku. Gvaš, 11,5 × 18 cm.

Napisa in signature ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/17.

Fronta hiš v današnji Vodnikovi ulici.

Štev. 82

1872

Celjski pejzažist: Pogled z gradu Celje proti vzhodu. Gvaš, 10,2 × 18,1 cm.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Umgebung II/12.

Štev. 78/103. O neznanem celjskem pejzažistu, ki je bil nedvomno avtodidakt domačin, za zdaj nimamo podatkov.

Napisa in signature ni.

Pogled od nekdanjega gostišča pri gradu proti Zagrađu.

Štev. 83

1872

Celjski pejzažist: Herzmannov vinograd pri Celju. Gvaš, 11,4 × 18,7 cm.

Napisa in signature ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Umgebung II/10.

Lokacije za zdaj še ni bilo mogoče ugotoviti.

Štev. 84

1872

Celjski pejzažist: Laznikova vila pri Celju. Gvaš, 11,3 × 18,5 cm.

Napisa in signature ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Umgebung II/11.

Lokacija ni zanesljivo ugotovljena.

Štev. 85

1872

Celjski pejzažist: Krisperjeva vila pri Celju. Gvaš, 11,8 × 18,8 cm.

Napisa in signature ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Umgebung II/13.

Sprehajalca na poti, v ozadju vila.

Štev. 86

1872

Celjski pejzažist: Vrtni paviljon pri Wokaunovi vili. Gvaš, 10,8 × 19 cm.

Napisa in signature ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Umgebung II/15.

Paviljon je stal na grajskem hribu nasproti gradu.

Štev. 87

1872

Celjski pejzažist: Pokrajina pri sv. Miklavžu. Gvaš, 12 × 19,2 cm.

Napisa in signature ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Umgebung II/14.

Pogled na pobočje Miklavškega hriba.

Štev. 88

1873

Celjski pejzažist: Restavracija v celjskem parku. Gvaš, 10,8 × 18,3 cm.

Napisa in signature ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/18.

Restavracija je stala nekako tam, kjer je danes drsališče.

- Štev. 89 1874
Celjski pejzažist: Vila Beer v Celju. Gvaš, 11,1 × 17,3 cm.
Napisa in signature ni.
Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/19.
Vila Beer je nekdanji Zimov dvorec, ki še stoji.
- Štev. 90 1875
Celjski pejzažist: Reiterjev travnik pred podeželsko hišico. Gvaš, 11,1 × 17,8 cm.
Napisa in signature ni.
Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Umgebung II/16.
Reiterjev travnik je bil na mestu današnjega parka pod istoimenskim hribom.
- Štev. 91 1875
Celjski pejzažist: Reiterjev vinograd. Gvaš, 11,3 × 18 cm.
Napisa in signature ni.
Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Umgebung II/17.
Vinograd je bil na hribu nad današnjim parkom.
- Štev. 92 ok. 1875
Celjski pejzažist: Pogled na mesto z Dolgega polja. Gvaš, 11,3 × 17,8 cm.
Napisa in signature ni.
Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/27.
Polje, pod gričevjem v ozadju se kot ozka črta kaže mesto.
- Štev. 83 ok. 1875
Celjski pejzažist: Celjska plinarna. Gvaš, 11,3 × 18,1 cm.
Napisa in signature ni.
Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/14.
Plinarna na Veliki Glaziji.
- Štev. 94 1876
Celjski pejzažist: Vila di Centa na Lisci. Gvaš, 11,1 × 18,1 cm.
Napisa in signature ni.
Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Umgebung II/18.
Upodobljeni hrib je nad današnjim parkom, nekoliko dalje od Seidlovega studenca.
- Štev. 95 1877
Celjski pejzažist: Zimov dvorec pod sv. Jožefom. Gvaš, 11 × 18 cm.
Napisa in signature ni.
Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/21.
Dvorec še stoji ob vznožju Kalvarije.

- Štev. 96 1877
 Celjski pejzažist: Celjsko strelišče. Gvaš, 11,4 × 18 cm.
 Napisa in signature ni.
 Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/20.
 Staro celjsko strelišče pod grajskim hribom, blizu skalne kleti.
- Štev. 97 1877
 Celjski pejzažist: Sprehajalci ob celjskem studencu. Gvaš, 11,1 × 18,1 cm.
 Napisa in signature ni.
 Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Um-
 gebung II/20.
 Pogled od tako imenovanega Seidlovega studenca proti plinarni.
- Štev. 98 1878
 Celjski pejzažist: Hrastove aleje pri železniški postaji. Gvaš, 11,3 × 18 cm.
 Napisa in signature ni.
 Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/22.
 Na sliki je samo hrastov gaj.
- Štev. 99 1878
 Celjski pejzažist: Pogled na plinarno. Gvaš, 11 × 18 cm.
 Napisa in signature ni.
 Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/23.
 V ospredju polje, v precejšnji oddaljenosti plinarna.
- Štev. 100 1878
 Celjski pejzažist: Pivska klet v Celju. Gvaš, 11,2 × 18 cm.
 Napisa in signature ni.
 Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/24.
 V ospredju travnik s kosci, zadaj hribi, v precejšnji oddaljenosti skalna klet.
- Štev. 101 1879
 Celjski pejzažist: Vila di Centa pri Celju. Gvaš, 11,3 × 17,8 cm.
 Napisa in signature ni.
 Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Um-
 gebung II/21.
 Vila je bila nad Liscami pod Anskim vrhom.
- Štev. 102 1880
 Celjski pejzažist: Pokopališče na Golovcu. Gvaš, 11,2 × 18,2 cm.
 Napisa in signature ni.
 Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/28.
 Južno pobočje Golovca s pokopališčem.

Štev. 103

ok. 1880

Celjski pejzažist: Severno predmestje Celja. Gvaš, 10,9 × 16,3 cm.

Napisa in signature ni.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli II/28.

V ospredju polje, v ozadju hiše in cerkve sv. Duha, sv. Maksimilijana in sv. Jožefa.

Štev. 104

1878

Napis in signatura: »Cilli. Vod Richard Püttner. R. Püttner, A. Closs. X. I. W. Werkmeister sc.«

Provenienca: pokrajinski muzej Celje, inv. št. G/VI-61. Iz knjige: »Unser Vaterland in Wort und Bild. III. Band. Wanderungen durch Steiermark und Kärnten«. Stuttgart 1878.

V ospredju mož in žena, za njima dve kapelici, v ozadju Celje.

Katalog: Zahn — 317/24 (1879); Moškon — 17 (ok. 1878); Curk (1878).

Štev. 105

1878

Püttner — Closs: Razvaline gradu Celje. Lesorez, 8,7 × 13,2 cm.

Napis in signatura: »Ruine Ober-Cilli. Rich. Püttner X. A. v. A. Closs f. sc.«

Provenienca: pokrajinski muzej Celje, inv. št. G/VI-60. Iz knjige: »Unser Vaterland...« (prim. katalog štev. 104).

Romantično razdrapane razvaline s severovzhoda.

Katalog: Zahn — 330/7 (1879); Moškon — 64 (1878).

Štev. 106*

1878

Karl Reichert (?): Celje z juga. Litografija s tonskim tiskom, oval, 11,2 × 18 cm.

Napis in signatura: »Cilli. Topog. gesch. Lexikon von Steiermark. Lith. Anst. Leykam — Josefthal. Graz.«

Provenienca: priloga knjige J. A. Janischa: »Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark. I. Band.« Gradec, 1878.

Katalog: Zahn — 318/25 (1881); Curk (1878—1885).

Literatura: Jože Curk: Razvoj celjske vedute, CZC 1957, str. 264/265.

Štev. 107

1879

Neznani avtor: Severno predmestje Celja. Lesorez, 9,9 × 14,9 cm.

Napis pod sliko: »Stadt Cilli. (S. 158.)« Signatura: »Ed. Ade X. A.«.

Provenienca: iz knjige: Die Länder Österreich-Ungarns in Wort und Bild. IV. Band. Karl Jauker, Herzogthum Steiermark«. Dunaj, 1879.

V ospredju Dolgo polje, v ozadju mesto in hribi.

Katalog: Zahn — 316/23 (1879); Curk (1879).

Štev. 108

Ok. 1880

Neznani avtor: Staro celjsko gledališče. Olje na platnu. Format ni ugotovljen.

Napisa in signature ni.

Štev. 106. Zahn meni, da je litografija nastala po fotografiji.

Provenienca: zasebna last dedičev mgr. Fedorja Gradišnika iz Celja.

Stari gledališki stolp z zahodne strani. Datacija je okvirna.

Literatura: Fedor Gradišnik: Staro celjsko gledališče. Lepo mesto, 1. XII. 1967. Celje.

Štev. 109

Ok. 1880

Freidl: Bežigrad pri Celju. Akvarel, 20 × 30,1 cm.

Napis in signatura: »Weschigrad bei Cilli. Freidl«.

Provenienca: Steiermärkisches Landesarchiv, Ortsbildersammlung, Cilli — Umgebung I/3.

Graščina v svoji prvotni baročni obliki. Datacija je okvirna.

UPORABLJENA LITERATURA

- Bohinec dr. Valter: Slovenske dežele na zemljevidih od 16. do 18. stoletja. Spremnik komentar. Ljubljana 1989.
- Cevc Emilijan: Vedute slovenskih krajev iz začetka 18. stoletja. Kronika VII, 2, 1959.
- Curk Jože: Razvoj celjske mestne vedute. Celjski zbornik 1957.
- Curk Jože: Celje — Urbanistično — gradbeni zgodovinski oris. Celjski zbornik 1963.
- Curk Jože: Vedute štajerskih trgov in mest. ČZN, Nova vrsta, 1989.
- Gubo Andreas: Geschichte der Stadt Cilli. Gradec 1909.
- Enciklopedija likovnih umjetnosti I.—IV. Zagreb 1959—1966.
- Marolt Marijan: Umetnostni spomeniki Slovenije. III. Dekanija Celje. Maribor, 1931.
- May Gerhard: Cilli. Stadt, Landschaft, Geschichte. Celje 1943.
- Müller Konrad: Die Peutingerische Tafel. F. A. Brockhaus. Stuttgart 1962.
- Moškon Milena: Upodobitev naselij in stavb s celjskega področja. (Katalog zbirke v celjskem muzeju.) Celjski zbornik 1968.
- Moškon Milena: Občasne razstave Pokrajinskega muzeja v Celju v letih 1957—1987. Celjski zbornik 1988.
- Orožen Ignac: Celjska kronika. Celje 1854.
- Orožen Ignac: Das Bisthum und die Diözese Lavant. III/2. Das Dekanat Cilli. Celje 1880.
- Orožen Janko: Posestna in gradbena zgodovina Celja. Bilten. Glasilo občinskega ljudskega odbora Celje. Leta IV, št. 11—12. Celje 1957.
- Popelka dr. Fritz: Die Landesaufnahme Innerösterreichs von Johannes Clobucellarich, 1601—1805. Gradec 1924.
- Reisp Branko: Janez Vajkard Valvasor in njegova Topographia ducatus Carnioliae modernae iz leta 1679. Spremnna beseda h knjigi J. V. Valvasor: Topographia duc. Car. Modernae. Ljubljana — München 1970.
- Santonino Paolo: Reisetagebücher 1485—1487. Celovec 1947.
- Schlossar dr. Anton: Die Literatur der Steiermark in bezug auf Geschichte, Landes- und Volkskunde. Gradec 1914.
- Slovenski biografski leksikon. Ljubljana 1925—1967.
- Stopar Ivan: Georg Matthäus Vischer in njegovo delo. Spremnna beseda h knjigi G. M. Vischer: Topographia ducatus Stiriae. Ljubljana 1971.
- Stopar Ivan: Grajski objekti z območja slovenske Štajerske na Vischerjevem zemljevidu iz leta 1678. Celje 1972.
- Stopar Ivan: Opatijska cerkev v Celju. Celje 1971.
- Thieme — Becker: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von Antike bis zur Gegenwart. Begründet von Ulrich Thieme und Felix Becker. Herausgegeben von Hans Vollmer.
- Zahn v. Joseph: Kataloge des Steiermärkischen Landesarchives. Katalog der Handschriften. Gradec in Leipzig 1898.
- Zahn v. Joseph: Steiermark im Kartenbilde der Zeiten. Vom 2. Jahrhunderte bis 1800. Gradec 1895.
- Zahn v. Joseph: Stiria illustrata. Priloge k zvezkom 30—37 letopisa »Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark. Gradec 1882—1889.
- Wutschnig Hans: Steirische Städte und Märkte im Reisebilderbuch eines Schlesiens, 1710—1714, Blätter für Heimatkunde XIX. Gradec 1941, str. 13. sq.

Sergej Vrišer

OLJNA SKICA MARTINA KNOLLERJA V MARIBORU

V umetnostni zbirki pokrajinskega muzeja v Mariboru zbuja med deli tujih mojstrov pozornost oljna slika sv. Jurija, delo slikarja Martina Knollerja.

Ne da bi sliko nadrobneje preučevali, bi mogli ugotoviti, da gre, če je presojamo po motiviki, kompoziciji in formatu (97,8 × 51,1 cm), za skico, ki je rabila za izdelavo večje oltarne podobe. Našo domnevo pa potrjujejo tudi podatki o delu in avtorju, nalepljeni na hrbtni strani podobe. Iz teh podatkov razberemo, da je delo osnutek za oltarno podobo, ki visi v cerkvi nemškega viteškega reda v Weggensteinu v Boznu (Bolzano) in ki jo je l. 1799 naslikal Martin Knoller.

Brez napisane razlage bi se do teh ugotovitev seveda le težko dokopali. To bi mogli ugotoviti bolj po naključju, saj slikar Knoller ni deloval v naših krajih. Prej bi se to posrečilo preučevalcem s Tirolskega, pa še tem le, če bi jih k nam napotilo zanimanje za rodbino Brandis, s katere usodo je po eni strani povezana bozenska oltarna slika in katere člani so izpričani tudi z bivanjem v Mariboru. Grof Ignac Adam Brandis je bil v letih 1799—1814 deželni komtur nemškega viteškega reda v Boznu. Štajerska veja tirolske rodbine Brandis pa je bila v 18. in 19. stoletju v posesti mariborskega gradu.

Besedilo na hrbtni strani naše slike nas je torej pripeljalo v Bozen. Izkazalo se je, da so podatki v glavnem pravilni in da je bilo Knollerjevo tamkajšnje delo, oltarna podoba v cerkvi sv. Jurija v Weggensteinu v Boznu, že nekajkrat omenjeno v strokovni literaturi. Najtemeljiteje se je doslej pomudil ob Knollerju bozenski umetnostni zgodovinar dr. Nicolò Rasmò, po katerem povzemamo dosedanje ugotovitve o slikarju in njegovem delu (1).

Na prve podatke naletimo po Rasmu v delu J. Ladurnerja o zgodovini nemškega viteškega reda na Tirolskem iz l. 1861(2). Ta pisec omenja, da so v cerkvi sv. Jurija v Boznu konec 18. stoletja postavili nov marmornat oltar, namesto nekdanjih treh lesenih oltarjev, prav tako so obnovili prižnico, kor, orgle in cerkvene klopi. Skupni stroški za ta dela so znašali 5280 flr, od tega pa je prejel 650 flr za oltarno podobo sv. Jurija na konju, »sloviti«³ slikar Martin Knoller, ki je podobo naslikal l. 1799 v Milanu.

Rasmò navaja še dva pisca, ki sta se pomudila pri bozenskem oltarju in njegovi podobi, in sicer K. Atza (3) in J. Weingartnerja (4). Oba omenjata

¹ N. Rasmò: *La chiesa di S. Giorgio in Weggenstein a Bolzano, Cultura Atesina-Kultur des Etschlandes*, XI, Bolzano 1957.

² J. Ladurner: *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des deutschen Ordens in Tirol*, Innsbruck 1861.

³ K. Atz: *Der Ansitz Weggenstein, Mitteilungen der k. k. Central Commission*, Wien 1900.

⁴ J. Weingartner: *Die Kunstdenkmäler Südtirols*, III/2, Wien 1926.

Martin Knoller: Sv. Jurij, oljna sklica za oltarno podobo v Boznu, Pokrajinski muzej Maribor

Knollerjevo delo, trdita pa, naj bi slika in oltar izvirala iz neke cerkve v Veroni, odkoder so ju pripeljali v Bozen. Rasmo zavrača trditve Atza in Weingartnerja in dokazuje, da so bili vsi oltarni deli izdelani prav za bozensko cerkev, kar je moč sklepati po merah, a tudi po grbih nemškega reda, izdelanih v intarziji v marmoru. O sliki sv. Jurija pravi, da jo je izdelal Martin Knoller, ki jo je l. 1799 poslal iz Milana. Slika je bila med zadnjo vojno poškodovana, vendar so jo vestno popravili. Pisec omenja grb Brandisov, ki je izklesan v marmornatem okviru nad sliko; to priča, da je bil oltar izdelan v dobi grofa Ignaca Adama Brandisa, tj. v letih 1799—1814. To da pa se tudi povsem ujema s časovnim razponom, ki ga za obnovo notranjščine te cerkve navaja po arhivskih zapiskih Ladurner.

Knollerjeva oljna skica, ki je danes v Mariboru, pomeni nov prispevek k vednosti o avtorju bozenske oltarne podobe. V tej zvezi je pomembna vsebina pisma, nalepljenega na hrbtni strani skice. Ni znano, na koga je bilo pismo naslovljeno. Datirano je s 5. 5. 1881, napisano v Brandisu, najverjetneje na gradu v dolini reke Etsch, podpisano pa je z imenom A. Brandis. V pismu zatrjuje podpisani Brandis očitno lastniku podobe, ki se je obrnil nanj zaradi podatkov o avtorju, da izvira slika iz zapuščine njegovega starega strica Ignaca Tadeja (?) grofa Brandisa, ki je bil rojen 1742, od 1799 dalje deželni komtur, in ki je umrl 1814, potem ko je bil nemški red ob Etschu 1810 od francoskih oblasti razpuščen. Sledijo podatki o Martinu Knollerju, ki pa se ne nanašajo na omenjeno delo.

Na drugem listu, prav tako nalepljenem na hrbet oljne skice, je A. Brandis napisal, da je oltarna podoba v Boznu signirana s: Knoller f. 1799. Te trditve prej omenjena strokovna literatura ne potrjuje. Izhodiščno dokazilo o Knollerjevem avtorstvu je, poleg stilnih ugotovitev, slej ko prej le arhivski podatek, ki ga je našel Ladurner.

Preden si ogledamo obe Knollerjevi sliki, nekaj kratkih splošnih podatkov o slikarju. Martin Knoller se je rodil 8. 11. 1725 v Steinachu na Brennerju, umrl je 24. 7. 1804 v Milanu. Po učni dobi pri očetu je v l. 1751/53 obiskoval dunajsko akademijo in bil učenec Paula Trogerja. Več let je deloval v Rimu, tudi v Neaplju, nazadnje v Milanu, kjer je bil profesor in direktor akademije Brera. V Rimu sta nanj močno vplivala J. J. Winckelmann in R. Mengs. To je bil čas, ko se je v njegovih dotlej italijansko obarvanih poznobaročnih in južnonemških rokokojskih zasnovah pričel uveljavljati klasicizem. Knoller je zapustil številna dela v Italiji, predvsem v Lombardiji, na Bavarskem in Tirolskem. Znan je bil po oljnih slikah, še bolj pa kot freskant pomembnih stropnih kompozicij (Ettal, Neresheim, Gries). Na rodnem Tirolskem se je pogosto mudil in je kot profesor v Milanu sleherno poletje prihajal v to deželo (5).

Osrednji motiv na Knollerjevi podobi je sv. Jurij na konju in nad njim na oblakih sedeča Marija z detetom. Svetnik je v antični vojaški opravi, na glavi ima šlem, okrašen s kovinsko ptico in perjanico, čez ramena plapolajoč vojaški plašč. Z obema rokama zabada sulico v vrat razjarjenega zmaja, ki se vije na tleh in udarja z repom. Prizor se dogaja v pokrajini, ki je nakazana na levi s skało in grmičevjem, na desni s suhim drevesom, v ozadju je videti stavbo s kupolo in stolpom, drevje in obrise gora.

Zgornji del prizora izpolnjuje nebeška vizija. Na kopi oblakov sedi Marija in objema blagoslavljajoče dete. Oblake pridržujejo angeli, eden se v molitvi obrača k detetu, v višavah pa spremlja skupino več poletavajočih puttov.

Kakor v vseh primerih, kjer imamo na voljo primerjavo med osnutkom in izvedenim delom, tako je zanimivo soočiti tudi obe Knollerjevi sliki. Znano

⁵ Thieme-Becker: Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler XXI, Leipzig 1927.

Martin Knoller: Sv. Jurij, 1799, oltarna podoba v cerkvi nemškega viteškega reda v Boznu

Pogled v prezbiterij cerkve nemškega viteškega reda v Boznu. Veliki oltar s podobo Martina Knollerja iz l. 1799

je, da so bile običajno skice svobodnejše zasnovane in po kompoziciji in barvi lahkotnejše kakor poznejše uresničitve. Slednjih se je bilo treba drugače lotevati že zaradi večjih dimenzij npr. oltarnih podob ali stenskih in stropnih kompozicij, zaradi tehnične izvedbe itd. V 17. stoletju so bile kot osnutki v rabi predvsem risbe, v 18. stoletju pa so najpogosteje uporabljali oljne skice. Poleg osnovnega pomena, da so rabile slikarju za predlogo pri izdelavi naročenega dela, so take skice igrale pomembno vlogo v zvezi s sklepanjem pogodb, avtorji so pogosto po njih izdelovali nadaljnje kopije, kot za posebno zanimiv predmet zbiranja pa so se pozneje pričele zanimati za skice številne galerije. V avstrijskih in južnonemških pokrajinah se je obrnilo sorazmerno veliko število baročnih oljnih skic. Omeniti velja posebej dela P. Trogerja, F. Maulbertscha, J. M. Kremser Schmidta in drugih.

Knollerjevi sliki — osnutek in oltarna podoba — kažeta v bistvu malo tega, kar smo omenili kot značilnost zgoraj. Prej bi rekli, da se je slikar pri bozenskem naročilu zvesto držal skice. Spremembe, ki jih zasledimo na poznejšem delu, so skorajda neznatne. Knoller ni ohranil samo osnov kompozicije, ampak je dosledno in po skici razporedil tudi akterje v prizoru, luministične učinke in koloristično uglašenost podobe. Nekoliko spremenjena je figura zmaja, posebej gobec živali, različica je v obrisih poslopja v ozadju. Še največ razlik je opaziti v skupini z Marijo. Žena sedi v bozenski sliki bolj vzravnano, glavi matere in otroka obdaja nebeški sij, spremenjena je drža materinih rok, drugačne so tudi nadrobnosti v gubah oblačila.

Bozenska podoba se zdi kljub izredni sličnosti z osnutkom bolj umirjena kot slednji. Koncept Knollerjevega motiva je tradicionalno baročen, v kompoziciji je določno nakazana vizualna pot od zmaja čez svetnikovo sulico k angelom in Mariji, povezujoča tako zemeljsko in nadzemljsko dogajanje, zvesta

tradiciji baroka sta tudi ikonografska in koloristična plat podobe, npr. svetnikovo rdeče in Marijino modro ogrinjalo. Vendar ni mogoče prezreti znamenj časa, v katerem je delo nastalo, tj. konca 18. stoletja. Tudi če ne bi bila sporočena letnica nastanka tega dela, bi v primerjavi s starejšimi stvaritvami na sorodne teme mogli ugotoviti, da baročna živost v delu le ugaša in da je zlasti v dokončni izvedbi, na skupini z Marijo na bozenski sliki, prišla do veljave klasicistična umirjenost.

Knoller je opravil naročilo za Bozen l. 1799, torej v štiriinšesetdesetem letu življenja. Povedali smo že, da je v njegovem zrelejšem opusu opazna klasicistična nota. Nadih klasicizma bi zasledili tudi v bozenski sliki, vendar izpovedujeta obe Knollerjevi deli s sv. Jurijem v prvi vrsti, kako trdoživo je bilo še v slikarjevih poznih letih pričujoče izročilo baročne Italije.

Knollerjeva oljna skica sv. Jurija je sicer tujka v našem umetnostnem gradivu, vendar je kot značilen primer izzvenevajočega italijanskega baroka in kot stvaritev pomembnega srednjeevropskega umetnika dragocena obogatitev naše galerije starih tujih mojstrov (6).

EINE ÖLSKIZZE VON MARTIN KNOLLER IN MARIBOR

Zusammenfassung

In der kunsthistorischen Sammlung des Regionalmuseums in Maribor befindet sich unter den Werken fremder Meister ein Bild des Malers Martin Knoller (1725 bis 1804), darstellend den Hl. Georg.

Die Komposition und das Format des Bildes lassen die Vermutung zu, dass es sich um eine Ölskizze für ein Altarblatt handelt, was auch durch die auf der Rückseite der Skizze angebrachten Angaben bestätigt wird. Daraus ist ersichtlich, dass die Skizze als ein Entwurf für das Altarbild in der Deutschordenskirche in Weggenstein in Bozen vom Maler Martin Knoller in Mailand im J. 1799 angefertigt wurde.

Da Martin Knoller im slowenischen Kulturraum nicht tätig war, wäre die Herkunft des Bildes ohne des schriftlichen Dokuments für die slowenische Kunstforschung wohl schwer zu ermitteln. Die Skizze und das Altarblatt in Bozen bestellte Graf Ignaz Adam Brandis, in den Jahren 1799—1814 Landcomtur des Ordens. Die Ölskizze kam nach Maribor durch die Angehörigen der Familie Brandis, in deren Besitz sich im 18. und 19. Jahrhundert die Burg in Maribor befand.

Beim Vergleich der Knollerschen Skizze mit dem ausgeführten Werk in Bozen ist deutlich ersichtlich, dass sich der Maler bei der Ausfertigung des Altarbildes bis auf einige unbedeutende Details genauestens an den Entwurf festhielt. Die Skizze entstand, als der Künstler im 74. Lebensalter stand, in der Zeit also, als er bereits in klassizistischer Manier wirkte. Dennoch zeugt das Werk von ausserordentlich starken Einflüssen der Barocktradition.

* Knollerjeva oljna skica je bila doslej razstavljena na dveh občasnih razstavah, in to: na razstavi slik iz depoja pokrajinskega muzeja l. 1858 v Mariboru in na razstavi Stari tuji slikarji II l. 1963 v Narodni galeriji v Ljubljani. Obakrat je bilo delo omenjeno v katalogih razstav.

Tone Zorn

NEKATERA VPRAŠANJA VKLJUČEVANJA PREKMURJA V KRALJEVINO SHS V LUČI DOKUMENTOV DEŽELNE VLADE ZA SLO- VENIJO

I

Časovni razmak, ki se ga članek dotika, zajema čas od jugoslovanske zasedbe Prekmurja po prvi svetovni vojni pa do podpisa trianonske mirovne pogodbe z Madžarsko junija 1920. Vsebinsko izhaja članek iz zadevne dokumentacije takratne deželne vlade za Slovenijo ter se pri tem predvsem dotika problematike uveljavljanja jugoslovanske uprave in vprašanj, ki so se pri tem kazala. Zadevno dokumentacijo hrani Arhiv Slovenije.¹

Iz časa pred dokončno zasedbo Prekmurja naj opozorim na dopis štajerskega obmejnega poveljstva z dne 10. aprila 1919, ki je opozarjal ljubljansko deželno vlado, da bi bilo v interesu jugoslovanske države kot tudi človeštva (= prebivalstva?) zasesti celotno območje Prekmurja do Rabe na Madžarskem. Podpora in zaslombo — nadaljuje dopis — bi pri tem dobili tako pri prekmurskih Slovencih kot pri madžarskih in madžaronskih posestnikih, ki da se »sedaj pred boljševiskim ropanjem in pobijanjem boje za svoje imetje«. Zasedba bi imela tudi preventiven značaj, saj bi se z njo napravil »radikalni konec« »tamkajšnjemu že precej vkoreninjenemu boljševizmu, ki preti prekoračiti Muro tudi na našo stran«; s prestavitvijo demarkacijske črte bi se dalje dokončno preprečilo ogrsko-nemško ogrožanje takrat še jugoslovanske Radgone. Štajersko obmejno poveljstvo je v primeru, da se ne bi dalo zasesti celotno Prekmurje, predlagalo »z malimi oddelki« zasedbo vsaj rodovitnega ravninskega območja tega prostora. Še predtem je vlada kraljevine SHS dovolila marca meseca natis posebnega letaka namenjenega Prekmurju in prekmurskim Slovencem. Letak je bil natisnjen v deset tisoč izvodih ter napisan v prekmurskem narečju. Uvodoma je opozarjal na poraz Madžarov in Nemcev v svetovni vojni. Posebej je omenjal vojni dolg, ki ga bo moralo plačevati madžarsko prebivalstvo; plačevanje dolga naj bi tudi bilo vzrok, da se Madžari trudijo pridobiti si tiste narode, ki so jih do sedaj tlačili kot sužnje. Obljubljali so jim avtonomijo »in jim lagali, ka bodo . . . vse mogoče plačevali«. Vendar (lažnive) obljube niso zmešale Slovakov, Rusinov, Romunov, Hrvatov in Srbov, ki so pokazali svojim preganjalcem hrbet in se združili z rodnimi brati. Zadnje upanje, da bi dobili koga, ki bi plačevali vojni dolg in odškodnino, pa ste vi, prekmurski Slovenci. Letak

¹ Gre za fascikel iz gradiva predsedstva deželne vlade za Slovenijo z oznako V/1919—1925 (po preureditvi arhiva bo fascikel vložen v arhiv I. oddelka deželne vlade za Slovenijo).

poziva na združitev Prekmurcev z brati v neodvisni, demokratično enakopravni Jugoslaviji (*neodvisnoj, demokratiško ravnanoj jugoslovenskoj državi*). Ob-ljubljajal je dalje razdelitev grofovske zemlje med vaško revščino. Glede upravne ureditve najdemo obljubo, da bo razdelitev Jugoslavije v avtonomna okrožja veljala tudi za Prekmurje (*Po tom plani bodo Slovenci pri Mūri mali svoje lastno okrožje*). Duhovnik, gospoda in učitelji ne bodo več Madžari in madžaroni, veljala bo verska svoboda in enakopravnost vseh treh jezikov: slovenskega, hrvaškega in srbskega. Letak je še naglašal obljubo po graditvi potrebnih mostov in železnice.²

Konec julija 1919 so beograjski vojaški krogi računali, da bi mogli s hitrim vojaškim vpadom na madžarsko obmejno področje postaviti svet pred dejstvo. Pri tem so največ računali na pridobitev Prekmurja, ki ga je zahtevala v Parizu Jugoslavija še v začetku tega leta. Konec maja je bilo čuti glasove, da bodo Madžari 30. maja popoldne zasedli Mursko Soboto.³ Po drugih glasovih pa naj bi zasedli Prekmurje Avstrijci, da bi tako dosegli na tem področju plebiscit v korist avstrijske države. Čeprav so bili ti glasovi neresnični, so vendarle vznemirili dobrovoljsko sokolsko legijo v Štrigovi.

Ko je pariška mirovna konferenca v začetku avgusta končno dovolila Ju-goslaviji zasedbo Prekmurja,⁴ so jugoslovanske vojaške oblasti določile, da osta-nejo ob zasedbi še nadalje dotedanje madžarske oblasti, vendar pod nadzorom jugoslovanskih organov. Ker sta v Prekmurju krožila še nekdanji avstro-ogrski in sovjetski denar, je bilo določeno, da so bankovci, ki jih je izdala madžarska sovjetska oblast, neveljavni. Po prejemu tega sporočila je civilni komisar za Prekmurje dr. Lanjšič pripravil poseben letak, ki je opozarjal na neveljavnost takih bankovcev. Letak pravi, da bo morala take bankovce »ogrška vlada za-menjati z drugimi državnimi penezi z vrednostjo v drugih državah«. Prepovedan je bil tudi prenos denarja iz Madžarske pa tudi prenos iz Prekmurja na desno stran Mure.⁵

Še pred zasedbo Prekmurja je vodja ljutomerskega okrajnega glavarstva pripravil zanimiv predlog, namenjen skorajšnji priključitvi Prekmurja in »pa dela radgonskega okrajnega glavarstva naši državi«. Predlog uvodoma pravi, da je bilo Prekmurje gospodarsko že od nekdanj navezано na nekdanji avstrijski prostor. Središči teh gospodarskih stikov sta bili dve: v severnem delu Prek-murja Radgona in v južnem Ljutomer. V nadaljevanju pravi predlog, da bosta ob priključitvi tega prostora Jugoslaviji nastopili vprašanje avtonomije s svo-jimi lastnimi oblastmi in vprašanje upravne združitve Prekmurja z meječimi jugoslovanskimi upravnimi okraji. Opozarja tudi, da mu je prekmurski zaupnik sporočil, da tamkajšnji prebivalci »v veliki večini ne žele avtonomije, ampak da se hočejo tudi v upravnem oziru tesno spojiti z Jugoslavijo«. Vzrok temu naj bi bila izguba zaupanja v »svoje domače oblasti, zato naravnost žele, da se priklopi prekmursko ozemlje našim upravnim organom in ti bi bili glavarstvo Radgona in glavarstvo Ljutomer tako, da bi se oni del Prekmurja, kl gospodar-sko gravitira v Radgono, priklopil radgonskemu glavarstvu, drugi del, ki go-spodarsko gravitira v Ljutomer, (pa) se priklopi ljutomerskemu okrajnemu gla-varstvu...« Meja med obema območjema bi bila dosedanja meja med obema madžarskima komitatoma Vaš in Zala.

Vodja ljutomerskega okrajnega glavarstva je še predvideval, da bo rad-gonsko okrajno glavarstvo (*ki se ima na novo vzpostaviti*) obsegalo tudi se-

² Letak je s podpisom Kraljevine SHS datiran z 11. marcem 1919.

³ Prepis telefonskega sporočila štajerskega obmejnega poveljstva deželni vladl za Slo-venijo z dne 31. maja 1919.

⁴ Več o tem: Vuk Vinaver, Jugoslavija i Madjarska 1918—1933, Beograd 1971, 80—82.

⁵ Brzjav komandanta dravske divizijske oblasti deželni vladl za Slovenijo.

verni del Prekmurja, medtem ko bi južni del pripadal ljutomerskemu glavarstvu. Iz gospodarskih vzrokov je predlagal zgraditev proge iz Murske Sobote čez Beltince do Murskega Središča, prav tako pa bi bilo treba v bližini Ljutomera zgraditi most čez Muro.⁶

Kot vemo, sugestija vodje ljutomerskega okrajnega glavarstva ni bila sprejeta ter je Prekmurje še nadalje ostajalo posebna upravna celota. Ob nastalih dilemah je v nasprotju z ljubljansko vlado, ki je želela celotnostno vključitev Prekmurja v Slovenijo notranje ministrstvo 20. oktobra 1919 nakazalo, da Prekmurje še ni inkorporirano v Jugoslavijo in da »še ni sklenjena bodoča definitivna ureditev«. Neposredna skrb za to območje je bila po sporočilu ministrstva le poverjena deželni vladi za Slovenijo. Ministrstvo je še naročalo nadzor nad tem, da ne bi civilni komisar za Prekmurje samostojno uvajal novih predpisov, neusklajenih z ogrskimi zakoni. In dalje: »Za Prekmurje namenjene javne organe se more namestiti šele po odobritvi osrednje vlade kateri naj se stavi tozadevne predloge ... Civilni komisar ima o svojem poslovanju poročati direktno semkaj redno vsakih štirinajst dni in o izrednih slučajih ...«⁷ Še predtem pa je notranji minister 2. septembra določil, da sestavlja celotno zasedeno Prekmurje do ustavne ureditve države upravno enoto pod vodstvom »dosedanjega« civilnega komisarja. Kot lahko razberemo, je bila v ozadju tega določila bojazen, da ne bi morebitni spori predstavljali »pomnoženo opasnost (za) posest tega ozemlja«. — Po poročilu civilnega komisarja, ki ga je postavila deželna vlada za Slovenijo, so bili že do 19. septembra 1919 prevzeti vsi madžarski uradi v Prekmurju v upravo jugoslovanske države ter bili v večjih občinah postavljeni gerenti s prideljenimi sosveti (od 172 občin so do tega časa dobile gerente štiri petine, drugod pa so se »še iskali oziroma volili zanesljivi možje«).

Zanimiv vpogled v novo upravno ureditev Prekmurja kaže zapisnik drugega zborovanja sosveta civilnega komisarja za Prekmurje z dne 2. oktobra 1919 v Murski Soboti. Zborovanja se je udeležilo 60 članov sosveta, več zastopnikov iz ljutomerskega okraja in poverjenik deželne vlade za socialno skrbstvo Albin Prepeluh. Na zborovanju je civilni komisar za Prekmurje uvodoma poročal, da so bili »na zahtevo ljudstva« odstranjeni do tega časa vsi notarijuši, znani madžaroni in hujskači proti Jugoslaviji. Zaradi odstranitve notarjev so bili naprošeni župnijski uradi vseh treh ver, katoliške, evangelijske in židovske, za nadaljnje vodenje potrebnih matrik. Z odstranitvijo notarjev je tudi odpadla do tedaj veljavna civilna poroka; zato je Lanjšič začasno določil, da se sklepajo zakoni v cerkvi. Udeleženci zborovanja so ukrep potrdili skupaj s prošnjo, da se civilni zakon sploh prepove in da se uveljavi v Jugoslaviji veljavni zakon o sklepanju zakonskih zavez. Sklenili so tudi ustanoviti poseben »preiskovalni« odsek, ki bi pretresal občinske gerente. K vprašanju upravne ureditve Prekmurja je dr. Lanjšič poročal, da upravno zajema Prekmurje civilni komisariat s sedežem v Murski Soboti, poleg tega pa je v Dolnji Lendavi še zastopnik civilnega komisarja. O šolskih vprašanjih je poročal, da je višji šolski svet že potrdil predlog za ustanovitev okrožnega šolskega sveta za Prekmurje in da bodo vanj vpoklicali najboljše učne moči. Poročilo o zborovanju nakazuje, da je bilo v tistem času na območju Prekmurja 89 osnovnih in dve meščanski šoli s 177 razredi in 13.740 učenci. Osnovne šole so se delile na verske katoliške ali evangelijske ter državne vaške šole, meščanski šoli pa sta bili mestna šola v Murski Soboti in židovska v Dolnji Lendavi. Sklenjeno je bilo, da se vsi v Prekmurju rojeni učitelji, »zmožni« slovenskega jezika, kljub morebitnemu madža-

⁶ Dopis predsedstva deželne vlade za Slovenijo z dne 22. julija 1919.

⁷ Brzojav ministrstva za notranje zadeve z dne 20. oktobra 1919.

⁸ Dopis predsedstva deželne vlade za Slovenijo notranjemu ministrstvu z dne 2. septembra 1919.

ronstvu »lahko pridržijo v službo, čeravno ne na istem mestu, kjer so ta čas«. Računali so tudi, da bo treba pritegniti iz ostale Slovenije kakih sto učiteljev na izpraznjena mesta. Zapisnik dokazuje, da je bila na zborovanju še posebno živahna razprava o šolskem vprašanju. Večina razpravljavcev je zahtevala, da se poleg knjižne slovenščine upošteva na prekmurskih šolah tudi prekmursko narečje ter se pridržijo za šolsko rabo nekatere narečne knjige. Razprava se je dotikala še vprašanj cerkvene ureditve v Prekmurju, zadnja točka pa je bilo agrarno vprašanje. K tej temi je poverjenik za agrarno reformo v Prekmurju A. Štrekelj nakazal predvideno razlastitev veleposesti ter napovedal ustanovitev posebnih okrajnih odborov, namenjenih razlastitvam in pravični razdelitvi zemlje.⁹

Poučno je dalje poročilo Albina Prepeluha o obisku Prekmurja. Poročilo pravi, da bi bilo treba iz gospodarskih vzrokov čimprej urediti potrebne prometne zveze s Prekmurjem ter agrarno vprašanje (= »Ker se nahaja v tej pokrajini več latifundij, je ta zadeva bolj pereča, nego v ostalem od deželne vlade za Slovenijo upravljanem ozemlju«). Po poročilu naj bi bila zemlja slabo izkoriščena in pristojna oblast bi nujno morala določiti nadzorstvo nad veleposestjo. Prepeluh je tudi predlagal naselitev 200 do 300 begunskih družin iz »zasedenega ozemlja«, to je iz Primorske, na veleposest kneza Esterhazya.

Na zborovanju sosveta civilnega komisarja za Prekmurje in v privatnih pogovorih je dobil Prepeluh vtis, da slovensko prebivalstvo »nekako nezaupljivo gleda na nas in na našo upravo«. Zaradi menjajoče se oblasti ob koncu prve svetovne vojne: madžarske republike, sovjetske madžarske republike, bele in zelene garde ter končno jugoslovanske zasedbe naj bi bilo prebivalstvo politično dezorientirano ter skeptično do tega, »da ostane naša oblast trajno tam. Ta dvom« — nadaljuje Prepeluh — »podkrepljuje predvsem židovstvo in vsa druga madžaronsko misleča inteligenca v Prekmurju«. O upravi Prepeluh pravi, da nima nikakršne opore ne med učitelji ne med duhovščino; izjema med duhovščino naj bi bila le v Beltincih. Med omenjenimi krogi je opaziti odpor, čutiti pa ga je tudi med Slovenci protestantske vere, kar je pripisovati madžarski usmerjenosti protestantskih pastorjev. Prepeluh piše dalje, da je posebno močno nasprotovanje opaziti »v spodnjem delu Prekmurja (Lendava)« zaradi tamkajšnjega madžarskega življa. Za območje Goriškega navaja vpliv protestantske duhovščine, po katerem prekmurski govor »ni slovenščina, temveč prekmürščina«. Menil je dalje, da tega oblast ne more tolerirati in bo treba »p o l a g o m a v šolah . . . izključno vpeljati slovenščino«. Naloga jugoslovanske uprave naj bi po Prepeluhu bila pridobitev prebivalstva »in mu nuditi čimprej vse one ugodnosti, ki jih uživa v ostali Sloveniji. Voditi bi jo morala predvsem strpljivost do sedanjih tamošnjih javnopravnih odnošajev«. Prva skrb pa bi seveda morala biti oskrba prekmurskega prebivalstva z živili. V nadaljevanju Prepeluh opozarja na neurejenost uprave, ki jo oblasti šele postavljajo; to naj bi veljalo za politično upravo, sodstvo, šolstvo in finance. Po njegovih predlogih naj bi med drugim pričeli »brez odloga« gradnjo mostu čez Muro ter gradnjo železnice. Poleg tega naj poverjeništvu za agrarno reformo nemudoma pošlje v Prekmurje pooblaščenca z nalogo, da pripravi načrt za takojšnja pripravljajna dela za izpeljavo agrarne reforme. Deželna vlada za Slovenijo naj dalje via facti uveljavi vse zakone in naredbe veljavne za ostalo Slovenijo tudi v Prekmurju, »vodstvo civilne uprave . . . pa poveri zaupniku deželne vlade za Slovenijo, temeljitemu poznavalcu gospodarskih in političnih razmer v Prekmurju, kateri pa ne sme (biti) ne politični uradnik, ne katoliški duhovnik in protestantski

⁹ Zapisnik drugega zasedanja sosveta civilnega komisarja za Prekmurje z dne 2. oktobra 1919.

pastor; velja naj velika strogost (tudi) pri izbiri uradnikov, imenovanje dose-danjih uradnikov pa podvrženo temeljiti reviziji, tako da naj (se) nesposoben takoj nadomesti z drugim ter poveri razdeljevanje živil in drugega blaga Go-spodarski zadrugi za Prekmurje, Mursko polje in Slovenske gorice s sedežem v Gornji Radgoni.«¹⁰

Še predtem je civilni komisar za Prekmurje poročal, da je civilna uprava v Prekmurju popolnoma urejena; v dokaz mu je bilo dejstvo, da povsod poslu-jejo le civilni uradi. Poročal je, da v tistem predelu Prekmurja, ki ga je zasedel murski odred, sploh ni bila uvedena posebna jugoslovanska uprava, v delu za-sedenem po savskem odredu, pa da deluje civilna uprava od 20. septembra dalje.¹¹

Sosvet civilnega komisarja za Prekmurje se je zatem sestal šele 6. mar-ca 1920. Vzrok poznemu sklicu je bilo dejstvo, da je vrsta članov sosveta me-nila, da bi bilo bolje počakati s sklicem tega organa »do podpisa miru, ker je pričakovati, da bodo vsi člani sosveta delovali v našem smislu«. Kar se tiče iz-ganjanja posameznikov iz Prekmurja, je civilni komisar 21. februarja 1920 po-ročal, da jih po možnosti »na splošno« niso izganjali. Če pa je bil pomotoma izdan ukaz za izgon takih oseb, se je izgon prekalal, če je prizadeta stranka dokazala, »da je resnično v Prekmurju rojena oziroma tja pristojna«. Vzrok, da je prišlo do takih primerov naj bi bil v tem, da je bila »v začetku po oku-paciji silna agitacija proti nam, kateri je bilo mogoče priti v okom le na ta na-čin, da se je proti krivcem z vso strogostjo in naglico postopalo. ... Kdor pa je dokazal, da je Prekmurec, temu se je ... dovolilo ... daljne bivanje v Prek-murju«. Poleg denarnega vprašanja (žigosanje denarja!), saditve tobaka, oskrbe prebivalstva z usnjem in obleko ter podobnih vprašanj sta bili na tretji seji sosveta še posebej zanimivi vprašanja avtonomije Prekmurja in agrarne refor-me. Poročilo o seji povzemamo po poročilu dr. Karla Verstovška. Verstovšek v njem piše, da Prekmurci »odklanjajo svojo lastno avtonomijo, češ da Prekmurje odtrgano od Slovenije nima življenjske moči« in hočejo »imeti s Slovenijo ena-kopravno telo«. Kar se tiče agrarne reforme, v poročilu beremo, da so vsi »mne-nja, da se ... ljudstvo le razburja. Zato naj se izvrši, kar je neobhodno potreb-no, (vse) dokler ni zakonitih določil«. Nujno je tudi urediti vprašanje brezpo-selnih delavcev, in to z zaposlovanjem v Jugoslaviji, ker ti »ne morejo več iskati delo v Madžarski«. Priporočal je tudi, da se prične vrsta gradbenih del na prekmurškem področju.¹²

Po dostopni dokumentaciji so bili do srede februarja 1920 na celotnem prekmurškem področju (»v kolikor je mogoče«) vsi javni napisi zamenjani s slovenskimi. Po poročilu civilnega komisarja iz prve polovice februarja 1920 pa je bilo »v jezikovno mešanih krajih prebivalstvu prosto dano, da si nabavijo dvojezične napise, a po večini so si priskrbele tudi dotične občine slovenske napise«.

Še predtem je 12. decembra 1919 jugoslovanska vlada s posebnim odlokom določila, da tvori Prekmurje posebno upravno celoto. Za kritje potrebnih stroš-kov je tudi dodelila milijon kron kredita.¹³ Ministrski svet je dalje določil, da veljajo na prekmurškem področju še naprej dotedanji zakoni in da lahko do-ločene spremembe uveljavi le osrednja jugoslovanska vlada. Določeno je bilo tudi, da bo stal na čelu prekmurske uprave poseben »upravnik« s sedežem v Murski Soboti, neposredno podrejen osrednji vladi. Glede politične uprave je ministrski svet določal razdelitev Prekmurja na dva dela, ki ju bosta upravljala

¹⁰ Poročilo Albina Prepeluha deželni vladi za Slovenijo z dne 20. oktobra 1919.

¹¹ Poročilo civilnega komisarja za Prekmurje z dne 10. oktobra 1919 predsedstvu deželne-vlade za Slovenijo.

¹² Poročilo dr. Verstovška deželni vladi z dne 23. marca 1920.

¹³ Dopis notranjega ministrstva, oddelek za Slovenijo, z dne 10. junija 1920.

upravna komisarja s sedežema v Murski Soboti in Dolnji Lendavi. Določeno je bilo, da bosta »imela isti delokrog in isto kompetenco kot prejšnje okrajne oblasti; stopila bosta torej na njihovo mesto«. ¹⁴ Predsednik deželne vlade za Slovenijo je skušal po prejemu tega sklepa pokazati na njegove »nedostatke«. Potem ko je poudaril, da se mu zdi sklep »brez nekaterih sprememb... enostavna aplikacija splošnih načel (= sklepa op.) neizvedljiva«, je nadaljeval, da se mora uprava Prekmurja urediti, »ne oziraje se na kakršnokoli plemensko središče«, izključno le s stališča praktične potrebe ljudstva in države. »Nobena dvoma ni, da praktična potreba veleva, da se ta naši domovini novo priuvedinjeni del more upravljati s posebnim ozirom na lokalne odnošaje«. Potem ko je navedel še nekaj argumentov za svoje stališče (oddaljenost od Ljubljane, poseben značaj prebivalstva, pomanjkanje državnega aparata), je dr. Brejc poudaril, da mora biti uprava Prekmurja do neke mere avtonomna; t. j. prilagojena izrednemu značaju in potrebam, tako da se more naglo odločevati. »Upravnik Prekmurja mora imeti tedaj posebna pooblastila, ki jih deloma vzame iz kompetence pokrajinske uprave«. Ni pa se Brejc mogel strinjati s tem, da bi se v Prekmurju ustvarila nova, »od sedanje upravne celote povsem odcepljena pokrajina«. Med drugim je menil, da je bil ministrski sklep pogojen s še nepodpisano mirovno pogodbo z Madžarsko. V nadaljevanju odgovora je dr. Brejc poudaril, da se je »naša uprava v Prekmurju dobro živela in ni najmanjše pritožbe s tega stališča, da se morda ignorira poprejšnji značaj. Vse panoge naše uprave, zlasti tudi šolstvo, so se ozirale na postoječe razmere in gradijo na njih naprej«. Nadalje je zavračal »temeljno idejo zaključka ministrskega sveta, da različnosti madjarske zakonodaje, katero je treba respektirati, absolutno zahteva novo pokrajino Prekmurje, ne drže«. ¹⁵ Poročal je, da je 22. marca razpravljala o sklepu ministrskega sveta tudi deželna vlada za Slovenijo. Na seji so soglasno sprejeli predlog za ukinitve ali preklic sklepa ministrskega sveta ter ga utemeljevali s težnjami, po katerih naj bi se ob zasedbi avgusta 1919 Prekmurje upravno razdelilo med deželno vlado za Slovenijo in deželno vlado v Zagrebu. Opozorili so, da do tega ni prišlo po prizadevanju delegacije prekmurskih domačinov, ki je pri osrednji vladi v Beogradu zahtevala združitev vsega Prekmurja s Slovenijo. Posledica intervencije je bilo dejstvo, da je deželna vlada za Slovenijo poslala v Prekmurje potrebno uradništvo ter »v razmeroma kratkem času« uvedla jugoslovansko upravo. 20. oktobra je sledilo obvestilo notranjega ministrstva, da Prekmurje še ni inkorporirano v Slovenijo, vendar je bila do dokončne ureditve posredna uprava tega področja poverjena predsedstvu deželne vlade za Slovenijo, tako da to v imenu osrednje vlade nadzoruje poslovanje civilnega komisarja. V tem okviru je predsednik deželne vlade dr. Brejc 17. in 18. oktobra 1919 obiskal Prekmurje. Ugotovil je, da si Prekmurci žele popolno upravno združitev s Slovenijo. Deželna vlada se je tudi izrekla, da »se v Prekmurju v principu uporabljajo tem veljavni zakoni, v kolikor pa to ni mogoče, zlasti vsled tega, ker naše uradništvo ogrskih zakonov ne pozna, se bo uprava prilagodila via facti naši upravi«. Brejc je poudarjal, da se je po nakazanih principih »faktično« tudi postopalo. Izjeme naj bi bile le naslednje: namesto dotedanjega civilnega zakona je bila uvedena cerkvena (in le po želji civilna) poroka, vodenje matrik se je izročilo upraviteljem cerkvenih občin, odstranjeni so bili notarji in po občinah postavljeni gerenti. V nadaljnjem razdelku dopis ljubljanske vlade poudarja, da tvori Prekmurje »tako majhen okoliš, da bi bila ustanovitev lastnega ozemlja nepotrebna in ne-

¹⁴ Zaključak ministrskega saveta od 12. decembra 1919 g. u pogledu uredjenja uprave u Prekmurju.

¹⁵ Dopis ministrstvu za notranje zadeve z dne 26. februarja 1920.

ekonomična in bi zahtevala dodatne izdatke. Poleg tega se mora poudarjati, da prekmursko ljudstvo še vedno želi in zahteva združitev z ostalo Slovenijo«. V tem smislu se je izrekel sosvet civilnega komisarja za Prekmurje dne 17. marca 1920, podobno izjavo pa je podala tudi zveza županov in občinskih predstavnikov dolnjelendavskega okraja dne 3. marca. Zato je dr. Brejc prosil za ohranitev dotedanje upravne ureditve, ki naj bi se v prihodnje popolnoma unificirala z upravo v ostali Sloveniji. — Dalje je omeniti predlog notranjega ministrstva z dne 15. oktobra 1919, po katerem bi se v Prekmurju ustanovilo samostojno finančno ravnateljstvo, združeno z Međmurjem, ali pa bi bilo Prekmurje priključeno varaždinskemu finančnemu ravnateljstvu.¹⁶

Nadaljnje dopisovanje med osrednjimi oblastmi in deželno vlado za Slovenijo v pregledanem gradivu, žal, ni dostopno. Tako se moramo omejiti na soglasni sklep deželne vlade z dne 20. oktobra 1920 o preureditvi civilnega komisariata za Prekmurje v okrajno glavarstvo, katerega območje bi zajemalo celotno Prekmurje. Obenem naj bi se opustila tudi ekspozitura prekmurskega komisariata v Dolnji Lendavi. Deželna vlada je nakazani sklep utemeljevala z nedvomno pripadnostjo Prekmurja Jugoslaviji; do sprememb bo morda prišlo le ob meji ob določanju državne meje: »Te spremembe pa morejo biti tako neznatne, da na princip uprave ne morejo imeti nikakega vpliva«. Nadalje so Prekmurci še v dvomih o dokončni priključitvi Prekmurja Jugoslaviji. Po poročilu civilnega komisarja z dne 21. oktobra 1920 je znani izid koroškega plebiscita skrajno neugodno vplival tudi na razpoloženje Prekmurcev; po poročilu so bili le-ti trdno prepričani, da bo tudi za Prekmurje prišlo do nove razprave in »morda celo do plebiscita«. Dr. Brejc je v tem času menil, da je treba prenehati s provizorijem ter spremeniti prekmurski komisariat v glavarstvo, in to »kot stalno upravno institucijo, ki obstoji v vsej ostali Sloveniji«. Pisal je tudi, da se bo s tako ureditvijo »utrdilo v prekmurskem ljudstvu močno omajano zaupanje v našo državo, vera v definitivno pripadnost kraljevini SHS in (bi se) zmanjšala... zbežanost, ki se je ljudstva polastila«. Tudi je želja Prekmurcev, da se ustanovi okrajno glavarstvo; pri tem kažejo »na uredbo okrajnega glavarstva v Ljutomeru, ki je Prekmurju najbližje«. Vlada tudi mora ugoditi željam prebivalstva, če je to le mogoče. »V tem slučaju« — nadaljuje Brejc — »ni nobenega vzroka za zavrnitev (želje) ljudstva, nasprotno pa govore vsi razlogi za to, da se uredi Prekmurje po željah tamkajšnjega prebivalstva in s tem odpravi navidezno upravičeni povod za protidržavno agitacijo in zbežanost prebivalstva. Preureditev civilnega komisariata v okrajno glavarstvo je vsled tega iz državnih ozirov nujno potrebno«. Dr. Brejc je dalje opozoril, da veljajo de iure v Prekmurju nekdanji ogrski zakoni, vendar pa se to ozemlje dejansko upravlja po zakonskih predpisih, ki veljajo za Slovenijo, zaradi česar bi tudi v tem oziru ne nastopila nobena sprememba v dotedanji upravi Prekmurja.¹⁷ Po prejemu poročila o ustanovitvi okrajnega glavarstva v Prekmurju je notranji minister Drašković sporočil deželni vladi, da je edino on pristojen za tako ustanovitev »in bi bila vsaka odredba, ki bi jo v tem pogledu izdala deželna vlada v tistem delokrogu, neveljavna, ker presega pristojnost deželne vlade... Ako smatra deželna vlada za potrebno, da izvrši nekatere spremembe v upravno-teritorialnem oziru, pričakujem pravočasno tozadevnih predlogov...«¹⁸

¹⁶ Dopis ministrstvu za notranje zadeve z dne 9. aprila 1920.

¹⁷ Dopis ministrstvu za notranje zadeve, oddelek za Slovenijo, z dne 28. oktobra 1920.

¹⁸ Brzojav z dne 29. oktobra 1920.

Po jugoslovanski zasedbi Prekmurja je madžarska stran še upala v vsaj delno spremembo pariškega sklepa o pripadnosti Prekmurja Jugoslaviji, če že ne njegovega preklica. Objektivno jo je pri tem podpiralo tudi nasprotovanje dela prekmurskega prebivalstva pripadnosti kraljevini SHS. Ohranjeno je poročilo prekmurskega civilnega komisarja dr. Lanjšiča o podobnih glasovih iz druge polovice septembra 1919, le teden dni po jugoslovanski zasedbi Prekmurja. Iz poročila izvemo, da je hrvaško vojaštvo, ki je sodelovalo pri zasedbi, razneslo med prebivalstvo vest, da je Slovincem prepovedano prevzemati madžarske urade. Govorici je madžarsko uradništvo dodajalo trditev, da se bo Ogrska znova povezala s Hrvaško in da bo po tej zvezi Prekmurje znova dodeljeno Madžarski; zato se mora jugoslovanska vojska umakniti iz zasedenega področja. Do podobnih vesti je prihajalo tudi kasneje. Vojaška oblast je tako na primer februarja 1920 menila, da bo v prihodnje Dolnja Lendava pripadla Madžarski (do takega sklepa je prišla po napačni interpretaciji navodila, naj pripravi vse potrebno za izpraznitev tistih delov Prekmurja, ki so po mirovnih določilih ostali onstran jugoslovansko-madžarske meje).¹⁹ — Civilni komisar je ugotavljal, da »madžarsko uradništvo dela z velikanskim aparatom za razširjanje teh vesti in za poslabšanje položaja, nezadovoljneži pa izrabljajo to priliko za svoje namene in načrte«. Zato je predlagal njihovo odstranitev ter tožil, da nima dovolj aparata in da »tisti, ki imajo v rokah celo upravo, lahko ščuvajo in delajo proti nam, kakor se jim zljubi«. Za prvi ukrep je Lanjšič predlagal sistiranje dotedanje madžarske uprave v Murški Soboti in v delu Prekmurja, ki ga je zasedel murški odred.²⁰ Po prejemu poročila je predsednik deželne vlade za Slovenijo dr. Brejc ponovno opozoril notranje ministrstvo v Beogradu o nujnosti odstranitve madžarskega uradništva, »drugače ne jamči za pojav neprijetnih dogodkov in odklanja vsako odgovornost«.²¹ Zanimivo je tudi dejstvo, da je bila na prvem zasedanju sosveta civilnega komisarja za Prekmurje dne 25. avgusta 1919 med drugim postavljena zahteva po odstranitvi »hrvaške uprave v lendavskem delu Prekmurja, ker hočemo sami nedeljeno slovensko upravo...«²² Konec novembra se je Lanjšičev naslednik dr. Berbuč pritoževal, da je odvetniška zbornica v Ljubljani vpisala vse prekmurske advokate v seznam odvetnikov »ter jim na ta način dala pravico, da smejo dalje izvrševati prakso«. Vzrok tožbe naj bi bilo madžaronstvo advokatov ter dejstvo, da je bila v njihovih rokah »vsa narodna madžarska organizacija«. Sodil je tudi, da so najbrž ti advokati »tudi še danes vodje tiste intenzivne gonje proti nam, akoravno ni mogoče jih zasačiti, ker so pač sila oprezni in je tudi kontroliranje njihovega delovanja z ozirom na to, da niso naši varnostni organi večji madžarščine, zelo otežkočeno«. »S tem, da se je dovolilo tem advokatom izvrševati prakso, se je njihovo dosedanje delovanje naravnost sankcioniralo. Iz celega nastopa teh advokatov, kar so izvedeli za dotični sklep advokatske zbornice v Ljubljani, izhaja, da se čutijo gospodar situacije. — Sedaj jim tudi ni treba več se skrivati. Kot pripuščeni odvetniki imajo pravico se prosto gibati med ljudstvom...«

Iz dopisa izvemo za zanimiv primer, ki se je zgodil na murskosoboškem sodišču. Vzrok naj bi bila prošnja enega advokatov v »jeziku, katerega imenuje

¹⁹ Dopis notranjega ministrstva predsedstvu deželne vlade za Slovenijo z dne 28. februarja 1920.

²⁰ Dopis predsedniku deželne vlade za Slovenijo dr. Brejcu z dne 23. avgusta 1919.

²¹ Sporočilo z dne 28. avgusta 1919.

²² Brzjav s prvega zasedanja sosveta civilnega komisarja za Prekmurje predsedstvu deželne vlade za Slovenijo z dne 25. avgusta 1919.

on prekmurščina«, vendar je prekmurščine več sodnik vlogo zavrnil, ker da ni razumel »niti besede te pomadžarjene spakedranke«. Posledica je bila odvetni-kova pretnja, da se bo pritožil pri mirovni konferenci v Parizu, češ da hočejo jugoslovanske oblasti zatreti prekmurški jezik. Po mnenju civilnega komisarja je bil ta nastop le začetek in spraševal se je, »kako pa bodo šele tedaj, ko bodo prišli ti ljudje v pravi tir«. Zato je prosil, da se iz političnih vzrokov prekliče sklep odvetniške zbornice, saj bi »na naše slovensko ljudstvo najslabše vpli-valo, da bi pod sedanjimi razmerami dovolili tem najhujšim madžarskim huj-skačem izvrševati prakse«. ²³

K določenemu nemiru so morale prispevati tudi vojaške oblasti. Za ko-mandanta prekmurskega odreda je na primer znano, da je menil, da bo Dolnja Lendava madžarska. Po obvestilu o tem stališču je vrhovna vojaška komanda prosila deželno vlado za Slovenijo, da demantira to govorico. ²⁴ Na podoben dopis finančnih oblasti je 28. februarja jugoslovansko notranje ministrstvo opozorilo na pomoto, nastalo »vsled preobširne interpelacije obvestila vojnega ministrstva, da naj se vse pripravi za pravočasno in točno izpraznjenje onih delov naše državne meje in izven našega območja, v kateri se vsled zasedbe nahajajo«. O Prekmurju je ministrstvo poročalo, da sploh ni bilo omenjeno v dopisu vojnega ministrstva. ²⁵

Ne glede na to je 28. decembra 1919 poročala orožniška postaja v Gente-rovcih o splošni govorici, da bodo 26. januarja 1920 morali Jugoslovani zapustiti Prekmurje. Govorice naj bi izhajale iz sočasnega tiska, pa tudi iz vojaških krogov. Govorilo se je celo, da se vojaštvo v primeru madžarskega napada ne bo branilo, ampak se bo umaknilo čez Muro. ²⁶

Razumljivo je, da v takem ozračju meja ni bila mirna. Tako je znano, da je v noči med 23. in 24. novembrom 1919 prekoračila pri Kobilju demarka-cijsko črto skupina kakih trideset madžarskih vojakov in vdrla v stanovanje tamkajšnjih finančnih stražnikov. Ob umiku je madžarski poročnik dejal, da se bodo Jugoslovani morali umakniti do Mure in Drave. ²⁷ Najhujši incident pa je bil čez pet dni (29. novembra), ko je madžarska vojska, menda v moči bataljona, prešla demarkacijsko črto in zavzela Dolnjo Lendavo. Po jugoslo-vanskem protinapadu so se morali Modžari umakniti. Po poročilu ubežnika iz madžarske vojske poročnika Janoša Angermajerja je napad pripravil pol-kovnik Riedel, medtem ko naj bi bil glavni pobudnik akcije major Stipetić, »duša propagande proti Jugoslaviji«. Po Angermajerju (v dokumentaciji tudi Angermanu) naj bi bil napad na Dolnjo Lendavo povezan s Stipetićevim name-nom udariti čez Čakovec in Varaždin proti Zagrebu; Stipetić se je pri tem ukvarjal z mislijo o obnovi habsburške monarhije. Štajersko obmejno povelj-stvo pa je poročalo, da je Angermajer opazil pri vseh madžarskih poveljstvih voljo napasti jugoslovansko vojsko v Prekmurju in Medmurju. ²⁸

Po madžarskem napadu so sledili protesti jugoslovanske strani. Med dru-gim je jugoslovanska vlada zahtevala, da bi morale madžarske vojaške enote, ki so napadle Dolnjo Lendavo, defilirati pred jugoslovanskimi stražami, ²⁹ ven-dar je antantna komisija 12. decembra to zahtevo zavrnila. 9. januarja 1920 pa

²³ Dopis predsedstvu deželne vlade za Slovenijo z dne 21. novembra 1919.

²⁴ Dopis komande IV. armadne oblasti deželni vladi za Slovenijo z dne 21. februarja 1920.

²⁵ Dopis ministrstva za notranje zadeve deželni vladi za Slovenijo z dne 28. februarja 1920. Slo je za naslednji odlok z dne 16. decembra 1919: »Priporuča se naslovu, da izvesti tamošnje vojne i upravne vlasti o predstoječi evakuaciji jednog dela Prekmurja te da se evakuacija bez štete za naše Kraljevstvo uzmogne izvršiti, kada to naredjenje uslijedi«.

²⁶ Poročilo orožniške postaje Genterovci z dne 23. januarja 1920.

²⁷ Poročilo civilnega komisarja za Prekmurje z dne 6. decembra 1919.

²⁸ Prepis zapisknika o pogovoru z J. Angermajerjem.

²⁹ Poročilo komande dravske divizijske oblasti z dne 29. januarja predsedstvu deželne vla-de za Slovenijo.

je medzavezniška vojaška komisija v Budimpešti sporočila jugoslovanskemu predstavniku, da so Madžari pristali na vrsto ukrepov za ureditev spora povzročenege z incidentom. Ob tem se je tudi pokazalo, da je šlo pri napadu za izolirano akcijo, ki niti ni bila dobro pripravljena. Pa vendarle je jugoslovanska vlada v povračilo decembra meseca prenehala pošiljati hrano na Madžarsko. Bila je celo prepričana, da bo prišlo do D'Annunziovega napada na Split in madžarskega na Prekmurje.³⁰

Kot ukrep za zagotovitev miru so oblasti na zahtevo komandanta murskega odreda podpolkovnika D. Perka aretirale 40 oseb. Pri tem je šlo za tiste »elemente, katerih nadaljnja navzočnost v Dolnji Lendavi bi resno ogrozila javni red in mir«. Oblasti so se tudi bale, da bi skušale »oborožene tolpe« prijeti osvoboditi. Le-te je dal civilni komisar za Prekmurje prepeljati v beltinski grad. Po dostopnih podatkih je bilo 5. decembra 1919 pod ključem še vedno 21 internirancev, medtem ko je bila ostala devetnajsterica glede na to, »da se je . . . naknadno dognalo, da niso nevarni«, izpuščena. Komisar je tudi prosil, da bi še nadalje internirane takoj »odvedli v zaledje«, poročal pa je tudi, da morajo prijeti živeti zaradi pomanjkanja ustreznih sredstev na svoje stroške.³¹ Ob tem je 10. decembra poročal dr. G. Žerjav notranjemu ministrstvu, da je naročil izgnati iz Prekmurja vse tiste nevarne tujce, ki nimajo domovinske pravice. V njegovem dopisu beremo: »Ker se je v zadnjem času po celem Prekmurju močno razširila protidržavna agitacija, zlasti z letaki, sem naročil civilnemu komisarju, da postopa proti hujskačem z vso energijo, da izžene vse nevarne tujce, ki nimajo v Prekmurju domovinske pravice, preko državne meje in naj se v skrajnem slučaju postopa tudi z internacijami in konfinacijami . . .«

Internacije nekaterih promadžarsko usmerjenih Prekmurcev so imele negativne posledice tudi za Klekove Novine. Tako je 30. decembra 1919 poročal civilni komisar za Prekmurje, da je dal zaseči številko 40/52 Novin (19. oktober — 28. december), in to zaradi kritike nekaterih postopkov nove uprave. Prosil je tudi predsedstvo deželne vlade, da mu dodatno odobri preventivno cenzuro, da bi se tako v prihodnje moglo preprečiti razširjanje protidržavne agitacije »oziroma vesti, katere škodujejo ugledu države«. Prav take vesti pa je našel v Kleklovi Novinah. Med njimi je bila vest, da so oblasti 18. novembra izpustile nekdanjega beltinskega okrajnega glavarja Janosa Cigányja, zaprtega na ljubljanskem gradu. Po Novinah naj bi bila vzrok za izpustitev »lepa služba«, ki ga je čakala na Madžarskem, predvsem pa to, da ni bilo dovoljenega vzroka za daljši zapor. Poslabšalo se mu je tudi zdravje, kar »pa bi slabo vplivalo v Parizu«, se pravi na mirovni konferenci. — Naj omenimo, da je o Cigányju civilni komisar 22. avgusta poročal, da se le-ta ukvarja s protijugoslovansko propagandno dejavnostjo s širjenjem vesti, »da bodo Ogrni zopet zasedli te kraje in se bodo združili s Hrvati proti drugim Jugoslovanom«. — Med vestmi, ki so vznemirile civilnega komisarja, je bilo tudi poročanje o odstranjevanju učiteljev. List je poročal, da je bilo od 104 učiteljev, ki so odgovorili na poziv jugoslovanske vlade, sprejeto v službo le nekaj nad 60, medtem ko so morali tisti, ki se niso prijavili za učiteljsko službo, v osmih dneh zapustiti Jugoslavijo. Novine so obsojale tak postopek kot neusmiljen in krivičen. Ob tem so pribijale: »Ja če so ti gospodje ali gospodične hujskači, ki motijo javni red, si zaslužijo, da se stirajo. Ali samo zato da ne morejo služiti, ne zaslužijo te kastege.« Med njimi so učitelji, rojeni v Prekmurju, z domovinsko pravico in s svojim imetjem, dalje taki, ki so ostareli v učiteljski službi in s katerimi je ljudstvo zado-

³⁰ Vuk Vlnaver, cit. d, 100—101.

³¹ Dopis civilnega komisarja za Prekmurje predsedstvu deželne vlade za Slovenijo z dne 5. decembra 1919.

voljno. Zato je krivica pregnati jih v neznan kraj, kjer »jih ne čaka ne varna streha ne žalož krúha, te ztirati zdaj v zimskem času, kda jim dica slabo oblečena samo glad more pričakúvatil«. Krivci naj se kaznujejo, pustijo naj se pa tisti, ki so »mirni in mirno hočejo med nami živeti, znato ka so tú rojeni ali se tú udomačili, naj ostanejo«. Novine so poudarjale, da je treba ločiti nedolžne od krivcev in naj se zato prekličé zanje izgon. Med prispevki, ki so zbudli civilnega komisarja, je bilo dalje poročanje o dolnjelendavskih talcih, prijetih po novembrskem madžarskem napadu. List je med drugim poročal, da odgnani zahtevajo, da se, če je že treba, izberejo za talce dolnjelendavski bogati Židi »štiri so voditelji posebno dr. Brunner vsega (protijugoslovanskega T. Z.) gibanja v Dolnji Lendavi«.

Z napadom 29. novembra posamezni obmejni incidenti vendarle niso bili končani. Čez mesec dni (25. decembra) je bil incident na področju Dobrovnika in Čentibe.³² 14. marca popoldne je sedemčlanska madžarska patrulja napadla patruljo 43. pešpolka med vasema Genderovci in Hrastovec. Poročilo orožniške postaje Dobrovnik kaže, da je bilo podobnih napadov med februarjem in aprilom 1920 na tem področju še več; videti pa je, da so bili posamezni incidenti povezani s tihotapstvom.³³ Vojaške oblasti so tudi sodile, da pripravljajo Madžari napad na Prekmurje.³⁴ 29. julija 1920 je sledil napad domačih fantov iz Puconca na tamkajšnje orožniško postajo; vzrok napada naj bi bilo splošno pričakovanje madžarskega napada, do katerega pa ni prišlo,³⁵ medtem ko je civilni komisar za Prekmurje ugotavljal, da v ozadju puconskega incidenta ni bilo pričakovanje madžarskega napada, ampak »je v veliki meri temu krivo postopanje sedanjega orožniškega postajenačelnika, ki je bil pri ljudstvu sila neprijeten«. — 29. avgusta je napadlo kakih 200 Madžarov jugoslovanske straže v Genderovcih, vendar so se morali napadalci po prihodu jugoslovanske vojaške okrepitvi umakniti. 1. avgusta so madžarski vojaki skupaj z nekaterimi civilisti napadli obmejno stražo v Somorovcu. Napadalcev je bilo kakih 45 (od tega 25 vojakov). Po zasedbi vasi so se jim pridružili skoro vsi moški domačini. Uspelo jim je zajeti in razorožiti jugoslovansko stražo; ob ponovni zasedbi vasi je bilo aretiranih 14 domačinov, ostala peterica pa je pobegnila skupaj z napadalci čez demarkacijsko črto. Madžarsko zunanje ministrstvo se je 16. avgusta opravičilo za incident ter sporočilo, da bo uvedlo preiskavo, da bodo krivci kaznovani in da bo storjeno vse, da ne bo prišlo več do takih incidentov.³⁶ Ob napadu je civilni komisar poročal, da je ljudstvo zelo razburjeno, »ker Madžari begajo ljudstvo s trditvijo, da usoda Prekmurja še ni odločena in zlasti, da meje še niso ugotovljene...«³⁷

V mesecih po zasedbi Prekmurja so oblasti pisale o »hudi propagandi proti naši državi« med prekmurškimi protestanti. Najhujši (»največji«) agitatorji naj bi bili pastori Karol Šiftar v Bodoncih, Adam Lutar v Puconcih in Kovač v Murski Soboti. Predvsem so poudarjali, da namerava Jugoslavija prisiliti protestante k pristopu v katoliško vero. V podobno smer je šla tudi govorica, da bo prebivalstvo prisiljeno prestopiti v pravoslavje, nosilci govorice pa naj bi bili Madžari, madžaroni ter Nemci in Židje (zlasti v Murski Soboti). Komanda dravske divizijske oblasti je konec novembra 1919 na podlagi pisanja gra-

³² Poročilo V. orožniške brigade v Ljubljani z dne 10. januarja 1920 predsedstvu deželne vlade za Slovenijo.

³³ Prepis poročila orožniške postaje Dobrovnik z dne 6 aprila 1920.

³⁴ Brzojav dr. Brejca notranjemu ministrstvu z dne 27. julija 1920.

³⁵ Poročilo V. orožniške brigade predsedstvu deželne vlade za Slovenijo z dne 11. avgusta 1920.

³⁶ Sporočilo notranjega ministrstva deželni vladi za Slovenijo z dne 30. avgusta 1920.

³⁷ Brejčev brzojav ministrstvu za notranje zadeve z dne 3. avgusta 1920.

škega tiska sodila tudi o skupnem protijugoslovanskem delovanju Avstrije in Madžarske.³⁸

Konec februarja 1920 je civilni komisar za Prekmurje poročal, da je »hujskanje proti naši državi (v Prekmurju) sicer nekoliko pojenjalo, ker so najnevarnejši elementi prisiljeno zapustili Prekmurje, a popolnoma prenehalo nikakor ni«. ³⁹ Iz istega časa imamo v dokumentaciji deželne vlade za Slovenijo vesti o madžarskem prizadevanju za uveljavitev »vendske« teorije za prekmurske Slovence, namenjene pariški mirovni konferenci, da bi z njeno pomočjo dosegli ločitev Prekmurja od matičnega naroda. Tako je 14. februarja 1920 poročalo ministrstvo za notranje zadeve, da prinaša madžarski tisk »vest, da so vendske (v dopisu ventske op.) občine, ki so pod nami, poslale dopis Šandorju Mivaliju, da Vendi ne bodo nikoli pristali, da ostanejo pod nami, in da so med vsemi narodnostmi največji madžarski patrioti. Ta njihova želja se ima dostaviti v Pariz«. Ministrstvo je še dodajalo, da gre pri tem za vendske občine v Medmurju in Prekmurju.⁴⁰ Po prejemu vesti je poverjenik za Medmurje Cvianović 4. marca 1920 poročal, da gre pri tem za izključno prekmurske občine; slednje je utemeljeval z madžarskim označevanjem slovanskega življa v Prekmurju v uradnih aktih za »Vende« »kako su ih običavali zvati redovno Nijemci nastanjeni u Madjarskoj«. Pisal je še, da so nazivali medmurske Hrvate v statistikah za »Ilire«. Povprašan za mnenje, je civilni komisar za Prekmurje menil, da izhaja brzogov »vendskih občin« Šandorju Mivaliju iz protestantskih krogov. Svoje mnenje je podkrepil z dejstvom, da protestantski pastori poudarjajo »ob vsaki priložnosti, da ni prekmursko narečje slovenščina«, ampak poseben vendski jezik. »Skoro gotovo je tedaj« — je pribijal — »da je iz teh krogov izšla kaka tozadevna agitacija, katera se naslanja posebno na trditev, da hočemo mi zatreti evangeličansko vero in jo nadomestiti s katoliško ali pravoslavno«. Poročal je še, da so se »baje tudi (pobirali) podpisi, da bi ostale evangeličanske občine pod Madžarsko, a tudi pozvedovanja v tem pogledu so ostala popolnoma brez uspeha«. ⁴¹ Pač pa so opazile oblasti maja meseca na mejnem območju širjenje madžarskega propagandnega tiska (letakov, časnikov). Tako je bilo odvzeto v Dobrovniku prebivalcem dvanajst časnikov.⁴² 24. junija je civilni komisar poročal, da so ostala poizvedovanja glede madžarske iredente brezuspešna.

Še predtem je v začetku aprila 1920 jugoslovansko zunanje ministrstvo poročalo, da je Medmurski klub v Budimpešti poslal pariški mirovni konferenci spomenico, s katero je zahteval izvedbo plebiscita v Prekmurju.⁴³ V začetku junija pa je oblastem uspelo dobiti več izvodov knjižice Zrinyi Miklós, s katero je skušala »Medmurska družba« »organizirati protidrjavno gibanje v Medmurju in Prekmurju«. Dostopen je tudi hektograficirani cirkular družbe z dne 19. maja 1920 o ciljih te organizacije. Iz njega izvemo, da zajema »Medmurska družba« vrsto društev, ustanovljenih v raznih krajih države »za obrambo interesov Medjimurja, ki hira pod jugoslovansko zasedbo in z neomahljivo vdanostjo madžarski domovini zvestega prebivalstva«. Za nalogo si je družba zastavila »držati in gojiti v zavesti naroda spomin velikega medjimurskega rojaka

³⁸ Dopis komande dravske divizijske oblasti predsedstvu deželne vlade za Slovenijo z dne 30. novembra 1919 (situacijsko poročilo za čas med 15. in 30. novembrom 1919).

³⁹ Dopis civilnega komisarja za Prekmurje z dne 22. februarja 1920 predsedstvu deželne vlade za Slovenijo.

⁴⁰ Prepis sporočila notranjega ministrstva poverjeništvu za Medmurje z dne 14. februarja 1920 (prepis sporočila je bil poslan v Ljubljano).

⁴¹ Prepis civilnega komisarja za Prekmurje predsedstvu deželne vlade za Slovenijo z dne 24. februarja 1920.

⁴² Dopis civilnega komisarja za Prekmurje predsedstvu deželne vlade z dne 28. maja 1920.

⁴³ Poročilo notranjega ministrstva predsedstvu deželne vlade za Slovenijo z dne 3. marca 1920.

grofa Mikloša (Nikolo) Zrinjskega«. Posebno potrebno je to danes, ko umira država v enako obupnem položaju kot v času Zrinjskega. Ob koncu cirkular pravi, da se je »domoljubno gibanje začelo v interesu osvoboditve Medjimurja izpod jugoslovanske zasedbe . . .«⁴⁴

⁴⁴ Brošura in cirkular sta vložena v dokumentacijo deželne vlade za Slovenijo o vprašanjih Prekmurja 1919—1920.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

NOVA VRSTA

9. (XLIV.) LETNIK 1973, ZVEZEK 2

UREDIL

S SODELOVANJEM UREDNIŠKEGA ODBORA JOZE KOROPEC

IZDALO

ZDRUŽENJE VISOKOŠOLSКИH ZAVODOV V MARIBORU
V SODELOVANJU S PODRUŽNICO ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA
V MARIBORU

ZALOŽILA

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

ZA ZALOŽBO DRAGO SIMONČIČ

NATISNILO

CGP MARIBORSKI TISK
V MARIBORU

CONSTITUTIONAL AND LEGISLATIVE ASSEMBLY

1957-58

THE PUBLIC SERVICE COMMISSION

1957

THE PUBLIC SERVICE COMMISSION (ACTS AND REGULATIONS)

1957

THE PUBLIC SERVICE COMMISSION (ACTS AND REGULATIONS)

1957

1957

1957

1957

1957

1957

1957

ALFANI

1973

1973

1973

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

NOVA VRSTA
9. (XLIV.) LETNIK 1973

1973

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

IZDAJA
ZDRUŽENJE VISOKOŠOLSКИH ZAVODOV V MARIBORU
V SODELOVANJU S PODRUŽNICO ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA V MARIBORU
UREJA S SODELOVANJEM UREDNIŠKEGA ODBORA JOŽE KOROPEC

1917-1918 AS 210/18
HISTORIOGRAPHY VI

1917-18 AS 210/18
HISTORIOGRAPHY VI

1917

1917-18 AS 210/18 (X. 1. 1917)

KAZALO

PRVI ZVEZEK:

	Stran
Sergej Vrišer: FRANC GUMILAR	1
Antoša Leskovec: MILKO KOS	2
Janko Glazer: Mr. ph. FRANC MINARIK	4
Sergej Vrišer: JAKOB SOKLIČ	9
Sergej Vrišer: FRANCË STELE	11
Mate Šimundič: ZNACENJE NAJSTARJIH SLOVENSКИH OSOBNИH IMENA	14
Die Bedeutung der ältesten slowenischen Personennamen	46
Jože Koropec: SREDNJEVEŠKI HRASTOVEC	47
Die mittelalterliche Herrschaft Hrastovec	59
Jože Mlinarič: BENEFICIJI V MESTU MARIBORU DO KONCA 16. STOL.	60
De beneficiis in civitate Maribor usque ad finem XVI. saeculi	90
Jakob Richter: PRISPEVEK K ZGODOVINI RADGONE	92
Beitrag zur Geschichte Radgonas	99
Ivan Zelko: ORADIVO ZA ZGODOVINO REFORMACIJE V PREKMURJU	100
Anyag a muravidéki reformáció történelméhez	126
Martina Orožen: JEZIKOVNO KNJIŽNO IZROČILO PREKMURSKИH IN ŠTARJERSKИH PISATELJEV	127
Литературный язык преkmурских и штирийских писателей	137
Borut Belec: VINOGRADNIŠTVO KOT DEJAVNIK PROSTORSKE PREOBRAZBE V SLOVENIJI	138
Weinbau als Faktor der Raumumformung in Slowenien	197
Tone Zorn: IZPRAZNITEV RADGONE IN ZASEDBA APASKE KOTLINE 1920. LETA	199
Poročila	
Iva Curk: ANTIČNE GROBNICE V SEMPETRU	206
Branko Rudolf: RAZMISLJANJE O KNJIGI	210

DRUGI ZVEZEK:

	Stran
Jože Koropec: SREDNJEVEŠKA DOBRNA	215
Dobrna im Mittelalter	224
Primož Simoniti: »DEKRET ALI PRIČEVANJE ALEKSANDRA VELIKEGA O SLOVANIH«	225
Das gefälschte »Dekret oder Zeugnis Alexanders des Grossen über die Slaven«	233
Jože Mlinarič: MARIBORSKA ŽUPNIJA DO LETA 1600	234
Die Pfarre Maribor bis zum Jahre 1600	261
Ivan Stopar: STARE CELJSKE VEDUTE	263
Sergej Vrišer: OLJNA SKICA MARTINA KNOLLERJA V MARIBORU	300
Eine Ölskizze von Martin Knoller in Maribor	305
Tone Zorn: NEKATERA VPRAŠANJA VKLJUČEVANJA PREKMURJA V KRA- LJEVINO SHS V LUČI DOKUMENTOV DEŽELNE VLADE ZA SLOVENIJO	306

KAZALO

	Stran
Jože Koropec: SREDNJEVESKA DOBRNA	215
Dobrna im Mittelalter	224
Primož Simoniti: »DEKRET ALI PRIČEVANJE ALEKSANDRA VELIKEGA O SLOVANIH«	225
Das gefälschte »Dekret oder Zeugnis Alexanders des Grossen über die Slaven«	233
Jože Mlinarič: MARIBORSKA ŽUPNIJA DO LETA 1600	234
Die Pfarre Maribor bis zum Jahre 1600	261
Ivan Stopar: STARE CELJSKE VEDUTE	263
Sergej Vrišer: OLJNA SKICA MARTINA KNOLLERJA V MARIBORU	300
Eine Ölskizze von Martin Knoller in Maribor	305
Tone Zorn: NEKATERA VPRAŠANJA VKLJUČEVANJA PREKMURJA V KRALJEVINO SHS V LUČI DOKUMENTOV DEŽELNE VLADE ZA SLOVENIJO	306

CASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE NOVA VRSTA

9. (XLIV.) LETNIK 1973, ZVEZEK 2

Uredil s sodelovanjem uredniškega odbora Jože Koropec — Izdalo Združenje visokošolskih zavodov v Mariboru v sodelovanju s podružnico Zgodovinskega društva Maribor — Založila založba Obzorja Maribor — Za založbo Drago Simončič — Natisnilo decembra 1973 CGP Mariborski tisk v Mariboru

Po mnenju republiškega sekretariata za prosveto in kulturo št. 421-1/73 z dne 12. 9. 1973 oproščeno temeljnega davka od prometa proizvodov.

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

R dp
ČZN
1973

39

119730036,1

COBISS •